

MAGYAR HISTÓRIA

Kende János

HIRADALOMRÓL
HIRADALOMRA

GONDOLAT

MAGYAR HISTÓRIA

KENDE JÁNOS

Forradalomról forradalomra

Az 1918–1919-es forradalmak Magyarországon

GONDOLAT 1979

A sorozat szerkesztésében közreműködött
az MTA Történettudományi Intézete

Szerkesztő
Juhász Gyula

Lektor
Kövágó László

Készült az MSZMP KB Párttörténeti Intézetében

ISSN 0324-7716
ISBN 963 280 738 3

© KENDE JÁNOS 1979

„Időben tőle egyre távolabb,
lélekben hozzá egyre közelebb,
emléke bennünk nemcsak megmarad,
de növe nő, s mint óriás mered
szemünkbe . . .”

(Gábor Andor)

A kötet címe kölcsönzött. Kun Bélának a Tanácsköztársaság megdöntését követő egyik legelső írása, amely a vereség tanulságait összefoglalta, s egy új március reményére utalt, viselte ezt a címet: *Forradalomról forradalomra*.

E kölcsönvett címmel arra kívántunk utalni, hogy Magyarországon a társadalmi fejlődés a századelőtől olyan irányt vett, amely el kellett, hogy vezessen 1918 és 1919 forradalmaihoz. Egy olyan folyamatban, amely egy proletárforradalomban jut el a tetőpontjára, nagyobb súlyt kapnak a munkásmozgalom problémái. Ez talán némiképp aránytalanságokhoz vezet, de ezt a „végkifejlet” szempontjából szükségesnek tartjuk.

A kötetben viszonylag részletesen érintjük az első világháború időszakának osztályharcait s nemcsak azért, mert ez időben megelőzte a forradalmak korszakát, hanem ezek az évek lényeges változásokat hoztak a munkásosztály létszámában, koncentráltóságában, szerkezetében. A harci tapasztalatok befolyásolták a proletariátus tudati fejlődését, s mindez kihatott a munkásosztály magatartására az 1917–1918-as fellendülés, majd a forradalmak idején.

Az eseményekben gazdag időszak összegezése – figyelemmel a terjedelemre – nem teszi lehetővé vagy csak nagyon korlátozott mértékben az önálló kutatások hasznosítását. Két vonatkozásban azonban nem tudtam ennek „a kísértésnek” ellenállni. Az egyik a forradalmak s a nemzetiségi kérdés viszonya. Ennek jelentőségét – éppen mert aktualitását ma sem veszítette el – aligha kell indokolni.

A másik kérdéskör a szakszervezetek szerepe a magyarországi munkásmozgalomban s különösen a Tanácsköztársaság idején.

Magyarországon a szakszervezetek – a hatályos egyesülési jog kényszere folytán – nem válhattak csak a gazdasági küzdelmeket irányító szervekké. Az egész érintett időszakban szorosan kapcsolódtak a munkásosztály politikai mozgalmához, s ugyanakkor a szakszervezetekre alapozódott, onnan nőtt ki a munkásság művelődési, sport- vagy szövetségi mozgalma. A szakszervezetek a maguk intézményeivel valóságos „ellenállamot” alkottak a dualista Magyarország hivatalos államával szemben.

A proletárforradalom sorsa, fejlődése szempontjából döntő jelentősége volt annak, hogy miként lehet ezt a hatalmas, a munkásság szemében igen tekintélyes szervezett erőt új feladataira ráébreszteni, a proletárdiktatúra érdekében felhasználni. Ebben a vonatkozásban a Magyarországi Tanácsköztársaság szinte teljesen járatlan útra lépett, s a tényleges eredmények rögzítése talán segít némiképp eloszlatni a szakszervezetek 1919-es szerepéről kialakult eléggé negatív képet.

E kötet célja megkísérteni egy olyan objektív, hiteles kép kialakítását 1918–1919 magyarországi forradalmairól, amely a tényekkel méltatja a forradalmakat vezető, és a Tanácsköztársaságban saját államát megalkotó munkásság történelmi tettének bátorságát és nagyságát.

„Rohanunk a forradalomba”

A 20. század első másfél évtizede Magyarországon a leghevesebb társadalmi harcok jegyében zajlott le. Harc folyt a kettős monarchia rendszerében egymáshoz kötött osztrák és magyar uralkodó osztályok között a vezető szerepért. Harc folyt a magyarországi uralkodó osztályok és a dolgozó rétegek között a polgári demokratikus átalakulásért, a politikai szabadságjogokért, a nagybirtokrendszer felszámolásáért, a magyarországi nemzetiségiek helyzetének demokratikus rendezéséért. A változásért kiáltó megoldatlan problémák sokszor szinte polgárháborús állapotokhoz vezettek. E küzdelmekkel egyidejűleg végbement társadalmi változások közül a legjelentősebb a munkásosztály létszámának növekedése és összetételének megváltozása volt. A 20. század második évtizedében az ipari munkásság létszáma meghaladta az egymilliót s nagyobb részét immár a nagyipar foglalkoztatta.

A munkásosztály létszámának növekedésével párhuzamosan nőtt a proletariátus szervezett, osztálytudatos magvának ereje, politikai súlya. A mozgalom a századforduló üldözött, néhány ezres csapatát már az új évszázad első évtizedének derekára százezres, fegyelmezett hadsereggé növelte, amely megmozdulásaival rémuléttel töltötte el a hatalmon levőket, és reménységgel tekintettek rá, mint a polgári demokratikus átalakulás vezető erejére mindazok, akik új utakon kívántak járni a művészetben, az irodalomban, a tudományban. És ezek nem is voltak kevesen, hiszen a nagy forradalmakat mindig nagy szellemi mozgalmak előzték meg. A művészet, a tudomány úttörői tapostak ösvényt az őket követő százezreknek,

millióknak. Így nyitottak utat az enciklopédisták 1789-nek és a „nadrágtalanok” 1792-es forradalmának, a magyar reformkor 1848-nak s a századfordulót követő szellemi felpettedés később 1918–19-nek. Íme csak nevekkal jelezve a második reformnemzedék: az irodalomban a Nyugat: Ady, Babits, Füst Milán, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Karinthy, Kosztolányi és a próza Adyja Móricz Zsigmond. De mögöttük már helyet kért a magyar munkásosztály első méltó képviselője az irodalomban: Kassák Lajos. A zenében Bartók és Kodály, Dohnányi és Weiner indultak el pályájukon. A festészetben szinte egymásra torlódva jöttek az új és új hullámok Rippl-Rónaitól a korszak végén jelentkező Uitz Béláig. A társadalomtudományokban megjelentek a marxista gondolat nemzetközi tekintélyű képviselői: Szabó Ervin és Varga Jenő.

Mindez: egy nemzedék. Nagyjából egy időben, a 19. század 80-as évei körül születtek, s munkásságuk a 20. század első évtizedeiben bontakozott ki. A társadalmi haladást képviselő erők nemcsak áttételesen, hanem nagyon is konkrétan, művészetükkel, tudományukkal szolgálták a progresszió ügyét, és többségükben részt vettek a polgári demokratikus átalakulásért vívott politikai harcokban is.

A polgári demokratikus átalakulásért indított harc 1912-ben tetőzött és csúcspontját, 1912. május 23-án, a vörösrés csütörtökön érte el. A munkásosztály hősiessége azonban egymagában kevés a döntéshez. A hatalom még elég szilárd volt a roham visszaveréséhez, s ettől a makacs szembe-szegüléstől elbátortalanodtak azok a parlamenti ellenzéki pártok, amelyek e harcban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, az MSZDP szövetségesei voltak. A szociáldemokrata vezetők pedig nem vállalták a munkásosztály mozgósítását s ezért az 1913 márciusára tervezett általános sztrájkot „lefűjták”. Bár ezt a döntést sokan felháborodással fogadták, mégis e határozatot bizonyos okok indokolták. A munkásosztály némileg belefáradt az 1905-től folyó, addig eredménytelen harcba, másrészt az 1912 második felétől tapasztalható gazdasági válság következtében Európa-szerte s így Magyarországon is

gyengült, visszaesett a munkásmozgalom. Mindezt látta, érezkelte az MSZDP vezetése is, s crejét arra igyekezett koncentrálni, hogy utóvédharcot vívjon a reakciós Tisza-kormány munkásellenes törvényei ellen. Eközben érte az országot, a munkásmozgalmat az első világháború kitörésének híre.

A hatalmon levők megváltásként, váratlan ajándékként fogadták a háború kitörését. Végre – sóhajtott fel a kormánypárt és az ellenzék a parlamentben, hisz a háború megszünteti majd az értékesítési nehézségeket, fellendíti a termelést, megszünteti a munkanélküliséget, s ugyanekkor az 1912-ben elfogadott kivételes törvények biztosítják majd a „rendet” az országban. A remélt katonai győzelmek pedig megszilárdítják majd a Monarchia nemzetközi súlyát, gátat vetve a „kifelé gravitáló” erőknek, az elnyomott nemzetek mozgalmainak.

Az örömmel fogadott „csodaszer” – egyelőre úgy tűnt – hatott. A budapesti utcáknak, s a mozgósítható tömegeknek a századfordulótól vitathatatlan ura, a szociáldemokrata párt bénultan állt a „spontán, hazafias” tüntetések kavargásában. A munkásmozgalom vezetői évtizedes munkájukat vélték megsemmisülni 1914 nyarán, hisz hirtelen a reakció, a gyűlölködés talált – ha átmenetileg is – tömegtámogatásra. Megingott a progresszió szellemi vezető rétege is. Sokan elnémutak, mások a közhangulat hatására megtévedtek, írásaikkal a háború mellé álltak. A legnagyobb hatású megtorpanás a szociáldemokrácia pálfordulása volt. A háborús válság heteiben (1914 június–júliusában, a szarajevói merénylettől a Szerbia elleni háború kitöréséig) a *Népszava* még bátor cikkekben ítélte el a Monarchia uralkodó köreinek kardcsörtető politikáját, amely döntő módon járult hozzá a háborús válság elmélyüléséhez. Ám a hadiállapot beálltakor elhallgatott s az orosz hadüzenet után csatlakozott a háború támogatóihoz. A fordulathoz hozzájárult a II. Internacionálé összeomlása s a párt félclme a hatályba lépő kivételes törvényektől.

Az egész progresszió magatartását befolyásolta a Monar-

chia, s ezen belül Magyarország területi épségének feltétele, hiszen a széthullás a háború kitörésével fenyegető realitássá lett.

A háború menete nem váltotta be a központi hatalmak reményeit. Már 1914-ben kitűnt, hogy nem lehet megakadályozni a kétfrontos háborút, s az is kiderült, hogy a Monarchia hadiercse sem támadásban, sem védekezésben nem képes nélkülözni az állandó német segítséget. A Monarchia ugyan 1915-ben kivédte az orosz lerohanás veszélyét és nehéz harcok után megszállta Szerbiát, de 1915-ben Olaszország, 1916-ban Románia belépésével újabb frontokon kényszerült harcba. Bár 1916 végétől a kettős birodalom földjén nem álltak ellenséges katonák, a győzelem lehetőségétől mind messzebb került Ausztria–Magyarország. A világháború első esztendeinek mozgó harcai, a nagy vérvesztéssel járó szerbiai és galíciai csaták hamarosan felemésztették a Monarchia hadseregének éppen fegyverben álló részét, és sor került a hadkötelesek fiatalabb, majd idősebb évfjázatainak bevonultatására. A behívásoknál 1915 közepéig nem törődtek a termelés érdekeivel sem, frontra vitték a munkásság és parasztság legmunkaképesebb korosztályait, ami helyrehozhatatlan zavart okozott a termelésben. Az elhúzódó háború minden terhe a belső frontra zúdult.

A tőkések már a háború elején siettek kiaknázni azokat a kedvező lehetőségeket, amelyeket a munkásmozgalom vezető rétegének fegyverletétele, a kivételes törvények életbeléptetése, a nagyarányú munkaerő-kínálat biztosított.

A munkaidő szinte minden haditermelésre dolgozó iparágban megnőtt, így a vasiparban heti 57 óráról 65 órára, az élelmiszeriparban napi 9 óráról 12 órára, a bőriparban napi 9 óráról 10–11 órára. A kereskedelmi alkalmazottaknál eltörölték a vasárnapi munkaszünetet. Az érvényben levő kollektív szerződéseket több szakmában (magán- és kereskedelmi alkalmazottak, sütőipar) a munkáltatók egyoldalúan felmondták. A munkabéreket csökkentették a faiparban, a kereskedelemben és a szolgáltatásokban, közvetve – a bevonultak helyére állított szakképzetlen munkaerővel – a vasiparban, a sütőiparban.

A hadiipari konjunktúra megindulásával 1915 elejétől a munkáltatók tömegesen kérték gyáraik katonai felügyelet alá helyezését, s az ilyen gyárak száma 1915 őszén már 263 volt. A militarizált üzemekben megszüntették a túlórák, a vasárnap-i műszakok külön díjazását, csökkentették a béreket, fel-emelték a napi munkaidőt; a munkásokat, így a katonai szolgálatra nem kötelezhető nőket is, karhatalom igénybevételeivel, katonai fenyítőeszközök alkalmazásával kötötték a militarizált üzemekhez.

A háborús viszonyok, a mozgósítás, a népfelkelő munkásosztagok megszervezése, az üzemek militarizálása nem maradt hatás nélkül a szakszervezetek számbeli erejére. A mozgósítások következtében a nyomdászok tagállományuk mintegy 52%-át, a húsipari munkások megközelítőleg 70%-át, a cipész és csizmadia munkások vidéki tagságuk körülbelül 80%-át veszítették el, a borbélyok, a vegyészeti munkások szervezete ideiglenesen felfüggesztette működését, az élelmezési munkások szervezetét ideiglenes intéző bizottság irányította, mivel a választott vezetők nagy része is bevonult. 1914. december végén 51 150 szervezett munkás és 654 helyi csoport, 1915. december végén 43 381 szervezett munkás, 508 helyi csoport képezte a szakszervezetek tagállományát. A létszám csökkenéséhez hozzájárult, hogy a militarizált üzemekben a munkáltatók megkísérelték felszámolni a szakszervezeteket. A munkásság vezetőit, ha munkástársaik érdekében szót emeltek, bevonultatták.

A szervezett erő visszacsését jelzi, hogy a pártadó az 1913-14-es hasonló időszak 46,7%-ára esett vissza. A pártadót fizető vidéki szervezetek száma 1913 végétől 1916 második feléig 157-ről 31-re esett vissza. Nem szerepelnek a fizető-működő pártszervezetek között a Viharsarok (Békéscsaba, Csongrád, Hódmezővásárhely, Makó és Szarvas) szervezetei, ezeknek jó része még 1914-ben, a mozgósítás első hullámaival elenyészett. A megszűnt dél-magyarországi szervezetek némelyike (Lugos, Pancsova, Versec) évtizedes múltat tekintett vissza. Nem működött a fehértemplomi, a szabadkai, az újvi-

déki és a zentai szervezet sem. Erdélyben megszűnt a brassói, a kolozsvári és a székelyudvarhelyi, a dél-erdélyi iparvidéken a lupényi és a petrozsényi, a Felvidéken az eperjesi, az érsekújvári, a komáromi és a losonci szervezet. A mai Magyarország területén levő fontosabb ipari, közlekedési és közigazgatási centrumok közül megszűnt az MSZDP-szervezet Hatvanban, Kecskeméten, Miskolcon, Mosonban, Nyíregyházán, Pápán, Sopronban, Székesfehérvárott és Zalaegerszegen. A legtöbb szervezet 1914 második felében és 1915 első felében (65, ill. 30) szűnt meg, de a csökkenés 1916 végéig szakadatlanul tartott.

A Tisza-kormány természetesnek találta, hogy a munkássággal szemben alkalmazza a háborús törvények és rendelkezések minden szigorát, ami gyakorlatilag a munkabérek rögzítéséhez (sőt esetenként csökkenéséhez), a munkaviszonyok megromlásához, a munkások mozgási szabadságának csaknem teljes megszüntetéséhez vezetett, de korántsem volt ilyen szigorú a földbirtokosokkal szemben. Magyarország úgy lépett háborúba, hogy gazdasági erőforrásait, készleteit nem vették számba, az élelmiszerek termelését és elosztását, az áralakulást nem szabályozták. A gabonafélék árait, pl. a háború kitörése után csak mintegy fél esztendővel maximálták, amikor a nagybirtokosok már a legkedvezőbb áron értékesíthették terményeiket. Az élelmiszerek kivitelének korlátozása és a behozatali vámok fokozatos eltörlése 1914 ősze és 1915 tavasza között úgy zajlott le, hogy a „gazdaközöniséget” a példátlan értékesítési konjunktúrában semmi se zavarja. A látszólag szigorú rendszabályok, mint pl. az elrejtett gabonakészletek rekvirálásáról szóló rendelet is későn, 1915 márciusában kelt, amikor már szinte mindent értékesítettek, csak a gabonafélékre vonatkoztak, a „termelők” azzal védekeztek, hogy a kenyérgabona vetésterületét a takarmánynövények javára csökkentették.

A „gazdaközöniség” alig korlátozott értékesítési lehetőségei (a „szövetséges” külföldre való kivitel 1915 februárjáig korlátlan, Magyarország a balkáni, orosz, majd az olasz front leg-

főbb hadtáp területe) már a háború első hónapjaiban felhajtották az élelmiszerek kiskereskedelmi árait. A Szaktanács adatai szerint a legfontosabb élelmiszerek árai az 1914. július 31-i helyzethez viszonyítva 1914. december 31-ig 46,63%-kal, 1915. december 31-ig 130,22%-kal emelkedtek. Ezen belül 1915. december 31-ig a kenyér 60, a 0-ás liszt 95,34, a főzőliszt 26,31, a marhahús 225, a sertéshús 160,42, a füstölt szalonna 450, a füstölt kolbász 181,62, a zsír 400, a burgonya 35,70, a bab 40, a cukor 34,14, a tej 50 és a tojás ára 242,85%-kal emelkedett. A szén ára 1915 végéig a háború kitöréséhez képest 66,66%-kal, a fa 96,36, a petróleum 175, a szappan 325, a ruházati cikkek ára átlagosan 169,03%-kal emelkedett.

A munkások bére – a közvetlenül a haditermelésre dolgozó vas- és gépipar kivételével, ahol a békeszinthez képest 60%-kal emelkedtek a bérek 1915 végéig – alig változott. Az első háborús év növekedése jelentéktelen volt – néhol csökkenést is lehetett tapasztalni –, míg 1915 végére 15–30% között volt az emelkedés üteme, tehát messze elmaradt az árak felfelé ívelő görbájától. Az alkalmazott-tisztviselői bérek 1917 nyaráig a többség szervezetlensége miatt alig változtak, az állandó áremelkedés miatt viszont az alkalmazottak, tisztviselők életszínvonala rohamosan süllyedt. Egy hivatalos kiadvány adatai szerint az utolsó békeévhez képest (1913–14 = 100) a magántisztviselők életszínvonala 1914 decemberében 82,6; 1915 decemberében 58,4; 1916 decemberében 45,2; 1917 decemberében 36. Ugyanezen idő alatt a köztisztviselők életszínvonala a következőképpen alakult: 82,6; 85,8; 58,6; 33,5, azaz gyorsabban romlott mint a munkásoké (1917-ben a nap-számosok életszínvonalát 50,5, a gyáripari szakmunkásokét 57,7-nek mutatja ki ugyanez a számítás). Az életszínvonal gyorsabb süllyedése kezdte alámosni azokat a gátakat, amelyek a hamis társadalmi presztízs emelt a munkások és alkalmazottak közé. Egy korabeli, a munkásság életviszonyaival foglalkozó tanulmány adatai szerint a munkások jövedelmük 70–75%-át voltak kénytelenek élelemre költeni, hogy képesek

legyenek élni, dolgozni s így lassan felemésztyődtek a ruházkodásra, az élvezeti cikkekre, a kultúrára szánt koronák. Néhány külvárosi iskola tanítóinak összeállításából kitűnt, hogy még ilyen áron is, milyen „életszinvonalat” biztosíthattak a családjuknak. 30 háztartásból (ahol legalább 1 kereső volt) 9-ben egyáltalán nem, 11-ben heti 1 alkalomnál ritkábban került hús az asztalra, a gyerekek alig jutottak tejhez, s fő táplálékuk a leves, az üres főzelék, a kenyér maradt.

A közellátás problémái: az áruhiány, a jegyes, maximált áron kapható áruk eltűnése, a fektepiac kialakulása, heves, ösztönös megmozdulásokhoz vezetett. 1915 februárjában Pozsonyban, 1915 júniusában Csepelen és Soroksáron éhségtüntetés robbant ki. Az utóbbiban a korabeli rendőrségi jelentés szerint mintegy 2000–2500-an vettek részt. A kispesti járás főszolgabírójának jelentése szerint a mozgalom oka, hogy „egyáltalán nincs főzőliszt”, Pest megye főispánja szerint Csepelen csak a Weiss Manfréd gyár békelelétszámának (3000 fő) megfelelő élelmiszer volt biztosítva, viszont „ma a háború miatt a munkásság létszáma 14 000. Ennek a 11 000 embert kitevő többletnek már most sem jut élelem.” Hasonló megmozdulások voltak az ország más vidékein is. Nagyváradon 1915. június 16-án a megállapított árnál drágábban áruló piaci árusokat a vásárlók megrohanták és áruikat elvették. Ugyanott 1915 októberében megtámadták a falusi tejárusokat, verekedés tört ki, és „az egyik vásárló asszony ott maradt halva. . .” Ágoston Péter, a tudós jogakadémiai tanár és szociáldemokrata politikus, a Tanácsköztársaság későbbi népbiztosa 1915 elején bejárta a Dunántúlt. Naplójában feljegyezte az *Esztergomi Lapok* 1915. június 4-i számának egyik hirdetését, amely „frissen lőtt fekete vetési varjakat” kínált páronként 60 fillérért. Ugyancsak ő írta, hogy Dunaszekcsőn lisztosztás közben az asszonyok olyan fenyegető magatartást tanúsítottak, hogy „a lisztes boltos félelmében bezárta a boltot”. A *Népszava* a háborús cenzúra miatt sok megmozdulásról nem írhatott, de arról beszámolt, hogy 1916. június 25-én Hódmezővásárhelyen éhségzendülés tört ki. A város főterén

megtámadták az egyik pékség szállító kocsiját és a kocsi védelmére siető rendőröket megverték. Az ilyen és hasonló eseteket elkerülendő, a budapesti rendőrkapitányság utasította az őröket az élelmiszer elárusítóhelyek ellenőrzésére, mivel az „egyes élelmiszer-árusító vagy -kiosztó helyeken különösen az estéli órákban amikor már az elárusítás vagy a kiosztás ideje letelt, vagy az elárusítandó, illetve kiosztandó élelmiszer elfogyott. . . a közönség azon része, akiknek nem jutott, még mindig tömegesen ott várakozott és úgy ott, mint az eltávozásnál zúgolódott”. A „főváros közönsége”, úgy látszik nem maradt meg a zúgolódásnál, mert a budapesti rendőrkapitányság 1916 telén kénytelen volt a szénszállító kocsikat kísérőkkel ellátni, mert a lakosság a kocsikat „megrohanja, a szén crőszakkal eltulajdonítja vagy a szén kiszolgáltatását megakadályozza”.

A spontán tömegakciók mellett kibontakozott a munkásság szervezett mozgalma is a magasabb bérekért, a jobb ellátásért. A szakszervezetek össztagszáma ismét emelkedett, 1915-höz képest 11,11 %-kal és meghaladta az 55 ezret. A legtöbb új tagot, 6425-öt a vasasszakszervezet nyerte, tagszáma 1915-höz viszonyítva 45 %-kal gyarapodott. A bányász- és a vasutas-szabadszervezet tagszámának növekedése 1190, illetve 2648 fő volt. Jelentékenyen gyarapodott a fámunkások (1187 fő 44,65 %), a festők (439 fő 97,33 %), a szabók (423 fő, 49,24 %) szervezett creje.

A szervezett munkásság néhány nagyobb városba összpontosult. Ezt mutatta a csoportok számának a tagszám növekedésével egyidejű csökkenése (1914: 654; 1915: 508; 1916: 405). Megszaporodtak a bérmozgalmak is, bár egyelőre békés formák között, közvetlen, illetve az ún. panaszbizottság közbejöttével lebonyolított tárgyalások formájában zajlottak le. A háború kitörése óta ismét kötöttek kollektív szerződéseket, főként a hadiiparban, ami arra mutatott, hogy a tőkésék is látták, értékelték a munkásmozgalom erejét.

A panaszbizottságokat a honvédelmi miniszter rendelete alapján 1916 februárjában hozták létre. A bizottságok hatás-

körét több módosító rendelkezéssel fokozatosan kiterjesztették minden hadiszolgáltatásra kötelezett üzem hadköteles korú munkására és alkalmazottjára. A panaszbizottságok célja az volt, hogy a háborús inflációban állandóan emelkedő árakkal lehetőleg arányban tartsák a munkabéreket úgy, hogy egyúttal elejét vegyék a munkásosztály önálló fellépésének. A bizottságok élén a Honvédelmi Minisztérium képviselője állt, tagjai egyenlő számban kerültek ki a munkaadók és a munkások képviselőiből. Már a legelső, e tárgyban kiadott rendelet a magyarországi joggyakorlatban először ismerte el a munkásság kizárólagos képviselőinek a szakszervezeteket, amelyek természetesen felhasználták ezt a helyzetet a munkásság érdekeinek védelmére és befolyásuk növelésére. A panaszbizottságok természetesen nem az uralkodó osztályok jóindulatából születtek. Ha az első rendelet megjelenését nem is előzték meg látványos, nagyméretű mozgalmak, a kisebb mozgalmak intő jelként figyelmeztettek arra, hogy a magyar munkásság tcherbirása végéhez érkezett. A haditermelés folytonossága érdekében – s erre ösztönöztek a szövetséges és ellenséges európai államok példái, ahol 1915–16-ban sorra születtek hasonló szervezetek – a tőkés állam érdekeit képviselő katonai köröknek még az egyes munkáltatók érdekeinek rovására is be kellett avatkozni a munkás és a tőkés viszonyának szabályozásába.

A panaszbizottság létrehozásáról szóló rendelet kétségtelenül fellendítette a munkásmozgalmat. A bizottság hatáskörének növekedése szoros kapcsolatban állt a magyarországi munkásság nagy harcaival. Az 1916. június 28-án kitört petrozsényi bányászsztrájk és a Weiss Manfréd tölténygyár 1916. július 3–5-i sztrájkja nyomán ruházták fel a panaszbizottságot döntési jogkörrel és terjesztették ki hatáskörét a bányamunkásságra. A bányászok képviselőtét a 13604/1916. HM sz. rendelet a társládai választmányokra bízta, mivel a bányamunkások nem rendelkeztek legális szakszervezettel. A bányászásra sérelmes döntést – a társládai választmányok függő viszonyban voltak a banyaigazgatóságokkal – a salgó-

tarjáni bányászok 1917. szeptemberi sztrájkja után, és csaknem fél évvel a bányászszakszervezet legális megalakulása előtt, a katonai hatóságok gyakorlatilag hatályon kívül helyezték, elismerve a *Bányamunkás* lapszervezetet a bányászság képviselőjének. A további módosítások (az 1917. május 28-i rendelet a nehézsavasipari üzemek munkásaira az 1917. június 18-án kelt a nem kincstári üzemekben dolgozó alkalmazottakra, az 1918. január 21-i a kincstári üzemek munkásaira és alkalmazottaira terjesztette ki a bizottság hatáskörét) kapcsolattát az 1917 tavaszán–nyarán lezajlott alkalmazotti bérmozgalommal és a kincstári üzemek szinte valamennyiét érintő 1917. nyári–őszi sztrájkokkal észre kell venni. A panaszbizottságok természetesen nem voltak munkásintézmények, sokszor elutasították döntéseikkel a munkások jogos sérelmeit. Megtörtént az is – bár intézkedéseik 1916 nyarától „jogerősek” voltak –, hogy egy-egy gyár munkásságának újabb harccal kellett kivívnia a korábban meghozott panaszbizottsági döntések életbelépését. Különösen vidéken fordult elő, hogy a bizottságok munkásmegbízottait hivatalos minőségük ellenére a helyi közigazgatási vagy katonai hatóságok zaklatták, esetleg letartóztatták és kitoloncolták. Nemritkán az is megesett, különösen a bőr- és malomiparban, hogy egyes üzemek panasztevőit, akik többnyire az illető üzem főbizalmiai voltak, megtorlásul bevonultatták. Mégis tevékenységük pozitív jellege, elsősorban a szervezkedési szabadság kiterjesztésében vitathatatlan. Nem véletlen, hogy a szakszervezetek fenntartásukra, a munkáltatói szervezetek pedig megszüntetésükre törekedtek. Az erőnövekedés azonban egyelőre csak a szakszervezetekre korlátozódott.

A munkásság politikai pártja, az MSZDP legalábbis a belpolitikában alig játszott szerepet. A kivételes törvények a legális tevékenységre alig adtak lehetőséget, s a Tisza-kormány időről időre eszébe juttatta a párt vezetőinek, hogy „meggondolatlan cselekedetek” esctén „elsősorban a vezető személyekkel éreztetné a törvény szigorát”. 1916 végén kelt jelentésében a pártvezetés így értékelte háborús tevékenységét: „A

minden képzeletet fölülmúló közéletmezési nyomorúság ellen való föllépés, a katonai fölügyelet alá kényszerített gyáripari munkások munkaviszonyából folyó érdekeinek hathatós védelme és mindennekfölött a békéért való küzdelem: ezeken a területeken kellett volna és még inkább kellene a közeli jövőben dolgozni olyan elszántsággal és olyan eszközökkel, amelyeknek birtokában – a háború előtt voltunk. De sajnos: . . . megállapíthatjuk, hogy a teljes jogtalanság lekötöttsége egyetlen ország munkásságát sem sújtotta akkora mértékben, mint a magyar proletárságot. Ilyen viszonyok között nem tehetünk mást, mint azt, hogy – az osztályharc megszokott, de ma lehetetlen eszközei híján – a még kínálkozó kevés számú és bizony erőtlen fegyvereket alkalmazzuk. . . abban a keserű tudatban, hogy e fegyverek hatástalanságát. . . ismerjük.” Némileg másként állt a helyzet a párt nemzetközi tevékenységével. 1915 második felétől az MSZDP nem támogatta az uralkodó osztályok háborús politikáját s visszatért az 1914 előtti pacifista háborúellenes álláspontjára.

Ebben a fordulatban döntő a tömegek növekvő elégedetlensége, de hatott az a tény is, hogy a kormány 1914-ben nem méltányolta a párt szociálsoviniszta megnyilatkozásait. Befolyásolta a vezetés új magatartását, hogy a fronton 1915-ben a közvetlen veszélyeztetettség megszűnt.

A változást elősegítették bizonyos külpolitikai megfontolások is. A párt vezetői közül többen felismerték a Monarchia egyoldalú német orientációjának káros voltát. Az esetleges német győzelem is csak a német befolyás növekedésével járt volna, s ez – mint Kunfi 1916-ban rámutatott – nem a német szociálpolitikának, hanem a német militarizmusnak nyitott volna teret Magyarországon. A fordulat következtében a párt- és a szaksajtó hasábjairól eltűntek az agresszív, csaknem annexionista írások, helyt adva a békevágyat kifejező, a kormány háborús politikáját bíráló megnyilatkozásoknak. Ez a változás tükröződött az 1915. szeptember 5-i országos értekezlet határozataiban és a zimmerwaldi konferenciát rokon-szenyvvel fogadó, méltató sajtóviasszhangokban. Az MSZDP

vezetői 1916 folyamán több ízben tárgyaltak a német párt vezetőivel – kifejezve rokonszenvüket a német kisebbség álláspontja iránt – s a Nemzetközi Szocialista Iroda képviselőivel a háború megegyezéssel békével történő lezárásának lehetőségéről és a II. Internacionálé helyreállításáról.

Az 1916-os esztendő más vonatkozásban is a készülő fordulatot jelezte. Dermedtségéből kezdett magához térni a progresszív irodalom, amelyet éppúgy megbénított a háború, mint a munkásmozgalmat. Persze volt itt egy töretlen fényű csillag: Ady, aki ember maradt az embertelenségben, de hamarosan társul szegődött Babits hatalmas pacifista költészete (elég itt a *Húsvét előttre* és a *Fortissimóra* utalni), megjelent Kassák Lajos lapja a *Tett*, majd annak betiltása után a *Ma* – tagadása-ként a hivatalos irodalomnak és politikának –, a lázadás szele süvített Karinthy háborúellenes publicisztikájából és a kezdetben megingó Móricz Zsigmond novelláiból. Irodalomtörténeti tény, hogy Babits, illetve Kassák mellett ott állt tanácsadóként a munkásmozgalmat balszárnyának egyelőre sereg nélküli vezetője: Szabó Ervin.

A „hivatalos” politikában is erjedés indul meg. Ekkor formálódik önálló erővé a Függetlenségi Párt Károlyi Mihály körül tömörülő csoportja.

Károlyi Mihály igen messziről érkezett a progresszió élvonalába. Politikai pályáját a nagybirtokosok érdekvédelmi szervezetének az OMGE-nak elnökeként kezdte, s az 1910-es évek választójogi küzdelmei során csatlakozott a demokratikus átalakulás híveinek táborához. 1914 előtt ő képviselte a magyar politikai életben egyedül az antanthatalmakhoz s a fiatal balkáni államokhoz való közeledés politikáját.

Új pártja nyíltan képviselte a német orientációval való szakítás, a béke, a demokratikus szabadságjogok biztosításának programját. Károlyi a parlamentben jelentéktelen erővel rendelkezett, de a tömegek háborús fáradtsága mégis tekintélyes súlyt adott a pártjának. A nép a nézeteiért bátran kiálló Károlyit a béke emberének tekintette, aki – különösen Wilson amerikai elnök 14 pontos békeprogramjának nyilvánosságra

hozása után, amelynek épp ő volt a leglelkesebb propagandistája – elég nemzetközi tekintéllyel rendelkezik programja megvalósításához.

Károlyi belpolitikai szövetségeseiként ugyanazok az erők kínálkoztak, amelyek 1910 körül már tömörültek a polgári demokratikus átalakulásért folytatott harcban: az MSZDP, az 1914 óta önálló pártként tevékenykedő radikálisok, Jászi Oszkár vezetésével. Ez a koalíció, amely végül 1918 őszén hatalomra került, ekkor 1916 végén, 1917 elején szervezte az első közös akciókat, de a történelem túllépett ezeken a tétova terveken.

1917 márciusában hihetetlennek tűnő híreket vittek szét frontokon, országhatárokon át a távirók: Oroszország nagyvárosaiban tüntetések, összecsapások, általános sztrájk, a katonaság csatlakozott a tüntetőkhez, a cárt elkergették – győzött a polgári demokratikus forradalom.

Az eseményekről a magyar sajtó is beszámolt, s az orosz forradalom hírei bombaként robbantak a harmadik háborús esztendő kényszerű csendjében és felrázták a magyar munkásságot is. Hiszen a világ legkorlátlanabb önkényuralmát, amely még a háború nyújtotta kivételes eszközökkel is rendelkezett, az orosz munkás- és katonatömegek forradalmi úton meg tudták dönteni. A rendkívüli hatást lemérhetjük azon is, hogy 1917 tavaszán néhány hónap alatt több megmozdulás, bérharc, politikai sztrájk volt Magyarországon, mint a háborús esztendők alatt együttvéve. A tömegek hangulata magával sodorta a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőit is, akik a kivételes törvények fenyegetése alatt mindeddig túlságosan is passzív magatartást tanúsítottak. Az egész munkásmozgalmat, a szervezetlen dolgozó rétegeket is átható harci kedv 1917 tavaszán számos sikeres bérmozgalomban, nagy hatású politikai demonstrációkban jutott kifejezésre.

1917. április 8–9-én az előzetes bejelentést mellőzve, hatósági engedély nélkül megtartották a szociáldemokrata párt első, háború alatti kongresszusát. A küldöttek élesen bírálták a pártvezetőség addigi politikáját, s az elfogadott határozat kö-

szöntötte az orosz forradalmat, követelte az annexió nélküli békét és az ország demokratizálását. A baloldali fellépéseket, mint azt egy korabeli rendőrségi jelentés megállapította, a háttérből Szabó Ervin irányította.

1917. április 19-én a budapesti bizalmi testület kimondotta, hogy május elsejét a háború kitörése óta először, ismét munkaszünettel, népgyűlésekkel ünneplik meg és hangot adnak a pártkongresszusi határozatokban foglalt követeléseknek is. A kormány a budapesti rendőrkapitány véleménye alapján tudomásul vette a határozatot, de Budapesten és a vidéki városokban a helyőrségeket készségségre helyeztette, a fővárosi rendőrséget pedig csendőrökkel is megerősítette.

A május elsejci munkaszünet után, 2-án az ország minden nagyüzemében egyórás sztrájkot tartottak, s ezzel adtak nyomatékot a munkásság választójogi reformot követelő memorandumának, amelyet a bizalmiak nyújtottak át az üzemi katonai parancsnokoknak.

1917. május 7-én a kisésti Lipták gyár 1200 munkásnője sztrájkba lépett, béremelést követelve. Amikor követeléseiket teljesítették, a gyár férfi munkásai hagyták abba a munkát azzal, hogy így hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint a nőmunkások. A gyárigazgatóság a bérmozgalmakat egységes összehangolt akciónak tekintette, és el akarta érni a gyár valamennyi dolgozójának katonai felügyelet alá helyezését és a bizalmiak bevonultatását. (1915-ben így került az olasz frontra és esett el Láng Kálmán, a Lipták gyár főbizalmija.) Ez azonban 1917 májusában már nem sikerült. A gyár katonai parancsnoka elutasította ezt a követelést, és a kereskedelmi minisztérium kötelezte a gyár igazgatóságát, hogy a munkásság követelését teljesítse.

1917 májusában részben vagy egészben sikeres bérharcokat vívtak a Foncière Biztosító Társaság nőtisztviselői, a pesterzsébeti Jutagyár, a Soroksári úti Fegyver- és Gépgyár munkásai. Ugyancsak ebben a hónapban kezdődött el 13 budapesti vasipari üzem és valamennyi nyomda tanoncainak bérmozgalma. A tanoncok bérét a legtöbb gyárban még a háború

előtt állapították meg, s ezért a szabadulás előtt álló III. éves tanoncok heti bére alig érte el egy átlagos szakmunkás napi keresetét, de munkacrejüket ugyanúgy igénybe vették, mint a felnőttekét.

Amikor az ifjómunkások kívánságaikkal a gyárak igazgatóságaihoz fordultak, a petíciók átvételét azzal utasították el, hogy gyerekekkel nem tárgyalnak. A sztrájkok kitörése után a tőkések – számítva arra, hogy a felnőtt munkások nem veszik komolyan az ifjómunkásokat – több helyen erőszakot alkalmaztak (katonai fogdába zárták, megverték őket) a sztrájkoló tanoncokkal szemben, hogy kényszerítsék őket a munka felvételére. A felnőtt munkásság azonban az ifjómunkások mellé állt, s így az igazgatóságok – részben vagy egészben – kénytelenek voltak a követeléseket teljesíteni.

1917 májusában a magyarországi bányatelepeken egymást követték a sztrájkok, bérmozgalmak, amelyek közül a legjelentősebb a tatabányai és dorogi, a brennbergi és a pécsi bányászok bérharca volt. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy ezek éppen ekkor robbantak ki. Mindenki tudta, a bányászok, a bányabárók csak úgy mint a kormány, hogy czeekben a bérharcokban az orosz forradalom hatása összefonódva a háborús viszonyok miatti elkeseredéssel tört felszínre.

A tatabányai sztrájknak az adott különös jelentőséget, hogy évtizedes eredménytelen próbálkozások után ekkor sikerült „betörni” a szakszervezeti mozgalomnak erre a jelentős bányavidékre.

A sztrájkoló bányászok főbb követelései az élelmezés megjavítása mellett a 8 órai munkaidő bevezetése, a büntetések, tartozások címén eszközölt levonások szabályozása (havonta ilyen címen maximum 3 műszakot lehessen levonni) és átlagosan 100 százalékos béremelés volt. A petrozsényi sztrájkhoz hasonló megtorláshoz csak Tatabányán folyamodtak a hatóságok. Kihirdették a statáriumot, 268 csendőrt, több száz katonát vezényeltek a bányavidékre. 170 letartóztatást eszközöltek (elfogtak öt bányászfeleséget is, akik a sztrájktrőket megdobálták), s 26 vezetőt bilincsben vittek a komáromi várba.

A hadbírótság közülük hatot halálra ítélt, de a Tisza-kormány bukása után valamennyi elítélt kegyelmet kapott és – feltétlenül – szabadlábra helyezték őket, a sztrájkolók követeléseit pedig – Tatabányán csakúgy, mint a többi telepeken – lényegében teljesítették.

A sztrájkmozgalom legfontosabb eredménye azonban az volt, hogy az államot és a munkáltatókat rákényszerítette a bányamunkásság szervezkedési szabadságának elismerésére. Az 1917 májusi sztrájkharcok és természetesen a magyar belpolitikai életben bekövetkezett fordulat után szó sem lehetett a szakszervezet legális működésének megtagadásáról.

A legnagyobb bérmozgalom a vasúti műhelyek 1917. május 29-től június 3-ig tartó általános sztrájkja volt, mintegy 40 ezren vettek benne részt. A vasúti munkások szervezkedése 1908 óta tilos volt, így a vasutas dolgozók mozgalmát a Landler Jenő szerkesztette *Magyar Vasutas* című lap irányította. A sztrájk egyszerre robbant ki mindenütt s ezért korlátozta a hatósági ellenakciók hatékonyságát.

Néhány helyen, például az István-telki főműhelyben megkísérelték katonai őrzéssel a lakásukról összeszedni a sztrájkolókat és így kényszeríteni őket a munka felvételére. A katonák azonban előre értesítették a munkásokat, s így ez az akció lényegében sikertelen maradt. A vasúti műhelyek sztrájkja végül győzelemmel végződött, mert a MÁV vezérigazgatósága megadta a követelt 40–50 százalékos béremelést.

Folytatódott a villamosalkalmazottak harca is a szabad szervezkedésért. Az első gyűlést 1917 májusában még rendőrök zavarták szét, de az erőszak nem érte el célját. 1917. június 1-én a háború kitörése óta először ismét megjelent a *Villamos Szakasits Árpád* szerkesztésében, s a lap köré tömörülve immár megállíthatatlanul terjedt a szervezkedés az alkalmazottak között és folyt a harc a legális szakszervezet megalakításáért.

A magyarországi munkásság 1917-es „tavaszi hadjáratának” jelentősége többek között abban volt, hogy olyan dolgozó rétegeket is magával ragadott, amelyek eddig távol tartot-

ták magukat a munkásmozgalomtól (tisztviselők), illetve amelyek meg voltak fosztva a szabad szervezkedés jogától (bányászok, vasutasok, villamosalkalmazottak), s a sztrájkok konkrét céljuktól függetlenül hozzájárultak az 1917 tavaszán kibontakozó belpolitikai válság elmélyüléséhez és a reakciós Tiszakormány 1917 május végi bukásához.

Tisza István gróf 1917. május 23-án mondott le, távozni kényszerült, mert útjába állt az új uralkodó, IV. Károly és környezete törekvéseinek, akik megpróbálták a Monarchiát eltávolítani a német szövetségtől, különbéketerveket fontolgattak s az ingatag belső rendet reformokkal kívánták megszilárdítani. Ez a politikai irányvonal – amely nagyjából 1917 végéig tartott – a magyar belpolitikai életben kapcsolatot keresett Tisza ellenfeleivel, Károlyi Mihály kis pártjával s az MSZDP-vel is.

Ebben a májusi pezsgésben megvalósulhatott a munkásmozgalom jó néhány célkitűzése, s a háborús rendszabályoktól megnémított párt hirtelen tényleges erővé vált. Az 1917 május–júniusi stockholmi szocialista konferencián az MSZDP nagy erőfeszítéseket tett a szemben álló felek szocialista pártjainak közelítésére, a II. Internacionálé helyreállítására és a háborúnak megegyezéssel békével való lezárására. A párt küldöttségének tevékenységét csaknem az egész hazai közvélemény reménykedő figyelemmel kísérte.

Mire a párt vezetői hazatértek Svédországból, megbolydult a magyar politikai közélet. Tisza távozása után bizonyos volt, hogy a parlamenti ellenzék soraiból kerül ki a miniszterelnök (az ellenzék többségét alkotó Apponyi-féle Függetlenségi Párt és Andrássy Alkotmánypártja nem volt sokkal baloldaliabb Tisza Munkapártjánál). A parlamenti ellenzék viszonylag legliberálisabb elemei, a Károlyi-párt, a keresztényszocialista párt, Vázsonyi demokrata pártja, a képvisellel nem rendelkező MSZDP-vel és Jászi radikális pártjával 1917. június 6-án megalakították a Választójogi Blokkot. A blokk programja a következő volt:

„Az általános, egyenlő, titkos választójog kivívása.

A béke megkötése hódítás és hadikárpótlás nélkül.

Az állandó béke biztosítása nemzetközi intézményekkel és a hadiügyek és külügyek demokratizálásával.”

A blokk, hogy a kormányalakítási tárgyalásokon súlyát, jelentőségét megnövelje, a tömegekhez fordult támogatásért. 1917. június 8-án a király budapesti látogatásakor több mint 200 000 ember tüntetett a blokk programja mellett. Ezek után – bár a parlamenti ellenzék konzervatív többségéhez tartozó Esterházy Móric grófot nevezték ki miniszterelnöknek – a Választójogi Blokkot is bevonták a kormányba (a blokk képviselői két tárcát kaptak). Az új miniszterelnök – s ez is az idők jele volt – személyesen kereste fel az MSZDP titkárságát, hogy meghívja kormányába a munkásság képviselőit, amit a párt vezetői helyesen elhárítottak, de támogatták a kormányt még elvi engedmények árán is. Elfogadták pl. az új kabinet választójogi programját, ami lényegesen rosszabb volt, mint a blokké, viszont sikerült engedményeket kicsikarni az egyesülési jog terén. Gyakorlatilag általánossá vált a szervezkedés szabadsága, és évtizedes harcok után biztosították a pártszervezetek legális működését.

A magyarországi munkásság gazdasági küzdelmei 1917 nyarán – ha csak a sztrájkok számát tekintjük – kétségtelenül csökkentek az 1917-es „tavaszi hadjáráshoz” képest, ez a tény távolról sem jelentette az aktivitás csökkenését. A szociáldemokrata párt, a szervezett munkásság vezetői kihasználták a kormányzati válságot, az uralkodó osztályok zavarát, belső ellentéteit, hogy megmutassák a munkásság erejét, egyre-másra szervezték a nagyszabású tömegtüntetéseket az általános választójogért, az ország demokratizálásáért, a békéért. Júniusban és júliusban Budapesten és vidéken százezrek vettek részt a demonstrációban, nagygyűléseken. Az erőt érzékelték a hatalmon levők is. Így pl. a munkástüntetések eredményeként bocsátották el 1917 június végén Budapest hírhedt munkás- és szocialistaellenes rendőrfőkapitányát, Boda Dezsőt.

Míg Budapesten és a vidék nagyobb városaiban elsősorban

a munkásosztály szervezett „törzsgárdájának” részvételével sorra zajlottak a nagy politikai demonstrációk, a szervezkedési kedv, a bérharcok tovább harapódzó lángja elért olyan munkás- és alkalmazotti rétegeket, amelyek addig távol tartották magukat a munkásmozgalomtól. Éppen ez a sajátossága az 1917 nyarán kirobbanó bérmozgalmaknak.

A fővárosi iskolák segédszemélyzetének bérmozgalma is ekkor vetette meg az alapját a később megalakuló városi és községi alkalmazottak országos szövetségének, amelynek 1917 decemberében már több mint négy és félezer tagja volt. Július 2-án megalakult az ipari és közlekedési tisztviselők szövetsége, amely hamarosan egyik gyűjtőhelye lett a szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének. Mozgolódtak a közalkalmazottak, főként a postatisztviselők és sorra-rendre robbantak ki a bérmozgalmak először Budapesten az állami, községi üzemekben – ahol pedig a szolgálati szabályzat szigorú intézkedésekkel torolta meg az osztályharcos szervezkedést és a sztrájkot. 1917 júliusában ötnapi győztes harc után vették fel a munkát az Állami Nyomda dolgozói, és figyelmeztető sztrájkokkal adtak nyomatékot követeléseiknek a fővárosi elektromos művek munkásai. Július 26-án a Rimamurányi-Salgótarjáni Rt. ózdi és borsodnádasi üzemében volt általános és részleges sikerrel véget érő sztrájk, augusztus 2–3-án pedig az állami tulajdonban levő diósgyőri vas- és acélárugyárban.

A borsodi iparvidék már akkor is hatalmas üremeiben ezek voltak az első nagyobb mozgalmak, mintegy bemutatkozásai az 1917 tavaszán alakult szakszervezeti csoportoknak. A magyarországi vasiparban viszonylag nagyszámú volt az olyan üzem, amely a nyersanyagforrásokhoz közel – s gyakran a városoktól távol – települt. Az ilyen üzemektől a munkáltatók – a tőkések vagy a kincstár – az egyház és a közigazgatási hatóságok segítségével minden eszközzel távol tartották a munkásmozgalmat, igyekeztek konzerválni a többségben levő „kétlaki” segédmunkások elmaradottságát, és kisebb-nagyobb juttatásokkal tőlük elválasztani a szakképzett munkás-

sígot. Ez a rendszer nagyjából sikeresen működött békében, de csődöt mondott a háborúban. A háborús nyomorúság kiegyenlítette a munkások közötti különbségeket és objektív alapot teremtett arra, hogy a magyarországi vasipari munkásság létszámában is jelentékeny rétege – felismerve valódi érdekeit – csatlakozzon a modern osztályharcos munkásmozgalomhoz.

Már utaltunk az alkalmazotti rétegek mind erőteljesebb aktivizálódására. Ennek magyarázata az a tény, hogy az alkalmazotti réteg életszínvonala a háború alatt relatíve jobban csökkent a munkásokénál. A nőtisztviselők helyzete még simalmasabb volt, hiszen fizetésük férfi kollégáiknak alig 60 százalékát tette ki. Ezek a körülmények érlelték meg az 1917-es év legnagyobb tisztviselői bérharcát, a Weiss Manfréd gyár nőtisztviselőinek 1917. augusztusi sztrájkját. A csepeli gyár adminisztratív személyzete 1917 májusában csatlakozott a magánalkalmazottak szakszervezetéhez és a szakszervezet útján drágasági pótlékot kért az igazgatóságtól, amely a kérést csak kis részben volt hajlandó teljesíteni, de a tárgyaló igazgató megvigasztalta a tisztviselőket: a nehéz időkre való tekintettel nem veszik rossz néven, ha a gyár adminisztratív alkalmazottai rossz ruhában, cipőben jönnek dolgozni. Az agresszív válasza a gyár nőtisztviselői mintegy hatszázan sztrájkba léptek, és ötnapi harc után drágasági pótlékot és jelentős fizetésemelést vívtak ki maguknak, s elérték, hogy a nem sztrájkoló férfi alkalmazottak követeléseit is kedvezően döntse el a gyár igazgatósága.

A városi lakosságra egyre nyomasztóbb súllyal nehezedett az élelmiszerhiány. A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek által szervezett tiltakozó tüntetések mellett (például 1917 júniusában Győrött, júliusban Újvidéken) egyre gyakoribbak voltak a tömegek haragjának spontán kirobbanásai. Éhségtüntetésre került sor 1917. május 29-én Temesvároton, 1917. június 15-én Hódmezővásárhelyen, augusztus 6-án pedig Erzsébetfalván (Pesterzsébeten). Itt mintegy 4–5000-en, főleg asszonyok megostromolták a községházát, majd a főbíró

és a főjegyző lakását. A tüntetésre az adott okot, hogy hat héten át a hatóságilag megállapított szűkös lisztfejadagnak csak harmadrészét kapta meg a község, s így a többség nem jutott liszthez.

1917. július 1-én, alig egy hónappal a reakciós Tisza-kormány bukása után értekezletre gyűltek össze Budapesten a bányamunkásság képviselői. A bányászkonferencia kimondta az országos jellegű szakmai szervezet megalakulását, megvitatta, majd elfogadta a szövetség alapszabályait és megfogalmazta a bányászság legfontosabb követeléseit: új bányatörvény megalkotását, a 8 órás munkaidő bevezetését, a minimális munkabér megállapítását, a természetbeni bérfizetések eltörlését, a női és gyermekmunka megszüntetését és a vasárnapi munkaszünetet. Az alapszabályokat 1917. július 19-én küldöttség juttatta el a kormányhoz. Az új kormány tagjai elismerték a követelések jogosságát és ígéretet tettek azok teljesítésére. Ezek után gyakorlatilag megkezdődött a szakszervezet tevékenysége – bár az alapszabályok jóváhagyására 1918 januárjáig kellett várni – és lezárult a bányászság a szabad szervezkedésért folyó több évtizedes, gyakran a szó szoros értelmében véres harcának első szakasza.

A villamosalkalmazottaknál 1917 július–augusztusában a férfi dolgozók tárgyalások útján, a kalauznők sztrájkjal 100 százalékos béremelést értek el. Az első sikerek nyomán a szervezett dolgozók száma már meghaladta a 4000-et. A budapesti kalauznők sztrájkját követte a miskolciak és szegediek győztes sztrájkja. 1917. október 20-án a villamosalkalmazottak budapesti nagygyűlése kimondta a szakszervezet megalakulását és negyedórás általános sztrájkjal adott nyomatékot döntésének. Az év végéig a taglétszám meghaladta a 7000-et, a szakszervezet tíz helyi csoportja működött már Budapesten és hét vidéki városban, s újabb 50 százalékos béremelést is sikerült kivívnia.

1917 nyarán a tömegek reménysége újból a drámai hónapokat élő forradalmi Oroszország felé fordult. A szocialista sajtó is tükrözte ezt a hangulatot, és naponta részletes hírósszefog-

lásokkal, kommentárokkal és gyakran tanulmányokkal követ-
te, értékelte az orosz forradalom eseményeit. A magyar szo-
ciáldemokrata vezetőkben a februári forradalom győzelme
után illúziók éltek Kerenszkij és a szovjet mensevik-eszer ve-
zetők iránt, de ezek a Kerenszkij-offenzíva és a petrográdi
ügynevezett „júliusi napok” ellenforradalmi hullámának ha-
tására fokozatosan csoszlottak. A *Népszava* egyre többet és
egyre objektívebben írt a bolsevikokról, akiket – ezt helyesen
látták – csak ideiglenesen szorítottak vissza a júliusi napok-
ban. 1917 nyaratól kezdve szinte naponta találkozhatott az ol-
vasó a *Népszavában* Lenin nevével. Ekkoriban jelent meg ró-
la a Svájcban élő Bresztovszky Ernő tollából az első vázlatos
életrajz is.

1917 nyarának eredményei úgy összegezhetők, hogy a ma-
gyar munkásság imponáló gazdasági és politikai harcának kö-
vetkeztében szervezeteinek befolyása jelentősen kiszélesedett
és tekintélye a közömbös kispolgári tömegek, sőt a hatalmon
levők szemében is megnőtt. A szervezett munkásság vitatha-
talan hatalommá lett az országban és igyekezett mindjobban
felkészülni arra, hogy ezzel a hatalommal majd élni is tudjon.

1917 őszén kiderült, hogy az MSZDP, a demokratikus erők
reményei füstbe mentek, erőfeszítéseik meddők maradtak. Az
időközben átalakított „választójogi” kormány (elnöke Weker-
le Sándor lett, a régi Magyarország legelvtelenebb politikusa,
a nagy túlélő, aki a forradalomig irányította a kormányt csőd-
ről csődre lavírozva), amelyből kilépett a Károlyi-párt képvi-
selője, jobboldali fordulattal megtagadta saját reformprog-
ramját és megkísérelte visszavenni a munkásoktól az 1917 ta-
vaszán–nyarán kiharcolt vívmányokat (a Választójogi Blokk
formálisan 1918 elején bomlott fel, ugyancsak a kormány
jobbra át!-ja miatt).

A dohányipari munkásnők 1917. szeptemberi sztrájkmoz-
galma ellen erőszakot alkalmazott a kormány és kísérletet tett
a szakszervezetek érdekvédelmi tevékenységének korlátozá-
sára.

A szociáldemokrata párt és a Szaktanács a provokációk elől

kitért, mindössze szóban tiltakozott, sőt a dohánygyári munkások sztrájkja esetében közreműködött a kompromisszum megkötésében.

A demokratikus kibontakozás kudarca, a párt tétova magatartása s az a tény, hogy a legfontosabb kérdésben, a béke ügyében nem történt semmi, megélénkítette a pártvezetés politikájával elégedetlen ellenzéki erőket. Ekkor kezdte meg tevékenységét a Szabó Ervin eszmei irányításával működő illegális háborúellenes szervezet, a Forradalmi Szocialisták csoportja.

Ebben a forrongó hangulatban érkezett meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom híre.

A *Népszava* 1917. november 9-i számának második oldalán vastag betűs cím adta hírül: „Pétervárott győzött a munkás- és katonatanács forradalma!” A hírhez tartozó kommentár – Pogány József írása –, válaszva az orosz forradalom útját februártól októberig, megállapította, hogy szemben a februári polgári demokratikus forradalommal, „a most induló új forradalom tisztára proletármozgalom”. Majd válaszolva az önkéntelen kérdésre, hogy mit is jelent a bolsevikok győzelme, ezt írja a *Népszava*: „1. A proletárság diktatúráját. 2. A rögtönös békekötést. 3. A gyárak és földek szocializálását.” – majd hozzáteszi – „ami ma Oroszországban történik, nem más, mint gigászi arányokra nagyítva az 1871-i párizsi kommun”.

Elképzelhetjük, miképpen hatottak ezek a sorok a korabeli magyar munkásokra, akik már belefásultak a negyedik évet tartó és véget érni nem akaró háborúba, a drágaságba, az élelmiszerhiányba. A háborús káoszból hirtelen kiemelkedett a cél, a példa – a békét és szocializmust jelentő orosz forradalom és válaszul megszületett az 1917–18-as munkástüntetések legnépszerűbb jelszava: „Beszéljünk, cselekedjünk orosz módon!”

A hatás egyik első jele volt, hogy a mozgalom meglevő kerekeit a háború előtti helyzetet jóval meghaladóan megtöltötte a munkásság.

1. 1917. november 25. A budapesti munkásság nagygyűlése üdvözli a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat

A szakszervezetek össztagléttszáma 1916. december 31-én 55 388 fő volt, s ez 1917. december 31-ére 215 222-re nőtt. A taglétszám gyarapodásához a vas- és fémipari munkásság 60 238, a bányászok 20 800, a vasúti munkások 15 568 fővel járultak hozzá. Ugyanebben az időszakban a szervezett nőmunkások száma 83 111-ről 48 811-re emelkedett. Az 1917 folyamán alakult szakszervezetek száma tovább gyarapodott. 1917 decemberében a közalkalmazottak nagygyűlése foglalt állást az osztályharcos szervezkedés elve mellett.

1917. november 25-én az ország több városában és községében tartottak szolidaritási gyűléseket az orosz forradalom és

a béke ügye mellett. Budapesten a százezret is meghaladta a felvonulók száma, akik a Városligetbe, az Iparcsarnok elé igyekeztek, hogy meghallgassák Bokányi Dezső szavait. A gyűlés határozatot fogadott el, amelyben üdvözölte az októberi forradalmat és követelte, hogy a Monarchia kormánya fogadja el a szovjet kormány békejavaslatait. A november 25-i gyűléshez hasonló demonstrációkra került sor egy hét múlva 1917. december 2-án, a legnagyobb vidéki városokban: Aradon, Kassán, Miskolcon, Pécsen, Pozsonyban, Szegeden, Temesvárott.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a magyarországi proletariátus harcosabb politikát várt el pártjától, s amikor kitűnt: az MSZDP se nem képes, se nem hajlandó az orosz példa követésére s beéri a rokonszenv szép szavaival, széles körű ellenzéki áramlat bontakozott ki a magyarországi munkásmozgalomban, jeléül annak, hogy a vezetők és vezetettek kölcsönös megfelelése megbomlott. 1917 őszétől szinte nem volt egyetlen olyan eseménye, akciója a proletariátus küzdelmének, ahol össze ne csaptak volna a „hivatalos” reformisták a még korántsem szervezeten fellépő forradalmi nézetek képviselőivel, sőt az utóbbiak kezdeményezői, élharcosai lettek 1917–18 nagy osztályütközeteinek.

Az 1917. április 8–9-i, az 1917. november 25-i, az 1918. február 10-i és az 1918. október 13-i rendkívüli pártkongresszusokon főként a szakszervezetek küldöttei támadták a pártvezetés egyoldalú reformpolitikáját, és követelték a polgári pártokkal való együttműködés megszakítását, a választójogi reformon túlmutató önálló szocialista politika kialakítását. Az ellenzéknek ez a csoportja (ide tartozott többek között Landler Jenő és Nyisztor György is) nem kívánta a szakítást a szociáldemokráciával, de 1917 novembere után megnyilatkozásaiban az MSZDP politikáját az orosz példával szembesítették. E csoport legjobbjai később, a Tanácsköztársaság idején kommunistákká váltak.

Aktivizálódtak a „régí” baloldal elszigetelődött képviselői Szántó Béla, Vágó Béla, László Jenő és társai, akik főként a

hatalmasan fellendülő alkalmazotti mozgalomban vívtak ki vezető szerepet. A Forradalmi Szocialisták csoportja, amely röpirataiban háborút hirdetett a háború ellen, szabotázsakciókkal, általános sztrájkkal kívánta kikényszeríteni a békét, 1917. november közepétől az orosz példa követésére hívta fel a munkásokat és a katonákat. Az ellenzék önálló akciója volt a fiatal szovjet állam melletti első szolidaritási tüntetés Budapesten 1917. november 17-én, és az 1918. január 5-i, több ezer dolgozó részvételével tartott tiltakozó demonstráció a budapesti német konzulátus előtt a német imperialisták orosz-litovszki magatartása, a szovjet államra kényszerített valódi békefeltételek ellen. Forradalmi jelszavak hangzottak fel az MSZDP 1917. november 25-i „hivatalos”, százezres nagygyűlésén a városligeti Iparcsarnok előtt. A gazdasági mozgalomban 1917 végén, 1918 elején a szakszervezeti vezetőség jóváhagyása nélkül kezdeményezett „vadsztrájkok” egész sora robbant ki a legkülönbözőbb szakmákban, még a szervezeti fegyelmről híres nyomdászoknál is.

A kisebb-nagyobb tüntetések a szovjet kormány békejavaslatai mellett, a katonák között terjesztett, és a frontra is kijutott rölapok felhívták a közvéleményt, s természetesen a hadsereg figyelmét is, a forradalmi szocialistákra. 1918. január 12-én rendőrök szállták meg a Galilei-kört, házkutatást tartottak és bezárták a helyiséget. A csoport számos tagját, Duczynska Ilonát, Sugár Tivadart és Kelen Józsefet letartóztatták, hadbíróság elé állították. A rendőri akció közvetlenül az 1918. januári általános politikai sztrájk előtt érte a forradalmi szocialistákat, akik csak néhány hét múlva, Korvin Ottó és Ballai Imre vezetésével, tudták helyreállítani szervezetüket.

A munkásság nemcsak az orosz példa követésének vágya, hanem a munkásmozgalom hivatalos vezető testületeivel szemben ébredő bizalmatlansága miatt is lelkesen fogadta a szervezett ellenzéki csoportok javaslatát a munkástanácsok megalakításáról. Az új szervezeti formában a proletariátus saját közvetlen képviselői fórumát látta, s 1918. január 13-án az MSZDP által szervezett budapesti népgyűlések – ellenzéki

indítványra határozatot fogadtak el a munkástanácsok létrehozásáról. Így a pártvezetés egy ideig kénytelen volt eltérni a kibontakozó tanácsmozgalomtól. A tanácsok megalakítására csak néhány vidéki városban, így Nagykanizsán és Kaposváron került sor, a fővárosban még csak az előkészítésig jutottak. 1917. december végén, 1918. január elején – különösen, hogy kitűnt: a szovjet kormány békejavaslatát Németország és a Monarchia Szovjet-Oroszország megszarolására akarják kihasználni – egymást érték a forradalmi szocialisták szervezte tüntetések. A legnagyobb közülük az említett 1918. január 5-i demonstráció volt, a budapesti német főkonzulátus előtt.

A rendőri akció azonban nem állíthatta meg a szolidaritás hullámának terjedését. Az osztrák munkásokat követve január 18-án általános sztrájk robbant ki Magyarországon a békeért és Szovjet-Oroszország védelmében.

A januári tömegsztrájk spontán mozgalomként kezdődött. Az MSZDP – megelőzendő, hogy a vidékre is kiterjeszkedő tanácsmozgalom keretében az ellenzék átvegye az irányítást – a sztrájk első napjának estéjén vette át a vezetést, s így biztosította egyúttal a mozgalom országos jellegét. A kormány néhány békefrázist tartalmazó nyilatkozatára azonban január 20-án az MSZDP-vezetőség „győztesnek és befejezettnek” nyilvánította a sztrájkot. A határozat azonban a bizalmi testületben csak kis szótöbbséget kapott, s a fővárosi üzemek jelentős részében nem vették fel a munkát. A harc még 22-én is tartott, s a pártvezetőség fegyelemre intő szónokait a munkások elzavarták. Az cseményekből úgy tanult az MSZDP vezetősége, hogy az 1918. február 10-i rendkívüli kongresszuson nyilvánosan megbélyegezte a forradalmi szocialistákat, s igyekezett lehetetlenné tenni az ellenzéki munkát a pártban és a szakszervezetekben.

A nagy harc után megszűntek az alakuló munkástanácsok, hiszen létük összefonódott a tömegsztrájkokkal, s éppen ezért a tanácsmozgalomban részt vevő baloldali munkásvezetők egy része (pl. Hamburger Jenő és Sneff József) ellen hadbíróági eljárás indult. A sztrájkot követő megtorlás elérte az ipari és

közlekedési tisztviselők szövetségét is. A szervezetet a rendőrség feloszlatta, s a parlamentben Vázsonyi igazságügy-miniszter büszkén kijelentette, hogy eltaposta a „bolsevikizmust”.

Vázsonyi hetyke szavai is jelezték, hogy az 1917-es kompromisszumokat 1918 elejétől ismét felváltotta a „kemény kéz politikája”, ami külügyi és katonai vonalon a német orientációból megerősödésével, a szovjetellenes intervencióban való részvétellel járt együtt.

1918 tavaszának legjelentősebb mozgalma az esztergályosok harca volt a 8 órás munkaidőért. 1918. március 4-én a bizalmiak minden fővárosi üzemben bejelentették, hogy csak napi 8 órát hajlandók dolgozni. Az akciót önkényes eljárásnak bélyegezte a vasasszakszervezet, de a szakosztály vezetősége megengedte az eljáráshoz. Válaszul a tőkések kizárták a budapesti vas- és gépipari munkásokat, több mint 60 ezer embert. A konfliktus rendezésére a szakszervezet egy 11 tagú bizottságot küldött ki, hogy a tőkésekkel kompromisszumot kössön. A kizárás 1918. március 15-én véget ért. Az egyezményben a munkaadók elismerték a bizalmi rendszert, viszont megkötötték a szakszervezetek kezét a további bérmozgalmak szervezésében. A vasasszakszervezet a továbbiakban igyekezett „korrekt” maradni, de továbbra sem szűntek meg a „vadsztrájkok”, munkalassítások.

Az egyezmény elutasítása miatt sztrájk tört ki Csepelen, és Cservenka Miklós, a WM volt főbizalmija, a szakszervezet tisztviselője, a sztrájk élére állt. Az elszigetelt mozgalom bukása után Cservenkát a szakszervezet fegyelmi úton elbocsátotta, majd rögtön ezután bevonultatták. Hasonló akcióra került sor a Ganz-Fiat autógyárban, amely ugyancsak a bizalmiak bevonultatásával ért véget. 1918 januárjában és májusában a rendőrségnek végeredményében nem sikerült a forradalmi szocialisták csoportját felgöngyölíteni, bár számos ismert vezető rendőrkezre került. A rendőrség – együttműködve a német kémszervezettel – provokációt készített elő Károlyi Mihály ellen. Márciusban kihirdették a statáriumot a katonaszökevények ellen, s ettől kezdve elrettentésül szinte

naponta hajtottak végre Budapest közterein is nyilvános kivégzéseket. Az elrettentő példák ellenére a szökések fokozódtak, 1918 februárjában fellázadt a cattarói flottabázis, 1918 májusában Pécsen, Rimaszombaton és Sajóecsegen katonalázadások törtek ki.

Eljött 1918 júniusa. Az ország figyelme az olasz front felé fordult, ahol ezekben a napokban főként magyar ezredek részvételével folytak a leghevesebb harcok a Piave mentén. Június 20-án délelőtt Budapesten is lövések dördültek el, s a MÁVAG-gyár katonai parancsnoksága előtt felsorakozó csendőrszakasz sortúze néhány napra nagyobb visszhangot váltott ki az országban, mint a piavéi ágyúdörgés.

A MÁVAG öntőműhelyében ekkor már napok óta tartott egy kisebb méretű bérmozgalom. A gyár vezetősége június 19-én sztrájktilókat rendelt ki az öntőműhelybe, s a sztrájkolók és a sztrájktilók között szóváltás támadt. A sztrájkolók egyikét feljelentették, és 20-án reggelre behívták az üzemi katonai parancsnokságra. A beidézett munkást elkísérte az öntőműhely valamennyi dolgozója, de az épület elől a csendőrök puskatussal távolították el őket, Zselyonka csendőr őrnagy katonai parancsnok utasítására. A csendőrök fellépésének hírére leállt az egész gyár s a munkásság a parancsnokság elé vonult, hogy tiltakozzék a brutális támadás ellen. Az összegyűlt munkások a parancsnok felszólítására sem távoztak, s amikor a korábbihoz hasonló módon „fegyverhasználat nélkül” megkísérelték szétoszlatni őket, ellenálltak, s néhány kő, vasdarab repült a csendőrök felé. A válasz: sortűz, 4 halott és több súlyos sebesült.

A vérengzés célt tévesztett. A munkások nem tértek vissza megfélemlítve a munkapadokhoz, hanem kivonultak a gyárból a Parlament elé. A szomszéd gyárak dolgozói is csatlakoztak hozzájuk, és a Szabadság téren (a Parlament elé vonulást a karhatalom megakadályozta) már több ezer tüntető hallgatta Landler Jenő szavait: „Nem beszélni kell többé, mert itt a tettek ideje. . . le kell számolni az egész korrump kormányrendszerrel. . .” Landler a párt- és a szakszervezeti vezetők

ingadozására célozva kijelentette: „Ha a pártvezetőség határozata nem elégítene ki bennünket – akkor itt leszünk mi és melegekednünk kell.” A szociáldemokrata párt és a vasasszakaszszervezet vezetői valóban mérsékelni akarták a hangulatot, de a budapesti és környéki üzemek bizalmiainak értekezlete az általános sztrájk mellett döntött. A sztrájk, bár a teljes hírzáratot még június 20-án elrendelték, az egész országra áttért. Szétvitték a sortűz híret a munkásmozgalom névtelen futárai. A vidék ipari centrumaiban a sztrájk kirobbanása kimutathatóan egybeesett a fővárosból érkező vonatok menetrendszerű beérkezési idejével. Egy nappal a MÁVAG-gyári sortűz eldőrdülése után az 500 000-et is meghaladta már a sztrájkolók száma.

Károlyi Mihály és Fényes László az országgyűlésben állt ki a munkások érdekében. Megbélyegezték a „vérlázító esetet”, rámutattak arra, hogy a harcot a kormány provokálta ki a szakszervezetek letörésére, amit Sztéryi József ipar- és kereskedelemügyi miniszter válaszában lényegében el is ismert. Fényes László interpellációjában rámutatott arra, hogy a szervezett munkásságon való „végiggázolás” kormánypolitikája végeredményben kudarcra van ítélve, hiszen a munkásság elégedetlensége előbb-utóbb találkozik a többi dolgozó rétegekével s akkor „rettenetes seprés lesz az országban”. A hatalom azonban nem tanult az eseményekből.

A sztrájk irányítására a szociáldemokrata párt munkástanácsot hozott létre párt- és szakszervezeti vezetőkől. Ez az alkalmi alakulat, kisajátítva a szovjeteknek és a januári sztrájk tanácsmozgalmának forradalmi nimbuszát, a szociáldemokrata párt elképzeléseinek megfelelő keretek között akarta tartani a sztrájkmozgalmat. A munkástanács röplapja a sztrájk fő harcra céljaként a Wekerle-kormány lemondását jelölte meg, s olyan kormányt követelt, amely a Választójogi Blokk reformjavaslatát megvalósítja, törekszik a béke megkötésére, az élelmezés javítására, a bérek emelésére s a közszabadság korlátozásának megszüntetésére. Ez a munkásság harcias hangulatát egyáltalán ki nem elégítő program is a leghevesebb visszauta-

sításra talált a kormánynál. Nem kísérleteztek tárgyalással, hanem erőszakhoz folyamodtak. Június 21-én letartóztatták Landler Jenőt és Böhm Vilmost, 23-án több ezer munkást, szakszervezeti vezetőket, üzemi bizalmiakat tartóztattak le és nagy részüket bevonultatták. 24-én betiltották a *Közalkalmazott*, 27-én a *Magyar Vasutas* és a *Villamos* című szakszervezeti lapokat, s a kormány katonai bírósággal, halálbüntetéssel fenyegette meg a munkásokat. A munkástanács megijedve attól, hogy pártvezetőségi tagokat is letartóztattak, továbbá a kormány a sztrájkban „vétkes” szakszervezetek betiltását és vagyonuk elkobzását is kilátásba helyezte, egyheti küzdelem után a harc abbahagyására szólította fel a munkásságot.

A magyarországi proletariátus nem értett egyet a sztrájk lefújásával. Tiltakozó levelek árasztották el a *Népszava* szerkesztőségét. Számos üzemben minden fenyegetés ellenére tovább folytatták a sztrájkot, de akkor még nem volt olyan szervezett erő, amely képes lett volna a meghátráló párt- és szakszervezeti vezetők kezéből kiragadni a munkásság küzdelmének irányítását.

Az 1918-as júniusi általános sztrájk eseményei azonban – a januári békesztrájkhoz hasonlóan – tanúságot tettek arról, hogy a munkáosztály forradalmi energiái már nem férnek el a szociáldemokrata párt- és a szakszervezetek hagyományos kereteiben. Néhány nap múlva azonban mégis helyreállt a „rend” az egész országban.

Az általános elcseseredettség azonban csak viszonylag jelentéktelen formákban mutatkozhatott meg. A harcra képtelen MSZDP mellett az ellenzéki erők is szétzilálódtak az üldözések, letartóztatások következtében. Börtönben voltak Hamburger Jenő és Landler Jenő, a szociáldemokrata baloldal kiemelkedő képviselői, börtönben ültek a forradalmi szocialisták vezetői: a januárban lefogott Duczynska Ilona és társai (ellenük megindult a hadbírószági eljárás) a májusban letartóztatott Sallai Imre és Mosolygó Antal. . .

Egyelőre szélcsend volt. A némaság megtörésére a forradalmi szocialisták Korvin Ottó vezette még szabadon maradt

2-3. A forradalmi
szocialisták vezetői,
Duczynska Ilona és Sugár
Tivadar a budapesti
honvédtörvényszék előtt

csoportja – bár nem voltak anarchisták – elhatározta, hogy át-
tér a „tett propagandájára”. A csoporthoz tartozó Lékai János
merényletet kísérelt meg a reakció vezére Tisza István gróf
ellen (a sikertelen akció után Lékait is letartóztatták), és
ugyanazt tervezték a nyilvános kivégzést elrendelő hírhedt
Lukachich tábornok ellen (ennek végrehajtásával a későbbi
kiváló kommunista író Lengyel Józsefet bízta meg Korvin
Ottó). Ez utóbbira a „közbejött események” miatt nem került
sor, mert az egyéni terror magányos szavát felváltotta a töme-
gek beszéde.

Szeptember végén a munkássággal szemben nemrég oly
szilárdnak tűnő rendszer ercsztékei hirtelen meglazultak, s
már csak a süketek nem hallották a közlő összeomlás mora-
ját. A katonai összecsúszás a bolgár fronton kezdődött, ahol az
éhező, rongyokban járó bolgár katonák egyszerűen otthagyták
az arcvonalakat, szétszéledtek. Bulgária szeptember 29-én
fegyverszünetet kért. A balkáni antant haderő akadálytalanul
nyomult előre a magyar határ felé. Októberben már minden
fronton felbomlottak a hadseregek, Olaszországban, a Balká-
non, Ukrajnában és Albániában a csapatok nagy része fellá-
zadt.

A szökések, parancsmegtagadások, katonai felkelések lavi-
náját Lukachich tábornok kivégző osztagai sem tartóztathat-
ták fel. A katonaszökevények nyilvános agyonlövétése nem
félelmet, hanem haragot és bosszúvágyat ébresztett a szemta-
nukban. A katonaszökevények már nem magányosan bujkál-
tak többé. 1918 kora őszén, csapatokba, ún. „Zöld Káder”-be
verődve visszalöttek üldözőiknek, sőt itt-ott már támadólag
léptek fel.

1918. szeptember 30-án meghalt a forradalmi baloldal szel-
lemi vezére Szabó Ervin. Két napra rá, temetése napján a
szervezett munkásság több százezres tábora 10 percre letette
a szerszámot, hogy tisztelegjen a marxista gondolat legna-
gyobb magyarországi képviselőjének és gazdagítójának rava-
tala előtt és ezrek kísérték el utolsó útjára. A nem gyászolva
gyászolók hangulatát találóan jellemezte egy későbbi, emig-

ness lapban megjelent visszaemlékezés, amikor azt írta, hogy „ott (a sírnál) esküdtek fel a forradalomra”.

A képviselőház október 17-i ülésén Tisza István – a hadügyeket bejelentő miniszterelnök – kijelentette: „Elismérem, amit gróf Károlyi Mihály t. képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük. . .” A Tisza-kijelentés az eddigi politika csődjének nyílt beismerését jelentette. Nemcsak a harctéren, nemcsak a belső osztályharc frontján közeledett a kettős központú Monarchia számára a vég. A „történelmi Magyarország” horvát, szerb, szlovák és román nemzetiségei 1918 nyarán és kora őszén a Monarchia katonai vereségével elérkezettnek látták az időt a teljes különválásra, a függetlenség kivívására. A hosszú évtizedekig elnyomott nemzetiségek nemhiába reménykedtek abban, hogy a Monarchia veresége esetén megváltozik a helyzetük. A német és az osztrák-magyar kormány október 4-én elküldték békékötési jegyzéküket Wilsonhoz, az Egyesült Államok elnökéhez, amelyben fegyverszüneti javaslattal éltek. A Monarchia ekkor már autonómiát kívánt biztosítani a birodalom Lajtán túli területeken élő nemzetiségeknek. Wilson október 18-i válasza elutasította a jegyzék javaslatait. Közölte, hogy az autonómia már nem elégíti ki a nemzetiségeket, s ezért a Monarchia kormányát a megalakult cseh és délszláv nemzeti tanáccsal való tárgyalásra szólította fel. Az antant ekkor már alkalmasabbnak találta a jelentős tömegbefolyással rendelkező burzsoá nemzeti államokat imperialista céljai elérésére, mint a csődbe jutott Monarchiát.

Az antant diplomáciai jegyzéke szabad utat nyitott a nemzeti mozgalmaknak, és ezzel végleg megpecsételte a Monarchia sorsát. 1918 őszén megindult és eltávolíthatatlanul haladt előre a felbomlás folyamata mind Ausztriában, mind Magyarországon.

A forradalom a kapuk előtt állt, készen arra, hogy a politikai színtérre lépjen. Ám ezt sem az uralkodó osztályok hatalmon levő képviselői, sem a baloldali ellenzék vezetői nem akarták tudomásul venni. A baloldal crói a forradalom előes-

téjén nem a hatalom erőszakos megragadásán fáradoztak, hanem „utolsó figyelmeztetések” fogalmazásával foglalkoztak, amelyek a Monarchia vezető köréi számára összefoglalták a legfontosabb teendőket azzal, hogy ezek teljesítése esetén még elkerülhető a forradalom.

Legjellegzetesebb ezek között az MSZDP 1918. október 8-i kiáltványa az ország népéhez.

A kiáltvány bevezető soraival „önálló, . . . csak saját népétől függő”, „az osztályok és nemzetek teljes jogegyenlőségének elvein” felépülő új Magyarország megteremtésére hívja az ország népét, a „demokratikus osztályokat” (a kiáltvány kifejezése), a háborús politikával nem kompromittált pártokat. A kitűzött cél érdekében teendőket a kiáltvány 10 pontban foglalta össze, követelve: a kormány lemondását és új kormány alakítását a nemzetiségek, valamint a demokratikus osztályok képviselőiből.

Az új kormány első feladatául az országgyűlés felosztatását, az általános, titkos, nőkre is kiterjedő választójog alapján megválasztott alkotmányozó gyűlés összehívását jelölte meg.

Az új kormány további feladatául a kiáltvány az azonnali békekötést jelölte meg „az orosz proletárforradalom és Wilson elvei alapján”. A nemzetiségi kérdés megoldásául: pedig követelte „a nemzeti elnyomás eddigi rendszerének” megszüntetését, az anyanyelv használatának jogát „az állami élet minden intézményében”. Részben ezt szolgálta a közigazgatás demokratizálásának, a megyei, városi stb. képviselőtestületek újjáválasztásának követelése is az általános választójog alapján.

A kiáltvány követelte a demokratikus szabadságjogok biztosítását, agrárreformot, „amely a földet azok kezére adja, akik megművelik”, valamint „mindazoknak az üzemeknek a szocializálását, amelyek az egyéni vezetés alól kinőttek”. E két utóbbi követelés, bár túlságosan általánosan volt megfogalmazva, ez ideig nem szerepelt a szociáldemokrácia akcióprogramjaiban. Az adóügy területén a deklaráció a fogyasztási adók teljes eltörlését és a progresszív adórendszer bevezetését

kívánta, míg szociálpolitikai programja az ún. teljes (munka-
nélküliség esetére is kiterjedő) népbiztosítás rendszerének ki-
építése, a dolgozó nők és gyermekek munkaerejének különle-
ges védelme, a 8 órás munkanap bevezetésének előkészítése, a
frontról hazatértek, a rokkantak, özvegyek és árvák, valamint
a gazdasági átmenet idején elbocsátott munkások kártalanítá-
sa volt. A kiáltványt jóváhagyta a párt 1918. október 13-án
megtartott rendkívüli kongresszusa, amelynek előadója,
Kunfi Zsigmond ismét nyomatékosan kifejtette: Magyaror-
szágon polgári demokratikus átalakulás van napirenden, s a
„szovjet utat” mint időszerűtlent elvetette. Ennek megfelelő-
en a párt nemcsak a demokratikus erőket hívta fel tömörülés-
re (pl. Károlyi pártját, Jászi Radikális Pártját, esetleg Nagy-
utádi Szabó István Kisgazda Pártját), hanem valamennyi
párthoz fordult. A beszámoló hangoztatta, hogy az MSZDP
„nem cselekednék helyesen, ha visszautasítaná azokat, akik az
ő ma itt kifejtett politikáját magukévá teszik. De nemcsak a
visszautasítás volna helytelen, hiba volna az is, ha nem támo-
gatná ezeket”.

Az ilyen széles nemzeti egység megvalósulása illúzió volt,
késleltette a valódi szövetségesekkel való egymásra találást
(Károlyi Mihály emlékirataiban utalt is arra, hogy ezért ké-
sett a Nemzeti Tanács megalakítása), másrészt, ha mégis
megvalósult volna, csak forradalomellenes lehetett volna a
tartalma. A párt kiáltványával foglalkozott a moszkvai *Szo-
ciális Forradalom* 1918. október 23-i száma is. Követeléseiről
rendre kimutatta, hogy nem szocialista követelések, majd
elemzését így summázta: „Elvégeztetett! – Ez a párt nem a
városi munkásság és a falusi szegénység pártja. Új párt, új
alakulása, tömörülése a munkásosztálynak kell Magyarország
számára is: a burzsoázia uralmát s a megalkuvó szociáldemokráciát egyaránt megdöntő forradalmi kommunista párt.”

A *Szociális Forradalom* cikkírójának a szocialista forrada-
lom platformjáról igaza volt: az MSZDP kiáltványa nem szo-
cialista program, hanem a polgári demokratikus átalakulás
– amelynek békés voltában még reménykedtek – feladatainak

összefoglalása, és ebben sem elég következetes. Persze a formálódó demokratikus koalíció tagjai se voltak radikálisabbak. Jászi Oszkár, a polgári radikálisok vezetője, egy, az uralkodóhoz címzett bizalmas memorandumban, a Károlyi-párt pedig a parlament ülésén ugyancsak a királyhoz intézett úgynévezett felirati javaslatban fogalmazta meg programját –, de abban egyek voltak, hogy elképzeléseik forradalmi úton való megvalósítását nem akarták.

1918. október 23-án a debreceni Gotterhalte-botrány (a magyar függetlenség városába látogató IV. Károlyt a gyűlölt császári himnusszal fogadták) és Fiuménak a felkelő horvát csapatok által történt elfoglalásának híre elsöpörte a hivatalban levő Wekerle-kormányt. Wekerle távozása után megkezdődtek a végtelen politikai alkudozások. Gödöllőn, majd Bécsben sorra jelentek meg a király előtt a régi Magyarország politikai vezető rétegeinek különböző figurái, majd a szociáldemokrata Garami Ernő és Kunfi Zsigmond, a radikális Jászi Oszkár és több ízben Károlyi, hogy a kibontakozásról tárgyaljanak.

A reakciós politikusok intrikája miatt a király halogatta, majd elvetette Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezését. A demokratikus pártok vezetői az „alkotmányos” úton el nem távolítható kompromittált régi politikai vezető réteggel szemben – egyelőre csak a potenciális fenyegetésként – 1918. október 25-én létrehozták a Nemzeti Tanácsot.

A Nemzeti Tanács programja polgári demokratikus kormányzati rendszer mellett foglalt állást, anélkül, hogy kitért volna az államforma kérdésére. Követelte a már „teljesen reménytelen” háború azonnali beszüntetését, a képviselőház feloszlatását és általános, titkos választójog alapján új választások kiírását. Állást foglalt a demokratikus jogok biztosítása mellett, követelte a politikai foglyok szabadon bocsátását, meghirdette a földreformot és más szociálpolitikai reformok szükségességét, és – a hadimilliomosok elleni népfelháborodás lecsillapítása érdekében – a „túltengő tőkefelhalmozás” megakadályozását. Elvben elfogadta a nemzetek önrendelke-

4. Károlyi Mihály az 1918-as polgári demokratikus forradalom vezetője

zési jogát, mégpedig abban a reményben, hogy így Magyarország területi integritását „biztosabb alapokra helyezhetik”. Ugyanakkor kulturális autonómiát, valamint községi és városi önkormányzatot helyezett kilátásba, de a nemzetiségek területi autonómiájának követelését nem tette magáévá. Ez a nemzetiségi politikai platform azonban már elkészült: a Monarchia az október végi napokban összeomlott, s népei sorra kiáltották ki függetlenségüket.

Az események itthon sem álltak meg. A baloldali szocialisták különböző csoportjai – a Vágó Béla és Landler Jenő körül tömörülő baloldali erők, valamint a Korvin Ottó által vezetett forradalmi szocialisták – ekkor már szorosan együttműködtek. Képviselőik gyorsan bekapcsolódtak az október 25-én megalakult katonatanács munkájába. Különösen jelentős szerepet játszottak ebben Szántó Béla hadnagy, a baloldali szocialisták egyik régi képviselője és Korvinyi Árpád hadnagy, aki az orosz hadifogságból kommunistaként tért haza. A baloldali szocialisták befolyásolták a Nemzeti Tanács tevékenységét is, a tanács irodájának Landler Jenő lett a vezetője, aki a forradalmi események egyik szervezőjévé vált.

A Nemzeti Tanács vezetői azonban még várakoztak. Vártak, hogy a Károlyi helyett megbízást kapott Hadik János gróf kormánya magától összeomoljon. Jászí Oszkár emlékirataiban ezekről a napokról szólva megemlítette, hogy „a Nemzeti Tanács... sem gondolt erőszakos forradalomra... , mivel erre a helyzetet nem látta érettnak”. Károlyi Mihály a Nemzeti Tanács tevékenységét jellemezve, a forradalom kitörésének előestéjét emigrációs memoárjában így írta le: „A Nemzeti Tanácsot nem nagyon izgatta a Hadik-kormány kinevezése... Ami gondunk volt, inkább amiatt volt, hogy leszereljük a sok puccstervet...”

Ekkor azonban már a hivatásos politikusok szándéka ellenére megkezdődtek a forradalmi események. Október 25-én diáktüntetés volt a Várban, amelyet szétvert a karhatalom; 26-án tüntető fiatalok lerörték a hatósági pecsétet a Galilei-kör 1918 januárjában lezárt helyiségéről. A tüntetők között

ott volt az ifjú Illyés Gyula is. A reakció vaksággal megvert vezére Tisza István gróf ezeket az eseményeket még néhány galileista ifjonc randalírozásának minősítette, de másnap kiderült; ennél jóval többről van szó. Október 27-én százezres tüntetés volt a Parlament előtt a Nemzeti Tanács mellett. A Károlyi-párt Gizella (ma Vörösmarty) téri épülete előtt állandósultak a népgyűlések. Egy ilyen gyűléssel kezdődött 1918. október 28-án az ún. „láncchídi csata”. A Károlyi miniszterelnöki kinevezését követelő és a Vár felé vonuló tüntetőket megtámadta a rendőrség: hárman meghaltak, 65-en megsebesültek. Másnap a főváros valamennyi üzemében félórás tiltakozó sztrájkot tartottak, és megkezdődött a munkásság felfegyverzése. A baloldali szocialisták ösztönzésére és vezetésével a munkások tömegesen mentek a kaszárnyákba, fegyverbarátságot kötöttek a katonákkal. A budapesti és Pest környéki katonai alakulatok többsége és számos vidéki város helyőrsége is a Katonatanács rendelkezése alá helyezte magát. A fővárosi rendőrség, megrémülve a népfelháborodástól, október 29-én bejelentette csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz.

A baloldali csoportok még határozottabb fordulatot kívántak adni az eseményeknek. 1918. október 27-én a magánalkalmazottak szakszervezetének helyiségében értekezletet tartottak, amelyen részt vett a szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének valamennyi csoportja, s jelen volt Szántó Béla, a Katonatanács egyik vezetője is. A jelenlevők a politikai helyzet megvitatása után határozatot hoztak a fegyveres felkelésről, amelynek napját november 4-ében jelölték meg. A munkásság harckészségét az is jelezte, hogy október 30-án gyári gyűlések egész sora döntött a Budapesti Munkástanács haldéktalan megalakításáról. Az október 30-án összeülő szélesebb körű ellenzéki értekezlet ezért tovább ment és döntést hozott a november 1-vel meghirdetett általános sztrájkról. A Korvin-csoport tagja, Lengyel József összeköttetést keresett a dunai hajóraj néhány forradalmi matrózával. 31-én hajnalban jelszavas találkára ment a Margit-híd budai hídfőjéhez. Órákig várakozott hiába a megbeszélt jelszóval jelentke-

5. Szántó Béla,
„a forradalom vezérkari
főnöke”

ző matrózokra, miközben katonák, matrózok, munkások fegyveres tömegci vonultak el mellette, s csak a városba érve érte meg, hogy közben győzött a forradalom, amely nem tartotta be a határidőket.

30-án éjjel még a Nemzeti Tanács legelszántabb tagjai is úgy vélték, amint Jászi írta, hogy a forradalomhoz „még több napi propagandára és szervezésre van szükség”. Ám a bomba előbb robbant. A Nemzeti Tanácshoz hű csekély számú katonaság elfoglalta a térparancsnokságot és az ott tartózkodó tiszteket letartóztatta. Tüntető katonák és munkások – Korvinyi Árpád vezetésével – a Keleti pályaudvaron megakadályozták két menetszázad elindítását. Más tüntető csoportok kiszabadították a Conti utcai katonai börtön politikai foglyait, Duczynskát, Lékait, Mosolygót, Sallait, Sugárt. A felkelés során elfoglalták a postát, a telefonközpontot, a katonai raktárakat, megszállták a hidakat és más objektumokat. A kaszárnyákban és a dunai flottilla hajóin a katonák és a matrózok lefegyverezték a monarchista tiszteket. Landlerék

6. A forradalom katonái

Felhívására a vonatok leálltak, a vasutasok lehetetlenné tették, hogy a Monarchia számára megbízható ezredeket hozzanak Budapestre. Közben elterjedt a hír, hogy Bécsben október 30-án nagy forradalmi tüntetés robbant ki, amely követelte a köztársaságot, s a szociáldemokrata Renner elnökletével koalíciós kormány alakult.

A forradalom megindult, de kimenetelre egyáltalán nem volt bizonyos. A Nemzeti Tanács székhelye, az Astoria szálló előtt csak kb. másfélszáz katona tartózkodott, és a szervezett katonai erő látszólag nem növekedett. A forradalom vezetői közül sokan elszéledtek a baljós csendben, csak néhány szociáldemokrata, radikális politikus és Károlyi maradt a helyén,

várva a vérengző budapesti városparancsnok, Lukachich tábornok állítólag szilárdan kormányhű bosnyák ezredét. „Reggelre valószínűleg lógni fogunk” – mondotta Jászi Oszkár. Kunfi Zsigmond is így vélte, és hozzátette: „A kis tisztek (a Katonatanács – K. J.) elszeleburdiskodták a dolgot. Még két-három napig várni kellett volna, míg a propaganda kimélyül, és a munkásságot is fölfegyverezhettük volna” – és egy szönyegre heverve, álmatlanul forgolódva várta a hajnalt, a döntést. A bosnyák csapatok a szállongó rémhírek ellenére sem jöttek, bár az Astoriában gubbasztó öreg térparancsnok, Várkonyi tábornok, a forradalom első foglya, minden ajtócsapást a királyhű csapatok szabadító ágyúlövésének vélt. Reggelre aztán nem az ellenforradalom csapatai, hanem a forradalom legszámottevőbb ereje, a szervezett munkásság vonult az utcára. Mozgósították őket a *Népszava* szerkesztőségében dolgozó baloldaliak által a pártvezetőség nevében kiadott röpiratok, amelyeket a *Népszavával* együtt hajnalban szétvittek a terjesztők. Ez az erő eldöntötte a csatát. József főherceg, aki a király megbízottjaként Budapesten tartózkodott, a kora reggeli órákban tárgyalni hívta magához Károlyit és közölte vele, hogy a király kinevezte miniszterelnökké. A hírt Kunfi és Jászi közölte a tömeggel.

A bejelentés hatását Jászi rendkívül érzékletesen írta le emlékirataiban: „Azt hittük, hogy cz a hír gyújtó lelkesedést fog kelteni, s a király népszerűsége gyorsan helyre lesz állítva. Az ellenkező történt. A tömeg az éjszakai forradalom után a Károlyi-kormányt úgyis megalakultnak tekintette. Erősen éljenzik Károlyit, de egyetlen éljént sem hallottunk... a király mellett. Sőt amikor az Astoria erkélyére mentem, hogy a királyi elhatározást a tömeggel közöljem, sűrűn hallottam ilyenféle közbekiáltásokat: A király? Ki most a király? Károlyit nem a király nevezte ki... Károlyi a forradalom akaratából miniszterelnök... Éljen a köztársaság!”

A tüntetők között rengeteg a katona. A sapkákról lekerülnek a császári és királyi sapkarózsák, és helyüket elfoglalják október virágai, az őszirózsák, s hullanak önként vagy fenye-

7. Hullanak a császári-királyi sapkarózsák

getésre a parolikról a rangjelzések is. A forradalom győzelmének napján néhány, máig ismeretlen katona golyója kioltja a régi rendszer jelképének, Tisza Istvánnak életét. Kiömlő vércs már a forradalom első pillanatában vörös tónust adott október őszi rózsás fehérségének.

Győzött – bár vezetői nem így képzelték el – a polgári demokratikus forradalom.

A hatalomra került polgári demokratikus koalíció, amely a győzelem napján József főherceg homo regius kezébe letette a hagyományos esküt s így „Őfelsége magyar kormányaként”

alakult meg, a Nemzeti Tanács alapító pártjaiból jött létre. A kormánynak két szociáldemokrata (Garami Ernő kereskedelemügyi, Kunfi Zsigmond népjóléti miniszter), két polgári radikális (Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter, Szende Pál pénzügyi államtitkár) s egy párton kívüli tagja volt (Linder Béla hadügyminiszter), míg öt tárcát (belügy, közéletmezés, földművelés, igazságügy – ez utóbbi kettőt ideiglenesen Buza Barna töltötte be – valamint vallás- és közoktatásügy) birtokolt a Károlyi-párt, természetesen a miniszterelnökségen kívül. Ez a koalíción belüli erőviszonyoknak már a kormány születése pillanatában sem felelt meg, hiszen az MSZDP mögött a forradalom előestéjén mintegy 300 000 szervezett munkás és alkalmazott állott, s ehhez fogható erővel, tömegbázissal a partnerek egyike se rendelkezett. Utalnunk kell arra is, hogy a koalícióban tulajdonképp az MSZDP volt az egyetlen „történelmi” párt, hiszen a győztem esztendejében töltötte be az 50. esztendőt a magyarországi szocialista munkásmozgalom, míg szövetségesei összehasonlíthatatlanul „fiatalabbak” voltak, hiszen a Polgári Radikális Párt 1914-ben, a Károlyi-párt 1916-ban alakult, s ez, mégha az előzményeiket is figyelembe vesszük, lényegesen kevesebb időt, harci tapasztalatot, tekintélyt jelent, mint ami az MSZDP mögött állt.

A szociáldemokrata párt kormányzati képviselöte megoszlott – s ez a forradalom menete során mind nyilvánvalóbbá vált – két áramlat között. Az egyik (Garami képviselte) ideiglenesnek tekintette a párt részvételét a polgári kormányban, hogy ezzel ne bátorítsa a munkásosztály időszerűtlennek vélt önálló akcióit a forradalom továbbfejlesztésére. A másik (Kunfi Zsigmond) szükségszerűnek tekintette a részvételt, hogy az adott körülmények közt a legtöbbet, a legkedvezőbb pozíciókat biztosítsa a munkásosztály, a munkásmozgalom számára. Tulajdonképpen a többséget alkotó Károlyi-párt is megoszlott, hisz pártja – ez már a forradalom előtt is megmutatkozott – mind kevésbé tudta követni vezére eszmei-politikai fejlődését.

A „régí” pártstruktúra a forradalom győzelme után hamar

felbomlott, a hagyományos nagy parlamenti pártok sorra feloszlottak, míg a kisebb pártok közül a Néppárt (a klérus politikai képviselője), Nagyatádi Szabó István Kisgazda Pártja, a pesti kispolgárságra támaszkodó Demokrata Párt (kompromittált vezére Vázsonyi Vilmos nélkül) a forradalom után csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz.

A forradalmi koalíció vezetőinek – s ebben teljesen egységesek voltak valamennyien, a szociáldemokratától a Károlyi-párt jobbszárnyán álló Batthyányig és Lovászyig – az volt a törekvése, hogy minél előbb befejezzék a forradalmat, és konszolidálják a polgári demokratikus rendszert.

A kormány annyira óvakodott a radikális lépésektől, hogy – mint ismeretes – eleinte a köztársaság kikiáltását se látta szükségesnek (bár a távolabbi jövőben számoltak ezzel a lehetőséggel), s az első Károlyi-kormány királyi kormányként alakult meg, ami a forradalmi tömegek tiltakozását váltotta ki. Mivel a kormány „királyi” kinevezése együtt járt a hűségeskü letételével, az újonnan megalakult kormány kínos dilemma előtt állott. Károlyi és miniszterei egyéni becsületessége lehetlenné tette, hogy egyszerűen meg nem történtté tegyék a hűségesküt, ezért úgy döntöttek, hogy felkeresik József főherceget, a homo regiust, és felkérlik, vagy mentse fel a kormányt esküje alól, vagy kénytelenek lesznek lemondani. József főherceg sürgősen megszerezte IV. Károly hozzájárulását a kormánynak a hűségeskü kötelezettsége alóli feloldásához, s amikor megtudta, hogy a Károlyi-kormány „szabályosan”, alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásával kívánja az államforma kérdését megoldani, maga is sürgette a kormányt, hogy kiáltsa ki a köztársaságot minden alkotmányos formáság nélkül, mert a huzavona – mikor a tömegek köztársasági hangulata növekszik – árthat a kormány tekintélyének. A főherceg – aki ezekben a napokban komolyan foglalkozott a gondolat-
tal, hogy Habsburg Józsefből birtoka után Alcsuti Józseffé lesz – fiával együtt november 2-án hűséget esküdött a Nemzeti Tanácsnak, s ezzel megnyitotta az eskütevők végtelen sorát. Őt követte a hercegprímással az élen az egész püspöki

kar, a nagybirtokosok érdekvédelmi testülete, az OMGE, majd egyénenként és testületileg a régi Magyarország egész panoptikuma. Még Tisza is – megölése előtt néhány órával – mintegy végrendeletként, pártját a Károlyi-kormány támogatására szólította fel.

A nemzeti egység szilárdnak látszott, a kormány örült ennek a látszatnak, és azok felé igyekezett erélyt mutatni, akik spontán forradalmi fellépésekkel vagy tudatos akciókkal bal felől akarták megzavarni az őszirózsa jegyében létrejött „trouga deit”.

Kunfi Zsigmond, az első Károlyi-kormány szociáldemokrata minisztere, 1918. november 1-én, egy gyűlésen ellenforradalmárnak nevezte azokat, akik „akármilyen jelszóval ide be akarják dobni olyan társadalmi felfordulásnak . . . gondolatát, amely a nagy munkát lehetetlenné teszi”. Beszédét az őszirózsás forradalom hangulatára jellemző, sokat idézett szavakkal fejezte be: „Nehéz nekem, meggyőződéses szociáldemokratának, mondani, de mégis azt mondom, hogy a hat hét alatt (ennyi idő alatt akarták összehívni az államforma kérdését megfelelő parlamentáris formák között rendező alkotmányozó nemzetgyűlést – K. J.) az osztálygyűlölet, az osztályharc eszközeivel nem akarunk élni.”

Batthyány Tivadar gróf, belügyminiszter, a forradalomról szóló egykorú nyilatkozatában – melynek címe is jellemző: „Fehér forradalom” – a forradalom „fehérségének” megőrzését tette követendő programmá, és nyomatékkal hozzátette: „Le kell törnünk minden törekvést, amely a történelmi napokra a legkisebb árnyékot vethetné.” Még világosabban fogalmazott Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter: „A jövőt illetőleg a mi legfőbb feladatunk a békét megkötni, a nemzetiségi problémát megoldani, és az ország területének épségét megóvni. Ezekhez a feladatokhoz sorakozik egy fő fontosságú feladat: megmenteni az országot a bolsevizmus veszedelmeitől. Magyarország van hivatva arra, hogy a bolsevizmus terjedésének gátat vessen...” Amit Lovászy nyilatkozata összefoglalt, az valóban a konszolidáció minimális

programja volt, és pontjai közül sorrendben tagadhatatlanul legsürgősebb feladatnak a háború befejezése mutatkozott.

1918. november 3-án az olasz fronton álló antantcsapatok s a még elvben létező Monarchia fegyveres erői fegyverszüneti egyezményt kötöttek Padovában. A megállapodás a dolog természeténél fogva csak az olasz területi igényeknek megfelelően döntött a demarkációs vonal megvonásáról s így a történelmi Magyarországot nem érintette. A magyar kormány hiába akart jelen lenni a tárgyalásokon, e törekvésük a vezérkar nem jóindulatú magatartása s a közlekedési nehézségek miatt meghiúsult. Tény volt viszont, hogy a balkáni-francia és szerb alakulatokból álló – antanthaderő, amely jóval nagyobb erőt képviselt, mint a vele szembenálló kimerült, harcolni nem akaró csapatok, közeledett a magyar határhoz. Elkerülhetetlenné vált a kapcsolatfelvétel Franchet d'Esperey-vel, a balkáni antanterők főparancsnokával. Az előzetes tárgyalási feltételek kézhezvétele után 1918. november 5-én Károlyi Mihály vezetésével kormánydelegáció utazott Belgrádba a fegyverszüneti egyezmény megkötésére.

Károlyi a delegáció összeállításával bizonyítani akarta, hogy: az új Magyarország nem azonos a régivel és mindenképp alkalmas partnere a demokráciát hadicélként kitűző győzteseknek. Naivitás vagy hiba legfeljebb ebben a lépésben található, hisz a győztesek hadicéljaikat a maguk ízlése szerint értelmezték s éppen nem tett rájuk jó benyomást, hogy a küldöttségben ott látták a forradalmi szervek, a munkás-, a katonatanács képviselőit. Ám ennek végső soron semmi szerepe nem volt a végeredményben. A francia tábornok – bár nem volt hajlandó az új kormányt felmenteni a háborús felelősség alól – Károlyi személyét, érdemeit méltányolta úgy, hogy ez bizonyára Károlyi számára is kellemetlen volt. A tárgyalások során nem maradt kétség az iránt, hogy az antant számára a történelmi Magyarország nem létezik s Károlyival mint a magyar kormány képviselőjével tárgyalnak Belgrádban. A demarkációs vonalat az antant úgy vonta meg, hogy Erdély déli része (a Marosig), Bánát, Bácska (Baja is), részben

Baranya (Pécs is) megszállás alá kerüljön, míg délnyugaton a Dráva vonala volt a megszállt zóna határa. A fegyverszüneti egyezménytervezet úgy intézkedett, hogy a megszállt területeken a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében maradt. További pontok előírásokat tartalmaztak a hadsereg felszereléséről, a fegyverben tartható állomány maximálásáról, a Magyarországon Romániából átvonuló német alakulatok lefegyverzéséről, illetve a kiszolgáltatandó szállítási eszközökről.

Az egyezménytervezetből nyilvánvalóvá vált, hogy a Károlyi-kormány nem számíthat különleges elbánásra. Mégis elfogadása a kormány de facto elismerését jelenthette, s az a tény, hogy így vonta meg a demarkációs vonalat, bizonyos manőverezési lehetőséget adott volna a kormánynak.

A tárgyalások során azonban a magyar megbízottak a területi integritás már nem időszerű biztosítását kívánták a szerződésbe valamiképp belefoglalni s ez ügyben táviratot intéztek Clemenceau-hoz, továbbá úgy döntöttek: aláírás előtt kikérlik a Nemzeti Tanács jóváhagyását. A delegáció hazautazott, s az egyezményt november 13-án Linder Béla hadügyminiszter írta alá Belgrádban, miután megérkezett a magyar öhajokat elutasító párizsi választávirat.

A belgrádi egyezmény, bár az adott körülmények közt a lehető legtöbb volt, amit a magyar kormány elérhetett, mégis a közvéleményben csalódottságot keltett, s megjelentek az első repedések a nemzeti egységen, hisz az átmentés reménye – amiért a jobboldal elfogadta Károlyit – mind megalapozatlanabbá vált.

A béke érdekében mielőbb meg kellett oldani a hadsereg felszerelését, a hazatérő katonák lefegyverzését, nemcsak azért, mert így rendelkezett a fegyverszüneti egyezmény, hanem mert a polgári hátország igencsak tartott a felfegyverzett hazatérőktől. „Ha ezek az elkinzott, elvérzett, eltetvesedett, félholtra koplalt frontkatonák hazaérkeznek s találkozni fognak beteg, elnyomorodott uzsora által véresre mart családjaikkal... kokottá lett asszonyaikkal, idegen férfiak által fogant

gyermekükkel – akkor itt egy iszonyú istenítélet fog bekövetkezni” – írta Jászi Oszkár. Ez a félelem is magyarázza a polgári forradalom híres-hírhedt jelszavát, amelyet Linder Béla a Károlyi-kormány első hadügyminisztere fogalmazott meg 1918. november 2-án: „Nem akarok katonát látni.”

A nemzetiségi probléma megoldása, amelyet Lovászy is említett a legsürgősebb feladatok között, ugyancsak megoldhatatlannak bizonyult, noha jó szándékú tervekben – elsősorban Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter részéről – nem volt hiány.

Még az őszirózsás forradalom, sőt a Nemzeti Tanács megalakulása előtt Károlyi felvette a kapcsolatot számos nemzetiségi politikussal, így a szerb radikális Koszta Hadžival, a szlovák Matouš Dulával, majd a Román Nemzeti Párt vezetőivel. Terve egy demokratikus egységkormány alakítása lett volna a nemzetiségi pártok részvételével a nemzetiségi autonómia – s ugyanakkor a történelmi Magyarország integritásának elismerése – alapján.

Az autonómia kétségtelenül vonzó lehetett volna – korábban, mégis a szerbek és szlovákok készek lettek volna ideiglenes megállapodásra, viszont a tárgyalások idején Károlyi kormányalakítása nem volt időszerű, ekkor még csak egy kisszámú parlamenti párt vezére volt. A románok azonban, csakúgy mint Károlyi erdélyi hívei, elzárkóztak minden megállapodástól.

Hasonló kísérletet tett az MSZDP saját, 1905–6 óta létező nemzetiségi csoportjaival. A szociáldemokrata nemzetiségi csoportok a háború végén jelentékenyen megerősödtek – míg a polgári nemzetiségi pártok parlamenten kívüli tevékenységét gyakorlatilag megbénították a háborús kivételes törvények, a statáriális bíraskodás, az internálások, amelyek sok ezer embert érintettek. 1917-től viszont ismét megjelent – a szerb kivételével – a nemzetiségi szocialista sajtó, szaporodtak nemzetiségi vidékeken a helyi csoportok, új nemzetiségi titkárságok létesültek Kassán és Petrozsényban. Az MSZDP és a nemzetiségi csoportok viszonya, amely meglehetősen meg-

romlott a háború előtti években – amikor az MSZDP Károlyi-pártjának „jogelődjével” a Justh-párttal szövetséget kötött – valamint a háború elején, ennek ellenére sem javult. Megerősödtek viszont kapcsolataik a burzsoá nemzetiségi pártokkal, akiknek szemében ugyancsak felértékelődtek a szociáldemokrata nemzetiségi csoportok, hisz tömegeik, működő szervezeteik voltak.

A közeledés következménye volt, hogy pl. a szlovák szociáldemokrata sajtó megnyitotta hasábjait a burzsoá nemzeti párt egyes képviselői előtt. Az 1918. május 1-i lipcészentmiklósi népgyűlés vezérszónokául, eléggé szokatlan módon egy polgári politikust, dr. Vavro Šrobárt kérték fel (a gyűlés állást foglalt a csehszlovák egység mellett, s ezért Šrobárt internálták). A szlovák szekció lapja már 1918 júniusában egy szlovák Nemzeti Tanács megalakításával értett egyet.

A román szociáldemokrata szekció 1918 szeptemberében felvette a kapcsolatot a nemzeti párt vezetésével, s megállapodtak egy később létrehozandó Nemzeti Tanács alakulásáról.

Ezeknek az előzményeknek az ismeretében természetes, hogy a pártvezetés kérése ellenére a nemzetiségi szekciók megtagadták az MSZDP 1918. október 8-i kiáltványának aláírását, amely a „nemzetek szabad szövetségén alapuló” Magyarország mellett nyilatkozott, de konkrétan csak helyhatósági autonómiát és szabad nyelvhasználatot ígért.

A parlamenti képvisellel rendelkező burzsoá nemzetiségi pártok 1918. október 18-án és 19-én az országgyűlés fórumán nyilvánították önrendelkezési jogukat és hangoztatták a történelmi Magyarország illetéktelenségét a nem magyarok képviselőire. 1918. október 30-án pedig megalakult Turócszentmártonban a Szlovák Nemzeti Tanács, 1918. október 31-én Budapesten a Román Nemzeti Tanács, amely a magyarországi szlovákok, illetve románok kizárólagos képviselőjének tekintette magát. A forradalom napjaiban alakult meg Újvidéken a burzsoá politikusok és a szociáldemokraták részvételével a Szerb Nemzeti Bizottság. Itt is egyelőre a szociál-

demokraták rendelkeztek szervezettel, sajtóval, amit készségesen a bizottság rendelkezésére bocsátottak.

A nemzeti tanácsok megalakítása még nem jelentette a hatalom átvételét, bár a belgrádi fegyverszüneti egyezmény megtárgyalása, illetve aláírása közötti időben a szerb királyi hadsereg csaknem befejezte a megszállást, s hamarosan kiműnt, hogy „birtokon belül” lévén, nem veszi figyelembe a magyar polgári hatóságoknak az egyezményben rögzített jogait, amelyet utólag jogilag is szentesített az 1918. november 13-án Újvidéken összeült népszkupstina határozata, kimondva a Vajdaság elszakadását Magyarországtól s az egyesülést a szerb királysággal. Itt tehát nem volt lehetőség tárgyalásokra, csak eredménytelen tiltakozásra.

Némiképp másként állt a helyzet a szlovákoknál és a románoknál. Nem mintha az elszakadás nem lett volna határozott céljuk, de a belgrádi egyezmény tagadhatatlanul kétségeket váltott ki a győztesek szándékait illetően, másrészt az sem volt nyilvánvaló, hogy a magyar kormány milyen erővel rendelkezik igényeinek, jogainak megvédésére. Ezért kormány szinten és helyi méretekben kapcsolat létesült 1918 novemberében a magyar hatóságok és a nemzetiségi pártok, tanácsok képviselői között. Különösen Erdélyben volt gyakori eset, hogy a magyar hatóságok fegyverezték fel a népmozgalmak lecsendesítésére felhasznált román nemzeti gárdákat. Majd 1918. november 13-án megkezdődtek Aradon a Román Nemzeti Tanács és a Jászi vezette magyar delegáció tárgyalásai. A románok az általuk megjelölt 26 erdélyi megyében a teljes szuverenitást igényelték, míg a magyar kormány „utolsó szava” egy 11 pontos egyezménytervezet volt, amely elismerte ugyan az első pontban a „román impériumot” mindenütt, ahol „román többség van”, de a 3. és 4. pontban nyilvánvalóan elfogadhatatlan korlátozásokat kötött ki, amikor kijelentette: „A régi törvények átmenetileg megmaradnak...”, valamint, hogy a „főispánok s kormánybiztosok kivételével megmarad a régi hivatalnoki kar. A régi tisztviselők közül senki sem mozdítható el”. A javaslat 9. pontja a felmerülő vitás kér-

dések rendezésére külön bizottságot kívánt létrehozni, amely be a román és a magyar nemzeti tanács 2-2, a magyar kormány pedig 1 küldöttet delegált volna, így a románok 3:2 arányú kisebbségben maradtak volna saját „impériumuk” ügyeinek rendezésében.

Természetesen nemcsak a nézetek távolsága volt az akadály a megállapodásnak. November 14-én ui. megérkezett J. Maniu, a Nemzeti Párt vezére Aradra, s tájékoztatta a román tárgyaló küldöttséget a román királyi hadsereg készülébeavatkozásáról, ami minimumra csökkentette a kompromisszumra való hajlandóságot. A román készülődésekről tudott a magyar kormány is, ám tárgyalási pozíciója kedvezőbb körülmények közt is kevés lett volna a megcyezésre 1918 őszén.

Néhány héttel később tárgyalások folytak Budapesten Milan Hodžával, aki a csehszlovák kormány követeként, de egyúttal vezető szlovák politikusként érkezett Budapestre. Hivatalosan a szlovákiai magyar alakulatok kivonulásáról, a hatalom átadásáról tárgyalt, de mivel a belgrádi egyezmény még bizonytalanabbá tette a csehszlovák igények kielégítését, mint a románokét (a csehszlovák kormány tiltakozott az egyezmény ellen), másrészt a csehszlovák kormány katonai creje sem jelentett olyan megnyugtató támaszt, mint az erdélyi románoknak a román királyi haderő. Így Hodža a békeszerződés megkötéséig érvényes ideiglenes megoldásról is hajlandó volt tárgyalni. Jászi Oszkár az aradi tapasztalatokra való tekintettel reálisabb javaslatokat tett, amelyek tényleges széles körű autonómiát biztosítottak volna a szlovákoknak (saját nemzetgyűléssel), némiképp az 1867 utáni magyaroszlák viszonyhoz hasonlóan. A minisztertanács 1918. november 28. és 29-i ülésén azonban a Károlyi-pártot képviselő miniszterek kivétel nélkül bírálták a magyar javaslatot a területi integritás elvi alapjáról, s csak a december 1-i minisztertanács döntött a tárgyalások folytatásáról Jászi elképzelései alapján. Ekkor azonban Milan Hodža lépett vissza, mivel a csehszlovák kormány – amely immár birtokában volt a győz-

nek ígéretének, hogy igényeiket kielégítik – illetéktelennek mondotta követét az e tárgyú megbeszéléscsere.

A tárgyalásokon bebizonyosodott, hogy a polgári demokratikus koalíció sem képes, legfeljebb késve, következtelenül és teljesen elszakadni a területi integritás dogmájától, pedig ezen az alapon nem lehetett semmiféle megegyezést létrehozni a nemzetiségekkel.

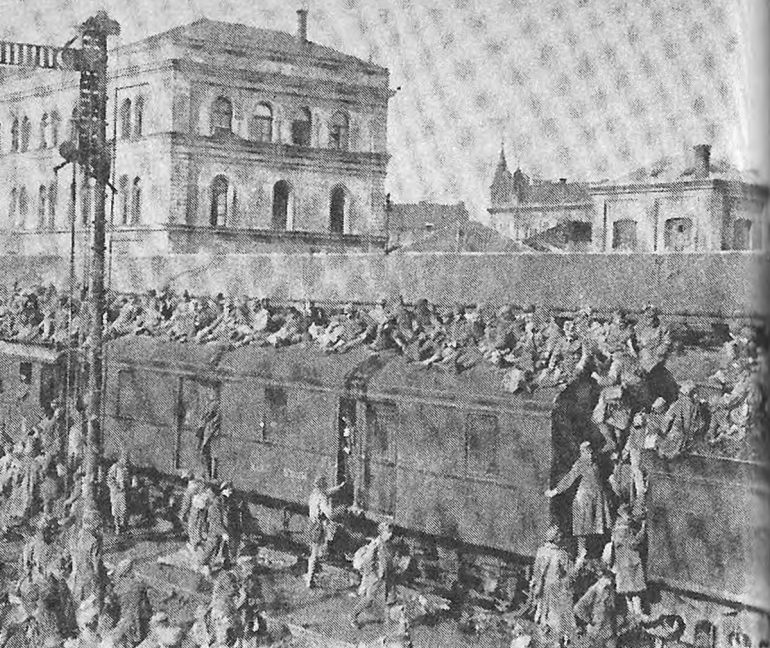
A forradalom „konszolidálásának” érdekében le kellett csillapítani az őszirózsaszínűségét „beszennyező” népmozgalmakat. A városi „zavargásokat” a rendelkezésre álló katonai karhatalom s a sebtében felfegyverzett munkásosztatok (belőlük szervezték később a népőrséget, a kormány egyik legális karhatalmi szervezetét) „csillapították le”, gyakran heves összetűzésekben. A munkások fegyvert kaptak szervezeteik útján, de ezzel ekkor a polgári tulajdonost védték.

Korántsem volt ez ilyen egyszerű a falvakban.

Míg Budapesten a polgári demokratikus kormány vezetői a vértelen, a fehér őszirózsák jegyében győztes, befejezett forradalmat hirdették, a falvakban fellobbant a parasztforradalom lángja.

A falu forradalma, amellyel jó szándékú progresszív publicisták és a nagybirtok jól fizetett irodalmi védelmezői egymást fogták, valósággá lett. A frontról hazaözoelő fegyveres százazreket a sebtében létesített leszerelési állomások nem tudták felfegyverezni, s így löfegyverek tízezrei kerültek a falusi, tanyai parasztházakba. És nem pihentek sokáig tétlenül.

A tömeg haragjának első célpontjai a régi államapparátus képviselői a jegyzők, a csendőrök voltak. A behívások és a hadiségélyek elosztása körüli visszaélések miatt a hazatérők és az otthonmaradtak elsősorban velük akartak leszámolni. Számos helyen – és nemcsak a nemzetiségi vidékeken, ahol érthetően nagyobb volt a bosszúvágy az elnyomó apparátus képviselőivel szemben, de a magyarok területén is – az idejében menekülni nem tudó jegyzőket megölték, így pl. Isaszegen, Tamásiban, Vásárosnaményban. Másutt, így Jászládánban kötőfékkal a nyakában kihajtották a jegyzőt a mezőre és

8. A frontról hazatérő katonák a Keleti pályaudvaron

kikötötték. Így fizettek meg a hadiségélyt keveslő katonafeleségeknek adott otromba tanácsért a jegyzőnek, aki legelni küldte az éhezőket a háború idején. A népi indulat a tisztségviselők mintegy harmadát elűzte szolgálati helyéről. A csendőrörsöket is sok helyen megtámadták. A parasztok többnyire beérték az őrsök lefegyverzésével, csotleg az őrs, a laktanya felgyújtásával. A lefegyverzett legénységet többnyire nem bántották, viszont ahol ellenállásba ütköztek, ott vagy megfutamították, vagy megölték a csendőröket.

Nemzetiségi területeken előfordult, hogy a nemzeti elnyomás képviselőjének tekintett magyar tanítókat, papokat elkergették, bántalmazták.

Megtámadták a tőke falusi képviselőit; kereskedőket, koc-

márossokat, és szerencsésnek mondhatták magukat, ha csak a ruhakészleteiket veszítették el.

A nagybirtokosok magtárait a mozgalmak kezdetén már kiürítették, majd sor került az állatállomány széthordására. A háborús húsínséget az uradalmi vadaskertek özeivel, a kutyáival, a halastavak halaival csillapították. Sok kastélyt elhagytak. A nagybirtok elleni támadások csapásait a helyben lévő uradalmi tisztviselők, gazdatisztek fogták fel, de a hány „történelmi” név viselőjét így pl. a hírhedten reakciós Berlénszky Róbert grófit, Károlyi Gyula grófit, Horthy katonai miniszterelnökét is megugrasztották a parasztok. A föld elfoglalására, felosztására ekkor még nem került sor, mivel a parasztság többsége a kormány kezdeményezésére, országos rendezésre várt, de a követelés sűrűn felhangzott a novemberi mozgalmak során is.

A parasztmozgalmakat még a baloldali sajtó is elítélte, a közvélemény tisztasága meggyalázásának minősítette és erélyes fellépést sürgetett ellenük. A megtorlás – mivel a kormány és a helyi szervek nem rendelkeztek elegendő, szilárd karhatalommal – nem volt általános, viszont rendkívül véresen zajlott le. Közismert a hírhedt Szentgály különítmény garázdálkodása Tiszadobon, de ezt korántsem tekinthetjük a legsúlyosabb megtorló akciónak. Az Arad megyei Facsádon repülőgépről támadtak a felvonuló parasztokra. Veszteség: 104 halott. Szabolcs megyében a hetvenet meghaladta a hatósági megtorlások paraszti áldozatainak száma, a Muraközben a statárium idején kivégzettek száma jóval a százon felül volt. Az 1918. novemberi parasztmozgalmakban alig vehető észre nemzeti jelleg, a parasztság támadása egyként érte a gazdagokat, s ez érzékenyen érintette a nemzetiségi burzsoázia jelentékeny mezőgazdasági érdekeltségeit is. Ezért ideiglenes egység jött létre a magyar, román, szerb uralkodó osztályok között. A nemzetiségi politikusok vállalkoztak a karhatalom megszerzésére a magyar és nemzetiségi parasztok ellen, és a még helyükön levő magyar hatóságok gondoskodtak az egységek felgyűjtéséről. Így jutott fegyverhez főispáni kezdeménye-

zésre Lugoson a román, Újvidéken a szerb nemzeti gárda, és használták is ezt a fegyvert a parasztok ellen.

A konszolidáció másik jellemzője a forradalmi napokban született népi szervek: a nemzeti tanácsok, a munkás- és katonatanácsok szerepének korlátozása, esetleg megszüntetése.

Az „őszirózsa” napjaiban tényleges hatalmi funkciókat gyakorló Nemzeti Tanács, illetve annak baloldali vezetésű irodája a győzelem után irányító tevékenységét befejezte, s a továbbiakban maga a Tanács, jobbára szakbizottságaiban élt tovább mint konzultatív testület. Hasonló tevékenységet fejtettek ki a vidéki nemzeti tanácsok, bár sok helyütt ellátták a közigazgatás demokratikus ellenőrzését is, legalább a tervezett helyhatósági választásokig.

A munkástanácsok tevékenységét az MSZDP jó előre igyekezett szabályozni. A *Népszava* 1918. november 5-i számában megjelent a Budapesti Munkástanács szervezeti szabályzata, amely irányadó volt a vidéki munkástanácsok számára is. Ennek megfelelően a küldöttek több mint $\frac{1}{3}$ -át a párt- és szakszervezeti szervek delegálták, míg a választott tagokat a szakszervezetek taglétszáma alapján az egyes szakmák választották. Így biztosítva volt egyelőre ezekben az új szervezetben a munkásmozgalom „hagyományos” fórumainak befolyása.

A Forradalmi Kormányzótanács ugyancsak „felszámolt” a győzelem után, de a katonatanácsok nem szűntek meg, sőt – egyelőre a kormány szándékai szerint – újjászülettek mint oktató-nevelő szervezetek. A katonatanácsok kormánybiztosává a szociáldemokrata baloldalhoz tartozó Pogány Józsefet nevezte ki a kormány, aki ambíciójával, energiájával hamarosan gondoskodott arról, hogy a katonatanácsok valóban hatalmi szervekké váljanak.

A konszolidáció igen lényeges kérdése volt az államforma rendezése. Az uralkodónak tett hűségeskü visszavonása után, a kormány alkotmányozó gyűlési választásokat akart tartani, hat héten belül. Nem volt azonban tisztázva, hogy milyen alapon, milyen területen lehet választani, s a körülmények se kedveztek a „szabályszerű” eljárásnak. November 9-én Né-

9. *Pogány József,
a katonatanácsok
kormánybiztosa*

metország, november 12-én Ausztria kiáltotta ki a köztársaságot. Ezek után nem lehetett halogatni az államforma megváltoztatását. Mégis kényelmetlen lett volna azoknak a politikusoknak, akik napokkal előbb tárgyaltak a királlyal, a forradalom után esküjükkal elismerték uralkodói jogait, trónfosztottunk nyilvánítani IV. Károlyt. Célszerűbb lett volna rábírní a királyt a lemondásra. Ezt a feladatot némi huzavona után Wlassics Gyula báró, az ugyancsak múltba enyésző főrendiház elnöke vállalta magára, aki 1918. november 13-án Eckartauban felkereste egy küldöttség élén az uralkodót, s megszerzte a lemondó nyilatkozatot. Így immár nem volt akadálya annak, hogy mégis eleget tegyenek – lehetőséghez képest az alkotmányosság szabályainak. A vidéki nemzeti tanácsok a kormány felkérésére sorban a köztársaság mellett nyilatkoztak. Majd eljött november 16-a, az őszirózsás forradalom talán utolsó piros betűs napja. Ezen a napon az 1910-ben megválasztott képviselőház, majd a főrendiház feloszlatta önmagát, s átadta helyét az ideiglenes alkotmányozó nemzetgyűlés

szerepét betöltő, ez alkalomra 500 főre kibővített Nagy Nemzeti Tanácsnak, amely az Országház előtt összegyülekezett több mint 200 ezer ember helyeslésével megerősítve ún. néphatározatot hozott a köztársaság kikiáltásáról. A néphatározat kimondotta, hogy „Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság” – s ezzel formailag is rögzítette az októberi forradalomban megszületett független, demokratikus Magyarország létezésének tényét. A néphatározat a továbbiakban kötelezte a kormányt, hogy alkosson néptörvényeket:

- a) az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és nőkre kiterjedő, nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról;
- b) a sajtószabadságról;
- c) a nép esküdtbíráóságáról;
- d) az egyesülés és gyülekezési szabadságról;
- e) a földműves népnek földhöz juttatásáról; és gondoskodják e törvények haladéktalan életbeléptetéséről.”

A köztársaságról szóló néptörvény mintegy summázta a polgári demokratikus forradalom maximális programját. Magyar Lajos újságíró, aki a forradalmi napokban a Nemzeti Tanács irodájának vezetője volt, egykorú brosúrájában mégis aggodalommal írta: „Sajnálom, hogy a kormány úgy látta jónak, hogy csak a választójogot, köztársaságot, gyülekezési és sajtószabadságot valósítsa meg a forradalom első vívmányaként. Nem hiszem, hogy... új adópolitika, szociális reformok, új közigazgatás megszervezésével várni lehet az alkotmányozó gyűlésig.”

A *Világ* hasábjain a balfelé orientáló Lukács György így figyelmeztetett: „ne felejtjük el soha, a köztársaság kivívásában csak megkezdődött: és nem fejeződött be a forradalom. A köztársaság gyönyörű szimbóluma ma az új rendnek, az új Magyarországnak, melyet mindnyájan várunk, de eszköz és szimbólum csupán, és mindennek vége, ha megengedjük, hogy öncéllá váljék, ha megengedjük, hogy a köztársaság jel-
szavával közénk beállottak a mi sorainkból amerikázhassanak

10. 1918. november 16. A köztársaság kikiáltása. Az I. néptörvényt Bokányi Dezső hirdeti ki

■ gazdasági és a szociális reformok ellen, a forradalom egyedi igaz célja ellen.”

A november 16-i felvonuláson a nagyüzemek munkásai olyan transzparenszeket vittek, amelyek követeléscikkkel tüntettek a polgári demokratikus forradalom programján. A Ganz-gyáriak feje felett például a következő jelszó feszült a zászlón: „Éljen a szociáldemokrata köztársaság! Követeljük a összes nagyüzemek államosítását.” Hasonló táblákat vittek a csepeliek is.

De egyéb „ünneprontásra” is sor került ezen a napon. Moszkvából 1918. november 3-i keltezéssel távirat érkezett Lenin, Szverdlov és Kamenyev aláírásával, amely köszöntöt-

te az Osztrák–Magyar Monarchia felett győzelmet arató munkásokat, parasztokat és katonákat. „Megdobban a szívünk – szól az üzenet – a hír hallatára, hogy kezükbe vették a béke ügyét, hogy ráléptek arra az útra, amely a régi császári bürokrácia megsemmisítéséhez és Habsburg Károly elűzéséhez vezet, hogy kikiáltják a szocialista köztársaságot és létre hozzák a munkás- és katonaküldöttek tanácsait. Üdvözljük ezeket a tanácsokat, amelyek kezében lesz holnap a hatalom.” Az üzenet kifejezi azt a meggyőződést, hogy „Magyarország munkásai, katonái és parasztjai nem azért szabadították fel magukat a bécsi bürokrácia és a bécsi kapitalizmus hatalma alól, hogy a magyar földbirtokosoktól, bankároktól és tőkésektől hagyják magukat kizsákmányolni”. Hasonlóképpen szól a távirat a Monarchia többi népéhez is, bátorítva harcolni az elnyomók ellen. „Mélységes meggyőződésünk – folytatódik az üzenet –, hogyha a német, cseh, horvát, magyar, szlovák munkások, katonák és parasztok kezükbe veszik a hatalmat, és végigviszik a nemzeti felszabadítás művét, akkor megkötik a szabad népek testvéri szövetségét, és egyesült erővel legyőzik a tőkéseket.” A moszkvai üdvözlés harcra ösztönözte a forradalmi erőket a szocialista forradalomért. Felhívta a széthullott Habsburg-monarchia munkásait, katonáit és parasztjait a tanácsok hatalmának kivívására és a tanácshatalmat megteremtő népek szövetségének megkötésére.

A nemzeti kérdés szocialista megoldásának alternatíváját felvillantó ún. Szverdlov-táviratot sem a kormány, sem az MSZDP nem kívánta nyilvánosságra hozni. A táviratról és az elhallgatás tervéről Korvin Ottó tudomást szerzett. November 16-án a Parlament előtt a nemzeti egység nevében a köztársaságot ünneplő százezrek közé a Mosolygó Antal segítségével szerzett repülőgépről az elhallgatási manővert leleplező, a szocialista köztársaságot éltető röplapokat szórtak. Ezek után a *Népszava* kénytelen volt közölni – ha fanyalgó kommentárral is – a táviratot.

„Népi” jelzővel felcíkesített, ám programját tekintve lényegében polgári köztársaság, s vele szembe szegve vörös cédlákon, a *Ma* hasábjain a szocialista, a kommunista köztársaság. S a jelszavak mögött emberek, 2–3 hét előtti harcostársak gyűlekeznek, csoportosulnak.

A nemzeti egység ünnepének szánt napon törésvonalak jelezték a forradalom táborában, hogy új szakasz kezdődik, az utak szétválásáé.

A forradalom válaszüton

Nyirkos hideggel, szénínséggel köszöntöttek az országra a forradalom hétköznapijai. A rossz cipőben, ruhában, elhordott mundérban fázó embereket nem melegítette tartósan az őszirózsás láz. A diadal virágai elvirultak s a nemzeti egység illúziója – amelyet november első napjaiban a forradalmi koalíció tagjai oly buzgón szövögettek – mind gyorsabban foszlott szét a forradalom előtt álló feladatok, a megoldatlan problémák hatására.

A kormány hivatalos külpolitikai orientációja – a nyilvánvaló csalódások ellenére – az antantbarátság maradt, ám hiába-
való törekvés volt küzdeni az új rendszer de jure való elismeréséért, a hivatalos képviselők fogadásáért és meghallgatásáért. Bár a belgrádi egyezmény is nagy csapást mért a magyar illúziókra, hamarosan bebizonyosodott, hogy korántsem ez volt az utolsó korty a kiürítendő keserű pohárból. A vélt jogok érdekében, a „túlságba vitt” nemzetiségi törekvésekkel szemben (pl. a november elején Szlovákia északnyugati részére behatoló cseh és szlovák önkéntesek ellen), valamint a Muraközben erőszakot alkalmazott a kormány, s ehhez járultak Erdélyben a magyar nacionalista különítmények „magán háborúi”. A fegyveres akciók csak részleges és ideiglenes sikereket értek el, végső soron azonban növelték az elkeseredést, a bizalmatlanságot, a gyűlöletet a magyar és nem magyar lakosság közt, hisz többnyire igen véresek voltak. Az erőszak ellen a kormány radikális és szociáldemokrata tagjai szót emeltek, hisz a tárgyalási terveket zavarták, keresztezték. Céltalanok voltak az erőszak alkalmazásának kísérletei, hisz a győztesek kipa-

menekülték a magyar alakulatokat Szlovákiából, s az erdélyi románység 1918. december 1-én Gyulafehérvárott megtartott nemzetgyűlése kimondta az egyesülést Romániával, s a döntéssel szinte egy időben megindultak a királyi román hadsereg alakulatai, hogy egyelőre megszállják a belgrádi egyezmény szerint kijelölt demarkációs vonalig Erdélyt (pontosabban annak déli részét, a Marosig s a Székelyföldet). Megindult ezzel egyidejűleg a menekülők áradata (főként állami alkalmazottak, pedagógusok, papok) s egyszerre egymillió fölé szokott Budapest lakossága. A menekülők elhelyezése az amúgy is lakásnyomorúságban szenvedő fővárosban nem volt könnyű (1912 óta gyakorlatilag nem folyt lakásépítés, s a hirtelen megnőtt Budapest korábban is rossz lakásviszonyairól volt hírhedt). Ekkor „lakták be” a háború után megürült barakk-
kórházakat, raktárakat, s akiknek itt se jutott hely, azok vagonlakók lettek. Csaknem kétmillió katona özönlött át Budapesten a frontokról, alaposan megterhelve a közlekedésnek a háború éveiben ugyancsak meggyengült kapacitását. A mintegy másfél hónapi zsoldnak megfelelő leszerelési illetmény-
nyel s néhány tányér levestel hazabocsátottak rongyos egyenruhákban tértek meg otthonukba. A hőrt, szövetet évek óta szinte teljesen felemésztette a háború.

A hazatérők növelték a munkanélküliek seregét, hisz a termelés már a háború utolsó éveiben is akadozott a nyersanyagok s a szén hiánya miatt. Idciglenes megoldásul kínálkozott a háborúban tömegesen alkalmazott női munkaerő elbocsátása, s az állami munkanélküli-segély folyósítása (először a történelemben Magyarországon). Mivel a segélyt a szakszervezetek útján folyósították, így természetesen tovább nőtt a szervezetek taglétszáma, s az év végén meghaladta a 700 ezret.

Idciglenes intézkedésekkel kívánt a kormány a háborús államadósságoktól megszabadulni (az infláció szabadjára cresztésével), csakúgy mint a termelés folyamatosságát biztosítani (hiteltek, segélyek stb. a tőkéseknek), mindaddig, amíg a sokoldalú szaktanácskozások során kialakítható egy „végleges” rend, az új adórendszer, amely tervbe vette a háborús jöve-

delmek alapos lefaragását, valamint az esetleges államosításokat.

Ez az ideiglenesség jellemezte a kormány agrárpolitikáját. „Elvben” nem volt vita a földreformról, de az igénybe vevő területek mértékét, a kártalanítás módját gondosan, sokoldalúan megvitatták az érintettek képviselői, s közben az 1918-as, amúgy is gyenge termés jelentékeny része a földeken maradt, mert senki sem tudta, kié lesz a betakarított burgonya, cukorrépa. Így az élelmiszerhiány tovább növekedett.

Az ideiglenes intézkedések, amelyek – különösen a szociálpolitika területén – messze meghaladták a régi rendszer „vívmányait” egyelőre várakozó álláspontra készítették a munkásságot és a parasztságot, legalább a forradalom „ifjúkorában” (amennyiben a falu forradalmát az elkeseredés ösztönös robbanásának tekintjük). A falu még nem mindenütt csendesedett le, sor került még itt-ott kereskedők, kocsmárosok, jegyzők megtámadására. December 1-én a kivonult nemzetőrség a Pest megyei Alsónémediben a hadiasszonyokból, hazatért katonákból álló „zavargókból” kilencet agyonlőtt. December 11-én a somogyi falvak lakossága megtámadta Kaposvár városát. Előzőleg beüzentek a kereskedőknek, hogy 50%-kal csökkentse az árakat, de mivel a felszólítást senki sem vette komolyan, 11-én éjjel bekövetkezett az elképzelhetetlen: parasztszekerekken fegyveresek támadtak a városra, a karhatalmat lefegyverezték, és kifosztották az üzleteket. Az egykorú jelentés szerint a támadók „a vörös gárdát éltették”. A kaposvári cseményeket még a korabeli, haladó sajtó (a *Népszava*, a *Világ* és *Az Ember*) is általában a kereskedők szemével írta meg, s a másik oldalról csak Illyés Gyula ábrázolta évtizedekkel később a *Korlatvasz* c. önéletrajzi jellegű regényében.

A kaposvárihoz hasonló, de kisebb megmozdulások voltak Pest, Szabolcs és Szolnok megyékben is.

A legérdekeltőbbek hangulatát Móricz Zsigmond történelmi forrásértékű riportsorozata örökölte meg:

„Mindenki, s kivétel nélkül minden ember lázzal, nyugtalansággal, izgalommal van tele. Ezt azonban a különböző osz-

talajok más-más fokban mutatják ki. A nagy tömeg, a földnélküli, vagyontalan és két karja erejéből élő munkásság nyíltan, labozás és takargatás nélkül mondja ki, ami a szívét nyomja. Ruhát, tüzelőt, kenyeret most azonnal, s a jövőre biztos létalapot: földet. A kisbirtokosok hallgatnak, a nagybirtokosok aggódnak, az óriás birtokok tulajdonosai s bérlői menteni igyekeznek, amit lehet.” (*Pesti Hírlap*, 1918. december 14.)

A haladó értelmiség a forradalmat örömmel fogadta, nem kevesen közülük tudatosan készítették elő a polgári demokratikus forradalmat, bár akadtak akik kevesellették a forradalom vívmányait.

A reformnemzedék kiválóságai közül sokan állami funkciót vállaltak. Így lett miniszter Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond, Szende Pál, államtitkár Ágoston Péter, Bíró Lajos, Diner-Dénes József, kormánybiztos a kiváló festő, Kernstok Károly, s az őszirózsás forradalom napjaiban az ország irányítását végző Nemzeti Tanács irodájában szinte kizárólag újságírók: Gábor Andor, Kéri Pál, Magyar Lajos, Pogány József – a szakma legkiválóbbjai – dolgoztak.

A polgári demokratikus forradalom győzelmével a *Nyugat* és köre „bevert” irodalmi csoportosulásából mintegy állami, hivatalos irodalmi irányzat lett. Az 1918. december 1-én alakult Vörösmarty Akadémia, amely Adyt választotta elnökévé, s néhány általánosan elismert konzervatív írón és Kassákon kívül a *Nyugat* gárdájából választotta tagságát, első nyilvános rendezvényére Károlyi közreműködését is megnyerte.

A kormány – értékelve a haladó irodalom szerepét a polgári forradalom előkészítésében – maga is adósnak érezte magát az irodalmi progresszióval szemben.

Adyt, a nemzedék haladó szellemi vezérét már betegágyánál kereste fel tisztelegő látogatáson a Nemzeti Tanács, s mikor meghalt, Kossuth temetéséhez hasonló külsőségek között a nemzet halottjaként temette el a kormány.

Krúdy Gyula, Lesznai Anna és Móricz Zsigmond a hivatalos kormányajtóban és röpiratokban népszerűsítették a kormány nemzetiségi és agrárpolitikáját, de a forradalom ügyét

szolgálták szépirodalmi és publicisztikai alkotásokkal Babits, Juhász Gyula, Karinthy, Kosztolányi, Tóth Árpád is.

A „hivatalos” progresszív irányzatoknál akadt – nem is kevés – művészeti és társadalmi programjában egyaránt radikálisabb csoportosulás is. Ilyen volt mindenekelőtt a Kassák Lajos vezette és a *Ma* című folyóirat köré tömörült írók, művészek csoportja.

A Kassák-csoportból 1917-ben kivált fiatalok (Komját Aladár, Lengyel József, Révai József) a *Szabadulás* c. antológiával jelentkeztek röviddel a forradalom után, majd a szocialista mérnökcsoport vezető tagjával, Hevesi Gyulával közösen megalapították az *Internacionálé* c. folyóiratot (amely 1919 januárjától a KMP elméleti orgánuma).

Az irodalmi baloldal további fóruma volt a *Vörös Lobogó*, amelyet Franyó Zoltán szerkesztett s a munkatársak közt találjuk Nagy Lajost, Márai Sándort és Szabó Dezsőt, aki ugyan néhány hónap múlva már az ellenforradalom táborában kötött ki.

A forradalmi napok másfajta pálfordulást is produkáltak. Gábor Andor, akit a közvélemény sikeres vigjátékok, operett-szövegkönyvek és kuplék írójaként tartott számon (a pesti közízlés sikeres kiszolgálója emellett jó költő és prózairó is volt), 1917/18-ban részt vett az újságírók mozgalmaiban, az őszirózsás forradalomban, majd a Tanácsköztársaságban. Gábor Andor fellépését sokan szerepjátszásnak tekintették, felvételt a Vörösmarty Akadémiába el is utasították, s csak akkor hittek neki, amikor 1919 augusztusában az ellenforradalom börtöne s az emigrációs nélkülözések tanúskodtak a választás őszinteségéről.

Balfelé tartott a *Nyugat* nemzedékéhez tartozó Balázs Béla, aki a világháború kitörésekor önként jelentkezett katonának, de már 1916/17-ben kiábrándulva 1914-es naivságából, baloldali irodalmi csoportokkal keresett kapcsolatot. Barátja, Lukács György – aki a forradalom napjaiban kezdte meg aktív politikai tevékenységét – ugyancsak ebbe az irányba indult óvását a forradalom befejezésének szándékáról már idéztük.

Ami 1918. november végén még erkölcsi okokból elhatárolta magát a bolsevizmus gyakorlatától, a proletárdiktatúrától a *Szabad gondolat* hasábjain, s még egy hónapba tellett, hogy tevékenységét legyűrve vállalni tudta a célért az eszközöket is. Ami a kulturális jobboldalt illeti, az szintén várakozó állásponton volt. A konzervatív irodalom vezére, Herczeg Ferenc november első napjaiban, ha fanyalogva, ha feltételekkel is, de igent mondott a forradalomra.

Azok az erők, amelyek nem kívántak segítséget nyújtani a kormánynak a polgári demokratikus rend konszolidálásában, akik nem értettek ezzel egyet, a forradalom győzelme után szinte azonnal lépéseket tettek a baloldal erőinek tömörítésére. Tanácskozásaikat, megbeszéléseiket, belső vitáikat ma már szinte lehetetlen volna rekonstruálni. Egy-egy fennmaradt rölpap, újságcikk, nyilatkozat jelzi csak, hogy mi forrt az agyakban, mi volt a baloldal viszonya a kormánykoalíció politikai programjához. Így tudunk arról, hogy a forradalmi szocialisták rölpapján követeltek szocialista köztársaságot, hogy Somló Dezső (a magyarországi munkásmozgalom kalandos, romantikus figurája, aki éveket töltött börtönben az 1904-es eszaki vércs gyűlés szervezéséért, majd a 10-es évek elején a mozgalom „beépítettje” volt a rendőrségben, szakszervezeti vezető, s a munkás művelődési mozgalom irányítója a háború alatt), aki a forradalom győzelmekor hiába akarta rávenni az MSZDP-t a szocialista irányvételre, megszervezte (a német függetlenek, illetve a Spartakusz Szövetség mintájára) a Független Szocialisták Magyarországi Csoportját. Tudunk egy, az MSZDP-től független, eszmei irányító központ, a Marxkör szervezéséről, amelyet közvetlenül megalapítása előtt végül inkább Szabó Ervinről kívánnak elnevezni, hisz az ő neve a Marxra hivatkozó MSZDP-vel szemben inkább alkalmas a szembenállás lobogójának. Szántó Béla a baloldal markáns alakja, akinek mint a Katonatanács egyik vezetőjének, jelentős szerepe volt az őszirózsás forradalom győzelmében, november elején egy nyilatkozatában óvott a forradalom befejezése ellen, s a jövő perspektíváit éppen nem a koalíció pártjai-

nak elképzelései szerint vázolta fel. „Forradalomtól egyelőre nem tartok, de várok egy balratolódást. Hogy ez a balratolódás nagyobb megrázkódtatásokkal vagy nélkülül megy-e végbe, attól függ, hogy a kormány beletalálja-e magát az új helyzetbe. . . . Ha tehát a kormány az országot maga mellé akarja állítani, földhöz kell juttatni ennek a forradalomnak igazi hordozóit, a fellázadt katonaságot, a föld nélküli parasztokat. . . . A forradalom első kormánya ezzel a kérdéssel áll vagy bukik. Ha ezt teszi, akkor az ellenforradalmi mozgolódásnak is kihúzta a méregfogát, és a balratolódás is nagyobb megrázkódtatás nélkül megy majd végbe. Ha nem, akkor a város és falu proletárságának egymásra találásával tör ki, és egy véres, borzalmas parasztforradalom következik.” Kassák Lajos és csoportja pedig a polgári köztársaság kikiáltásával egy időben a *Ma* első, világnézeti különszámában, Bortnyik Sándor linómetszetével a kommunista köztársaság programját hirdette, s a koalíció tétova reformprogramjára mintegy válaszul közzétette az első, 1918-as szovjet alkotmányt.

A polgári demokratikus köztársaság kikiáltását követő napon a baloldal vezetői a Somló Dezső vezette munkás kultúr-szervezet helyiségében értekezletet tartottak. A tanácskozáson arra jutottak, hogy egyelőre nem szakítanak szervezetileg az MSZDP-vel s egyelőre beérik egy eszmei irányító centrummal, a Szabó Ervin körrel. A tanácskozások közben érkezett meg a Szovjet-Oroszországból 1918 tavaszán hazaküldött internacionalista vezető, Szabó Ervin unokaöccse, Seidler Ernő, és szomszédjainak odasúgta: Kun Béla hazaérkezett.

Kun Béla ekkor már közismert volt. Neve, személye összeforrt a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal, hisz ő volt a szocialista forradalomért felsorakozó „legyőzhetetlen százczér”, a magyar internacionalisták katonai és politikai vezetője.

Az első világháborúban a cári orosz hadsereg az 1914–15-ös és az 1916-os offenzívában a Monarchia közel kétmillió katonáját, köztük több százezer magyart ejtett fogságba. A foglyok – katonák, altisztek, tartalékos tisztek – főként

a dolgozó osztályok fiai, egyenruhába bújtatott parasztok, munkások, alkalmazottak, értelmiségiek voltak. A cári kormány velük szemben tanúsított magatartása elősegítette, hogy maguk is ráeszméljenek erre. A tisztek kivételével – akiket külön táborokban helyeztek el, és a körülményekhez képest biztosították számukra a „rangjukhoz méltó” életet –, a hadifoglyok többségét a mezőgazdaságban, bányákban, vasútépítésnél és – kisebb részben – gyárakban dolgoztatták.

Csak az októberi forradalom hozott döntő változást a foglyok életében.

A szovjet kormány visszaadta a foglyok személyes szabadságát, és kiterjesztette rájuk mindazokat a jogokat, amelyekkel a szovjetállam polgárai rendelkeztek. Ez a politika, s az orosz forradalom olyan vívmányai, mint a földesúri földek felosztása, felvetették a hazakészülő hadifoglyokban az orosz példa követésének gondolatát. Ezt tudatosították és népszerűsítették a hazatérők között a hadifoglyok forradalmi szervezetei. Először többnyire már a magyar munkásmozgalomban harci tapasztalatokat szerzett vezetők álltak, mint pl. Kun Béla, Vántus Károly, Szamuely Tibor, Rabinovics József, Forgács Dezső, az MSZDP szabadkai titkára, Jancsik Ferenc, a vasasszakszervezet szervező bizottságának elnöke, Faragó Dezső, a *Magyar Vasutas* c. szakszervezeti lap szerkesztője, Karikás Frigyes, a Ganz Vagongyár bizalmija.

A forradalmi hadifogoly szervezetekből 1918. március 24-én a moszkvai Hotel Dresden épületében, amely ekkor a városi pártbizottság székháza volt, létrejött az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportja, az első magyar kommunista szervezet. A szervezet vezetője Kun Béla lett, aki ezekben a hónapokban vált baloldali szociáldemokratából bolsevikká, Lenin méltó tanítványává és harcostársává. A csoport a hadifoglyok közötti agitációs munka mellett kapcsolatot keresett a magyarországi munkásmozgalom baloldali ellenzéki elemeivel. A háborús frontokon, semleges országokon keresztül – például Brestovszky Ernő, a *Népszava* svájci tudósítója közvetítésével, illetve az 1918 tavaszán hazaküldött

Seidler Ernő útján – eljuttatott dokumentumai, információs anyagai orientálták a szociáldemokrata párt ellenzékét, és előkészítették a talajt a forradalmi munkáspárt, a KMP megalakulásához. A döntő hatást a magyarországi eseményekre azonban a hazatérő hadifoglyok százezrei gyakorolták. Az 1918 elejétől az őszi őrzsás forradalomig kiobbant katonai felkelésekben szinte kivétel nélkül kimutatható az orosz forradalmat átéló volt hadifoglyok kezdeményező szerepe.

A polgárháború kiszélesülésével egyre nehezebb volt a hadifoglyok tömeges hazatérése, s ettől kezdve az OK(b)P magyar csoportja az orosz Vörös Hadsereg soraiba hívta, szervezte a volt hadifoglyokat. Az 1917–1918 fordulóján létrejött osztagokból ezredek alakultak, s Ukrajnától a Távol-Keletig álltak helyt a fehérgárdisták s az intervenciók elleni harcokban.

Amint híre jött a Monarchia válságának, a Szovjet-Oroszországban tevékenykedő magyarországi kommunisták Moszkvában értekezletre ültek össze. Második tanácskozásukon (ekkor már ismert volt az őszi őrzsás forradalom győzelme) 1918. nov. 4-én megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját s határozatot hoztak a vezetők és több száz aktivista hazatéréséről, akik otthon majd a hazai baloldallal együtt megteremtik az új forradalmi pártot.

Az első között ért haza kalandos úton, hamis papírokkal Kun Béla.

Kun fellépése fordulatot hozott a baloldal magatartásában. Kun és csoportja alapos elméleti tudást, gazdag harci tapasztalatokat szerzett az orosz forradalomban. Míg a hazai baloldal koncepciója kialakulatlan volt, az Oroszországból hazatértek határozott programmal, szervezeti elképzelésekkel rendelkeztek. Kun a szociáldemokráciával való szervezeti szakítás és egy új forradalmi munkáspárt megteremtése mellett foglalt állást, amely közvetlen céljául tűzte ki a tanácsok hatalmának megteremtését, a polgári demokratikus forradalom továbbfejlesztését szocialista forradalomná.

Kun első fellépése – bár oroszországi élményeit nagy figye-

lemmel hallgatták – ellenérzést váltott ki a baloldal képviselőiben is. Ennek ellenére Kun tovább folytatta pártalakító tárgyalásait. „Naponta húsz-harminc emberrel beszéltem” – írta később. Nemcsak az ellenzék tagjaival folytak megbeszélések. A tárgyalásokat kiterjesztették minden olyan szociáldemokrata vezetőre, így Landler Jenőre, Kunfi Zsigmondra, sőt Vanczák Jánosra és Weltner Jakabra is, akikről Kun akár egy szemernyi baloldaliságot föltételezett, hiszen nem szektát, hanem tömegpártot kívánt alakítani. A fentiek azonban elhárították a csatlakozást.

Ezzel egy időben valóságos folytatólagos vitasorozat zajlott le a különböző ellenzéki csoportok és az Oroszországból hazatértek között kávéházakban, magánlakásokban, munkásszervezetekben. Végül többségüket sikerült megnyerni a pártalakítás gondolatának, s így 1918. november 24-én, vasárnap délután Kelen Józsefék Városmajor utca 42. sz. alatti lakásában, mintegy 40 résztvevővel, összeült a Kommunisták Magyarországi Pártjának alakuló értekezlete. Az ülésen határozatot hoztak az új forradalmi munkáspárt megalakításáról és megválasztották az első Központi Bizottságot, amelynek tagjai lettek: Chlepkó Ede, Fiedler Rezső, Hirossik János, Jancsik Ferenc, Korvin Ottó, Kun Béla, László Jenő, Mikulik József, Pór Ernő, Rabinovits József, Rudas László, Seidler Ernő, Szántó Béla, Vágó Béla és Vántus Károly. A Központi Bizottság elnökévé Kun Bélát választották. Az 1918. december végén hazatérő Szamuely Tibort utóbb kooptálták a pártvezetőségbe.

A történelmi cseménnyről néhány napig szinte semmit nem tud meg a közvélemény. Az új pártot a hallgatás fala fogja körül a szociáldemokrata vezetés „jóvoltából”, hiszen a régi vezeték az utolsó pillanatokig reméli, hogy Kun Béla kísérlete csődöt mond, s a „tékozló fiúk” végül visszatérnek az MSZDP-be. A *Népszava* 1918. december 1-i száma ködösen megfogalmazott tudósításban számol be a Munkástanács november 29-i zárt üléséről. A közlemény szerint a napirend előtt Chlepkó Ede, a kispesti Lipták-gyár főbizalmija szólalt

fel, majd a tanács többsége határozatban foglalt állást a párt-egység fenntartása és a koalíciós kormány támogatása mellett. Az egykorú olvasó aligha értette meg ebből a hírből, hogy kik ellen kell megvédeni a szociáldemokrata párt egységét és a kormányt, de mi már tudjuk: Chlepkó Ede, a KMP KB tagja, bejelentette a Budapesti Munkástanácsnak a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulását. Néhány további, de még mindig eléggé szűk körű nyilvános fellépés következett. November 30-án az Ifjómunkások Országos Szövetségének alakuló ülésén a KMP-hez tartozó Krammer Sándor a proletárdiktatúra eszméjét üdvözlő határozati javaslatot terjesztett be, amelyet az értekezlet elfogadott. A kommunisták nevében üdvözölte az értekezletet Rabinovits József, a KMP KB tagja. Felszólaltak a kommunisták a Galilei Körnek a földkérdésről rendezett vitaülésein, majd december 4-én Kun Béla is megjelent a szélesebb munkásnyilvánosság előtt, előadást tartva az újpesti munkásotthonban az orosz forradalomról.

A csend ellenére a közvélemény megérezte, hogy valami történt. A polgári sajtó egyszerre hevesen kezdte támadni a bolsevizmust. A legképtelenebb rémhírcet közölték a lapok a szabad szerelem bevezetéséről, a kultúra megsemmisítéséről, a terrorról. Hatvány Lajos folyóirata, az *Esztenő* „nehézágyút” vetett be a harcba: válogatást közölt Gorkijnak 1917 végén keletkezett, a forradalommal szemben igen kritikus írásaiból.

De megszólalt az érdeklődés, a rokonszenv hangja is a galileista *Szabad gondolatban*, Kassák lapjának, a *Mának* hasábjain és másutt is.

December elején sikerült áttörni a csend blokádját, s a párt megszólalhatott immár a saját hangján. December 6-án lezajlott Budapest utcáin az első kommunista tüntetés, 7-én megjelent a *Vörös Újság*, s ezzel a szélesebb közvélemény is tudomást szerzett a kommunisták jelenlétéről. A pártalakítás s a laptudósítás között azért telt el viszonylag sok idő, mivel a szociáldemokrata párt, féltékenyen vigyázva monopolhelyzetét a munkásmozgalomban, ha a pártalakulást nem is tudta

megakadályozni, legalább az új proletárpárt nyilvánosság elé lépését akarta késleltetni, megnehezíteni. A jobboldali vezetés alatt álló nyomdászszakszervezet útján akarta elérni, hogy a KMP ne találjon nyomdát, ahol lapját kinyomtathatja. Ez csaknem sikerült, mivel a szakma szinte teljesen szervezett, s a szakszervezet a munkáltatók előtt is tekintély volt. Végül a lap első számát egy kis nyomdában nyomták ki. Az elavult gép lendítőkerekét kézzel hajtották a párt vezetői: Kun Béla, Szántó Béla, Korvin Ottó, Vágó Béla és a párt első nyomdászai, Vlagyimir Uraszov és társai, a magyarországi orosz hadifoglyok bolsevik szervezetének tagjai. A lap beköszöntő cikke címében (*Osztályharcot*) is más programot hirdetett, mint a kormánykoalíció. Ez az írás azt hirdette, hogy a kapitalizmus megérett a bukásra, és elérkezett a szocializmus megvalósításának ideje, de ebben a harcban a szociáldemokrata pártok képtelenek vezetni a munkásosztályt. „A munkás, aki csak a Népszavát olvassa, nem is sejti, hogy itt a döntő óra – írta a Vörös Újság –, melyben rettentő vajúadások közt születik az új világ, a szocializmus világa, az ő világa, hiszen a Népszava s a magyar szociáldemokrata párt szerint már győzött a forradalom. . . . Ezért állunk mi, kommunisták a magyar munkásság elé, hogy őt a szükségszerűen elkövetkező, sőt már itt levő új, proletárforradalomra előkészítsük.”

A forradalmi párt elsőként a munkásosztály soraiban építette ki szervezeteit. 1918 végén a legtöbb szakszervezetben megalakultak a kommunista csoportok, különösen nagy befolyásra tettek szert a vasasoknál, a nyomdászoknál, a vegyipari munkásoknál, valamint az alkalmazotti-értelmiségi szakszervezetekben.

A KMP soraiban találjuk a hazai szellemi baloldal számos kiválóságát. Az alapítók, illetve az első csatlakozók között voltak a marxista filozófia olyan kiválóságai, mint Lukács György, Fogarasi Béla, Rudas László, kiváló nemzetközi hírű műszaki szakemberck, mint Helfgott Ármin, az Egyesült Izzó főmérnöke, Hevesi Gyula, Kelen József. A párt tagja volt a későbbi világhírű orvos-biológus Bauer Ervin és testvére, a

költő-esztéta Balázs Béla. A kommunista irodalmárok, publicisták legfiatalabb generációjában találkozhatunk Komját Aladár, Lengyel József, Sinkó Ervin, Révai József, Boross F. László, Hajdu Pál, Lékai János nevével.

A párttal szoros kapcsolatban állt Kassák Lajos és köre, Barta Sándor, Mácza János, Uitz Béla és társai. Hasonló szellemi súlyú gárdával egyetlen párt sem rendelkezett a forradalom táborában.

Megindult a területi és az üzemi pártszervezetek kiépítése. Csakhamar valamennyi fővárosi kerületben működött KMP-szervezet csakúgy, mint Albertfalván, Csepelen, Erzsébeten, Kispesten, Újpesten és a Rákos menti községekben, Aszódon, Vácott, Ercsiben, Galgamácsán, Üllön, Tökölön, a vidék ipari centrumaiban Debrecenben, Nagyváradon, Pápán, Salgótarjánban, Sátoraljaújhelyen, Szegeden és másutt.

Üzemi szervezetek is alakultak. A KMP a legmodernebb iparágakban, a legképzettebb munkásrétegek közt volt a leg erősebb. A KMP-hez csatlakozott tanácstagok révén különálló kommunista csoport alakult a Budapesti Munkástanácsban és a Katonatanácsban. A szocialista forradalomért, a proletárdiktatúráért harcra készülő párt igyekezett befolyását kiterjeszteni a polgári demokratikus kormány fegyveres alakulataira, a hadseregre, a felfegyverkezett munkásokból álló népszerűsége, sőt a rendőrségre is. A párt taglétszáma 1919 elején már mintegy 30–40 000 fő volt, de politikai befolyása ezt a szintet jóval meghaladta, hiszen mind szélesebb társadalmi rétegek láttak az új párt jelszavaiban igazi lehetőséget a megújulásra.

A kommunista párt keretében délszláv és román csoportok működtek, és dolgoztak a KMP-ben cseh és szlovák kommunisták is, akik a szociáldemokrata reformizmus ellenében sikraszálltak a nemzetiségi kérdés szocialista megoldásáért, és döntő szerepet játszottak a jugoszláviai, romániai és csehszlovákiai kommunista mozgalom megteremtésében. A KMP 1919 elején egyik kezdeményezője volt a kommunista pártok nemzetközi szervezete, a Kommunista Internacionálé létre-

hozásának. A párt képviselője, Rudnyánszky Endre részt vett a Moszkvában 1919. március 2–6. között a Kommunista Internacionálé I. Kongresszusán, s ott beválasztották a végrehajtó bizottságba. A KMP vezetői, az Internacionálé megbízásából még a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt létrehoztak egy centrumot, amely hivatva volt a leninizmus eszméit terjeszteni Délkelet- és Közép-Európa országaiban.

A kommunisták mellé állt a Lékai János vezette Ifjú munkások Országos Szövetsége, amely 1918 decemberében elterpette az MSZDP-hez fűződő szálakat, kimondta függetlenségét – s bár egyelőre óvakodott magát nyíltan kommunistának nevezni – gyakorlatilag kommunista vezetéssel működött tovább. A KMP segítségével jött létre a szövetség lapja, az *Ifjú Proletár*. A baloldali ifjómunkás szervezet mintegy 20 ezer munkásfiatalt tömörített soraiba.

A KMP-t támogatta a leszerelt katonák és altisztek mozgalma, amely nagyobb (5400 koronás) leszerelési segélyt, munkaalkalmakat, ruhasegélyt követelt a kormánytól. A két szabadszervezetnek összesen csaknem 60 ezer tagja volt.

Az új forradalmi párt programja alternatívát jelentett mindazokban a problémákban, amelyeket az őszirózsás forradalom hiába próbált megoldani.

A munkásság forradalmasodására, a kormány óvatos reformterveire a tőke a termelés szabotálásával, a munkanélküliség növelésével válaszolt. Az ellenrendszabályok a kormány jószándéka ellenére elmaradtak. A KMP megoldási javaslata a bankok köztulajdonba vétele, a termelés munkásellenőrzése volt.

A polgári pártok és az MSZDP 1918 novemberében–decemberében hosszan s kimerítően vitatták az agrárkérdés megoldását, s a döntés mindegyre késett. A KMP álláspontja a nagybirtokok azonnali, kártalanítás nélküli kisajátítása volt. A párt agrárprogramja szerint az elkobzott birtokok sorsáról, fálvanként a megszervezendő szegényparaszt bizottságoknak kellett volna döntenüük, hogy társas, szövetkezeti úton vagy egyéni módon kívánják-e művelni azokat.

12. Az új forradalmi rikkancsai

A nemzetiségi kérdésben a KMP elutasította a területi integritás politikáját s a megoldást – miként azt az ún. Szverdlov távirat is megfogalmazta – a volt Monarchia népeinek szövetséges szocialista tanácsköztársaságában látta.

A kormány külpolitikai irányvonalával szemben a kommunisták a Szovjet-Oroszországgal, Európa forradalmi erőivel való barátságot és szövetséget hirdették.

A KMP-t tevékenységének első hónapjában meglehetősen toleránsan kezelte a polgári demokratikus kormányzat, s az MSZDP is beérte az egységet védő óvások megfogalmazásával, illetve csak a taktikainak vélt különbségek hangoztatásával. Kunfi biztosította Kun Bélát, hogy ha a KMP tartózkodik az erőszaktól, nem kell retorziótól tartaniuk, s Károlyi is

csak a kommunizmus időszerűtlenségét hangoztatta egy 1918. december közepétől származó nyilatkozatában, s óvott attól, hogy Magyarország elsőnek vállalkozzék egy ilyen kísérlet megvalósítására, szomszédaitól, Európától elszigetelten.

Ez a tolarencia addig tartott, míg ki nem tűnt 1918 végén, hogy a KMP immár reális, számottevő erő, s ettől kezdve az MSZDP immár konkurensként számolt az új párttal.

December elején megmozdultak azok az erők is, amelyek a kormánynak a távolabbi jövőben megvalósuló reformprogramját, sőt még az ebben az irányban ható első óvatos lépéseket is túlzásnak tartották, hisz türelmük amúgy is csak addig tartott, míg reménykedhettek abban: Károlyi Mihály nimbusza megmenti a lehető legtöbbet a „rég” Magyarországból. Amint azonban kitűnt, hogy a körülmények ezt nem teszik lehetővé, másrészt Károlyi ezt a „megbízást” nem hajlandó vállalni (hisz a kormányon belüli vitákban mind gyakrabban állt a szociáldemokraták és a radikálisok mellé, saját pártjának képviselőivel szemben), felütötte a fejét az ellenforradalom s mind nyíltabban adott hírt magáról. A reakció hírhedt orgánuma, a *Budapesti Hírlap* 1918. december 1-én „A tisztikar szervezkedése” c. tudósításában hírt adott a MOVE (Magyar Országos Véderő Egyesület) megalakulásáról. A fehérterror későbbi vezető politikai szervezete igyekezett elleplezni valódi céljait, de az alakuló közgyűlés által elfogadott határozat ravaszul megfogalmazott általánosságai is vallottak a figyelmes olvasónak. A határozat szerint a MOVE „a magyar katonai szellem megeremtését és fejlesztését hirdeti. . . működéséből kiküszöböli a pártpolitikát, a nemzetiségi, faji és vallási kérdéseket, de nem zárja ki azonban a szólásszabadságot. . .” Hogy semmi kétség se legyen az új egységlet irányát illetően, elnökké Molnár Dezső altábornagyot választották, aki 1918. október végén a frontról karhatalmi egységeket hozott a forradalmi Budapest ellen.

December 3-án megalakult Magyarország területi épségének védelmi ligája. A jobboldali sajtóban ezzel egy időben fé-

kelesztett uszítás indult meg a polgári demokratikus kormány nemzetiségi politikája és személy szerint Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter ellen, s ugyanakkor mind gyakoribbá váltak a konfliktusok a nemzetiségi vidékeken helyükön maradt magyar hatóságok, s a kormány nemzetiségi politikáját népszerűsíteni törekvő szervezetek között.

1918 novemberében – különösen a balsikerű aradi tárgyalások után – plakátok, röpiratok árasztották el a román falvakat, amelyeket az Országos Propagandabizottság (ennek munkájában döntő szerepe volt az MSZDP-nek és a radikálisoknak) a helyükön maradt magyar hatóságok útján terjesztett. Ezek az aláírás nélküli vagy nem létező szervek által aláírt röpiratok forradalmasítani próbálták azzal a román tömegeket, hogy igazi érdekeiket a magyar kormány képviseli, míg a román burzsoá vezetők el akarják sikkasztani a forradalom vívmányait. A román parasztok előtt földosztónak feltűnni akaró magyar kormány ekkor még a földreformról szóló néptörvény előkészületeinél sem tartott. A Román Nemzeti Tanács vezetői tudták, ki áll a propaganda mögött, megtették a megfelelő ellenintézkedéseket, és budapesti megbízottjuk, dr. Erdélyi útján tiltakoztak a magyar kormánynál. „Óvást kell emelnem... ama kísérletek ellen, amelyeknek célja az, hogy a román népet demoralizálja és annak körében a bolsevista életfelfogást és a forradalmi ultrarepublikánus eszméket terjesszék.” Majd, tudva, hogy az eljárás kinek az illetékességébe tartozik, a tiltakozás így folytatódik: „Kérve kérjük a kormányt... hogy ezek az ügynökök... haladéktalanul eltávolíttassanak.”

Nem kelthetett nagy bizalmat, hogy a román parasztság körében az olyan „forradalmi” propaganda, melyet a magyar szolgabírák folytattak, akik közül sokan, mint a szinyérváraljai főszolgabíró is, nem értve meg a „magasabb szempontokat”, nem vállalták ezt a munkát. Az említett főszolgabíró az alábbi táviratot intézte a Nemzeti Tanács propagandabizottságához ez ügyben: „A propaganda bizottságától azon meg-

keresést kaptam, hogy a következő felhívást a román lakosság közt terjesszem:

»Román Testvérek! a dolgozó nép felszabadult, elkergette a magyar királyt és megteremtette a népköztársaságot. A szocialista és radikális népkormány földet ad a román népnek, de a román urak és ügyvédek nem akarják, hogy ti földet kapjatok« stb.

Ezen felhívásnak eleget nem tettek, mivel a járásban a rendet csak felforgatná, s valóságos anarchiára vezetne.” Ebből a táviratból kitűnik, hogy ha sikerült volna is az ilyen propagandával a román tömegeket arra bírni, hogy lemondjanak az elszakadásról – ami egyébként teljesen valószínűtlen –, ez az ár túlságosan magas lett volna a magyar uralkodó osztályoknak.

December 5-én összeült a jegyzők kongresszusa Budapesten. Az elnöki megnyitó szerint a magyar jegyzői kar „vagyonából kifosztva, becsületében megtámadva, mint a forradalom minden oldalról üldözött vértanúja jött ma össze”.

A „forradalom vértanúi” 9 pontos memorandumban teljes anyagi kártérítést követeltek, és védelmet vártak a kormánytól „a sajtó jogtalan és igazságtalan támadásaival szemben”. A memorandumot átnyújtották a kormányon belüli jobboldal vezetőjének, Batthyány belügyminiszternek, aki rokonszenvről biztosította a forradalom által elűzött jegyzőket.

A debreceni Egyetemi Kör 1918. december 7-i ülésén fel szólalt dr. Huss Richárd professzor. Beszédében támadta a kormányt. Kijelentette, hogy Magyarország egyetlen biztos támasza a német militarizmus. Beszédét ezekkel a szavakkal végezte: „Pogromot akarok! Irtuk ki a zsidókat!” (*Világ*, 1918. december 10.)

A hadseregben és a Károlyi-pártban is mozgolódott az ellenforradalom. Bartha Albert hadügyminiszter „megbízható” tisztí ezredek szervezésébe fogott, és megkísérelte a katonatanácsok felszámolását.

Bartha terveit leleplezte a *Vörös Újság*, s a Katonatanács élén álló baloldali szociáldemokraták mozgósították a buda-

pesti helyőrséget a hadügyminiszter eltávolítására. December 12-én reggel 7000 fegyveres tüzér, gyalogos és huszár vette körül a hadügyminisztériumot, követelve Bartha lemondását. 11-én éjjel Batthyány és Bartha a szociáldemokrata és radikális miniszterek kívánságára már távozott), a katonatanácsok hatáskörének biztosítását s a parancsnokok választását.

Megmozdult a kulturális ellenforradalom is. Gunyoros glosszák fogadták a Vörösmarty Akadémia megalakulását, majd Ady halálakor megtámadták Adyt, illetve megkísérelték elorozni – mint például Milotay István az *Új Nemzedék* hátsóbjain – Ady szellemi örökségét a forradalomtól. Milotay, az *Új Nemzedék* szabott áron megvásárolható főszerkesztője nem átalította Móricz Zsigmondot kitanítani a magyar parasztság megbecsüléséről. Bár a távozott minisztereket hamar pótolták (Bartha Albert helyére Festetich Sándor gróf, Károlyi Mihály rokona, Batthyányéra pedig Nagy Vince került), a válság nem csitult. Lovászy Márton, aki maga mögött tudta a Károlyi-párt többségének támogatását fellépett a túlságosan radikálisnak vélt kormánypolitika ellen, ebben vélvén meglelni a győztesek könyörtelenségének okát. A jobboldal sokallta a földreform 500 holdas birtok maximumát, a tervezett vagyonadót, bírálta a külügyi politikát – s ezzel közvetve az azt irányító Károlyit –, nagyobb befolyást igényelt a kormánybiztos főispáni állások révén a helyi közigazgatás irányítására. Vita folyt arról is, hogy fennmaradjon-e a koalíció, esetleg tiszta polgári vagy tiszta szociáldemokrata kormány vigye-e az ügyeket a választásokig. Lovászy 1918. december 23-i lemondása teljessé tette a válságot. Mivel Lovászy a Károlyi-párt többségét képviselte, előtérbe került az ő miniszterelnökségének s ezzel egy tiszta polgári kormány alakításának lehetősége. A tömegbázis kiszélesítésére Lovászy és Batthyány létrehozták különböző polgári pártokból, szervezetekből az ún. polgárszövetséget.

Az MSZDP balszárnya és centruma elutasította ezt a megoldást s a koalíció fenntartását javasolta a Károlyi mögött álló baloldali függetlenségek csatlakozásával s a jobboldal kizárá-

sával (egyedül az ekkor jobboldali, a miniszterializmustól idegenkedő Garami fontolgatta a kormányból való kiválás lehetőségét, de már kisebbségben volt saját pártján belül is).

A jobboldali fordulat – ezt a forradalom eddigi menete nyilvánvalóvá tette – lehetetlen lett volna megfelelő katonai erő nélkül, s ezt az országon belül nem lehetett megtalálni. Ehhez az ország vagy legalábbis a főváros antanterőkkel való megszállása kellett volna, de mivel Lovászy kérését Párizs döntésének megfelelően Vix ezredes, a budapesti katonai misszió vezetője elutasította, Lovászy elállt a kormányalakítástól. Az esztendő fordulóján kormány nélkül volt az ország.

Ezekben a napokban tovább szűkült az ország körül a demarkációs vonalak hurka. December utolsó heteiben a román csapatok az antant felhatalmazása alapján átlépték a belgrádi egyezményben rögzített vonalat, s fokozatosan előnyomultak a Szatmár, Szilágy és Bihar megyében húzódó új, de facto fegyverszüneti zónáig, amelyet a magyar kormány nem hagyott jóvá, ám ellenállni nem tudott. Hasonló „előremozgást” végeztek a csehszlovák csapatok is (immár megerősödve az Olaszországból idevezényelt, olasz parancsnokok által irányított légióval) az év végén s elfoglalták – a demarkációs vonal keleti szakaszától eltekintve, amely az Ung folyónál húzódott – lényegében a jelenlegi határokat. Ellenállásra itt sem került sor. A további megszállások indoka mindig a bolsevizmus fenyegető veszélyének elhárítása volt.

A magyar uralkodó osztályok magatartásához jellemző adalékok Pozsony elfoglalásának körülményei. 1918 végén a Felvidéket megszálló cseh légiók a város közelébe értek, és megkezdték előkészületeiket a város elfoglalására. A helyi nemzeti tanács, tudomást szerezve erről, küldöttséget menesztett a Pozsony előtt álló cseh csapatok parancsnokához, egy olasz tábornokhoz, aki közölte a küldöttséggel, hogy a rend biztosítása érdekében, a kommunisták hatalomátvételének megakadályozására kívánja a várost megszállni, de ha a város jelenlegi vezetői garantálják a rendet, eltekint a város megszállásától. A küldöttség mindezt meg is ígérte, de mikor visszaérkeztek

Pozsonyba, tapasztalták, hogy a kommunisták valóban átvették a hatalmat, erre azonnal visszafordultak és tájékoztatták a helyzet megváltozásáról a cseh csapatok parancsnokát, aki azonnal kiadta a parancsot a támadásra és katonai erővel verte le a rövid életű pozsonyi kommünt.

Az események leírását dr. Nagy Valér belügyminisztériumi osztályvezető emlékiratából merítjük, aki az említett küldöttséget vezette, így közlése közvetlen tapasztalaton alapul. Függetlenül az egynapos pozsonyi kommün értékelésétől (ti., hogy mennyiben volt ez komoly kísérlet a hatalomátvételre), függetlenül attól, hogy az említett olasz tábornok beváltotta volna-e a szavát akkor is, ha a Nemzeti Tanács fenn tudja tartani a „rendet”, jellemző, hogyan reagáltak a küldöttség tagjai arra a hírre, hogy a városban a kommunisták átvették a hatalmat. A megszállás tehát nem kevesek szemében a „rend”-et jelentette a forradalom zűrzavarával szemben, az átmenet lehetőségét a vesztesek táborából a győztesekébe, s ezért a hatalom, a tulajdon helyi birtokosai várakozással, előlegezett lojalitással fogadták az „államfordulatot”.

Keresztútban a polgári demokrácia

Az új esztendőre áthúzódó kormányválság megoldása lényegesen módosította a forradalom osztálybázisát. Lovászy kormányalakítási kísérletének megghiúsulása – s az alig egyhetes hadügyminiszter, Festetich Sándor távozása, aki rövid tevékenysége alatt máris belebukott ellenforradalmi próbálkozásaiba – elkerülhetetlenné tette az általános kormányátalakítást.

Ebben a helyzetben – ezt Károlyi helyesen ismerte fel – az MSZDP kezében volt a megoldás kulcsa. Január 7-én Károlyi megjelent a pártválasztmány ülésén, s drámai hangú beszédben szólította fel az MSZDP-t, hogy maradjon meg a kormánykoalícióban. A testület a kérdést döntésre a Munkástanács elé utalta, ami mindennél világosabban beszélt arról, hogy milyen változások mentek végbe két hónap alatt az osztályok egymáshoz való viszonyában.

A Munkástanács vitájában három nézet ütközött meg. A legkisebb támogatást Garami Ernő javaslata kapta, aki a kormányból való kivonulást s egy tisztán polgári kabinet alakítását ajánlotta. Garami jól érzékelte, hogy a szociáldemokraták részvétele a forradalmi kormányban (s főként, ha a párt súlya növekszik a kabinetben, netán tiszta szocialista kormány alakul, amint ezt vitapartnerei, Kunfi Zsigmond és Garbai Sándor javasolták) fokozza a munkásság „aktivitását” a kormánypolitikával szemben, s a tömeghangulat elkerülhetetlenül balra tolja az MSZDP-t. Egy ilyen fordulatot a polgári demokratikus forradalom szempontjából tragikusnak vélt, s azt minden erővel igyekezett elhárítani. Javaslatát

mindazok elvetették, akik jogosnak és természetesnek találták azokat a hatalmi pozíciókat, amelyeket a munkásosztály kivívott a forradalomban maga és vezetői számára.

Az „első menetben” a többséget Garbai Sándor javaslata szerezte meg, aki tiszta szociáldemokrata kormányt követelt. Mivel Károlyi a pártválasztmányon ezt időszerűtlennek minősítette, a pártvezetőség is hasonló véleményen volt, némi színpalak mögötti huzavona után Garbai visszavonta indítványát, s így a többséget sikerült felsorakoztatni Kunfi Zsigmond javaslata mögé, aki a koalíciós kormány fenntartását s abban a szociáldemokraták hatalmi súlyának lényeges megnövelését indítványozta.

A válság formai megoldása érdekében lemondott a Károlyi-kormány, s a Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága január 11-én Károlyi Mihályt ideiglenes köztársasági elnökké nyilvánította, aki Berinkey Dénes volt igazságügyminiszternek adott kormányalakítási megbízást.

A kormány 1918. január 18-án alakult meg, s benne az MSZDP képviselőjében négy miniszter vett részt. A népjóléti tárcát Peidl Gyula kapta, Kunfi Zsigmond közoktatási miniszter lett, Garami Ernő megtartotta minisztériumát, míg a hadügy élére Böhm Vilmos a korábbi államtitkár került, aki szervezőkészségével, a leszerelés irányításával már ekkor jelentős tekintélyt szerzett magának. A Károlyi-párt számszerűen pozícióit a kormányban megtartotta, de miniszterei a jobboldal „nagyjainak” kiválása folytán részben szakemberek, részben olyan politikusok, akik fényüket jobbra Károlyitól kölcsönözték. A kormányból kivált, de a Károlyi-párt többségét maga mögött tudó jobboldal „utolsó szava” a külügyi tárca megszerzésének kísérlete volt Lovászy Márton számára, de mivel Károlyi elnöki teendői mellett is fenntartotta magának a külügyek irányítását – Lovászy személye egyébként is elfogadhatatlan volt az MSZDP számára –, elhárította a javaslatot. Ezzel elkerülhetetlenné vált a szakadás a pártban. A kormány támogatói kisebbségbe kerülve elhagyták a pártot, míg a többség Lovászy vezetésével ellenzéki pártot alakított. Első-

sorban Károlyi magatartásán múlt, hogy pártjából végül nem lett a reakció gyűjtőmedencéje. A kormányban Szende Pál pénzügyminiszter képviselte a radikálisokat. Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter – mivel az ő kudarca volt a legnyilvánvalóbb – nem vállalt tárcát az új kabinetben. A Jászi-féle minisztérium helyébe a két nagyobb megmaradt nemzetiségűeknek intézésére rutén és német minisztérium került.

Az MSZDP erősödése mellett talán a legfontosabb változás a koalícióban a kispap vezér Szabó István minisztersége volt. A jómódú kisbirtokosok érdekeinek védelmében következetes, minden egyéb vonatkozásban tehetségesen opportunus politikus képviselte a parasztságot a kormányban az eléggé meghatározatlan ügykörű népgazdasági minisztérium élén, bár igen kérdéses volt, hogy a kormánynak, a forradalomnak épp az általa képviselt paraszti rétegek támogatására van-e szüksége.

A kormány osztálybázisa kétségtelenül alaposan leszűkülött a „rég” Magyarország ellenzékbe vonulásával, mindazokéval akik az öszirozsa mámorában egységbe tömörültek Károlyi mögé, akik tolongtak, hogy hűségesköt tegyenek a Nemzeti Tanácsnak, s ezzel szemben bizonytalan volt, hogy a kispap, a birtokos parasztság, a szociáldemokrata jobboldal és centrum koalíciója megnyerheti-e a kormánynak a munkásság és a parasztság támogatását. Bizonytalan volt mindez, hisz a Munkástanács vitája is mutatta, hogy a szociáldemokrata baloldal befolyása igen jelentékeny, s az esztendő végére az is kitért: a KMP nem alkalmi baloldali alakulat, amely csendben él, mint a századforduló után Szabó Ervin Világosság Körre, vagy Alpári Gyula 1911-es pártalakítási kísérlete, hanem reális erő, amellyel számolni kell, amely jelen van a forradalom döntő fórumain: a Munkástanácsban és a Katonatanácsban, s amelynek osztályharcot, szocialista forradalmat, proletárdiktatúrát hirdető tüzes igéi mind nagyobb visszhangot vernek a munkásosztály agyában és szívében. December végén, január elején rendre hírek jelentek meg arról, hogy egész gyárak munkássága (pl. az Aszódi Repülőgépgyár, a Ganz-

Danubius, a Lipták-gyár, a Tendloff és Dittrich) csatlakozik a KMP-hez. Gyakori jelenség volt, hogy egész szociáldemokrata pártszervezetek (pl. a Csongrád megyei Kisteleken, a fővárosi I. kerületben, s ami a legnagyobb jelentőségű volt: az MSZDP Zemplén megyei szervezete) átmentek a KMP-hez. December végén, január elején Kun Béla személyes, eredményes agitációja következményeként a kommunisták jelentős szervezeti bázist építettek ki a budapesti helyőrségnél. A pozsonyi kommün kísérlete ugyancsak országos visszhangot keltett.

A munkásosztály megnyeréséért vívott harc talán legfontosabb csataterai a szakszervezetek voltak. Már utaltunk rá, hogy a polgári demokratikus forradalom első két hónapjában 400 ezerrel nőtt a szervezett dolgozók száma, s gyakorlatilag teljessé vált a szervezettség, hisz újjáalakultak még november elején a műszaki értelmiségnek az 1918. januári sztrájk után feloszlátott szervezetei, decemberben megalakult a pedagógusok önálló szervezete, ekkor kezdeményezték az orvosok és a szocialista tisztok szervezeteinek megalakulását, s létrejött a legelnyomottabb dolgozó rétegeket tömörítő szakszervezet, a háztartási alkalmazottaké.

A szervezkedési láz különös alakulatokat is produkált, amelyek természetesen nem tartoztak a Szaktanácshoz. 1918. december elején megalakult a katolikus alsópapságot képviselő Papi Tanács. Legelső akciójuk a papi nőtlenség eltörlését követelő aláírásgyűjtés volt. Rövid néhány nap alatt már 3000 káplán és hitoktató aláírását sikerült megszerezniük. Szervezkedtek – mint ez Kosztolányi Dezsőnek a *Pesti Hírlap*ban megjelent ironikus tudósításából kitűnik – a vagyontalan arisztokraták is, hogy a készülődő földreform esetén birtokot kaphassanak. Az MSZDP féltékenyen vigyázott a szakszervezeti mozgalomban élvezett monopolhelyzetére és saját koalíciós partnereit sem engedte a szakszervezetek közelébe, holott azok rendelkeztek bizonyos befolyással az alkalmazotti-értelmiségi rétegek között.

Ezért különös jelentősége volt a KMP fellépésének a szakszervezeti mozgalomban.

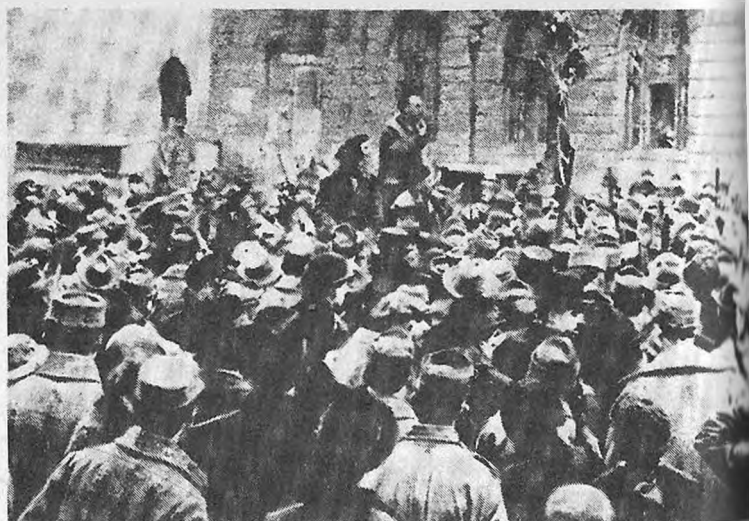
Közismert, hogy az oroszországi proletárforradalom győzelme után a különböző országokban létrejött kommunista pártok elcinte általában elzárkóztak a szociáldemokrata vezetésű szakszervezetektől. Az már kevésbé köztudomású, hogy a KMP – bár a „baloldaliság” több jegyét magán viselte – ebben a tekintetben a kedvező kivételek közé tartozott. Az oroszországi hadifogságból hazatérő Kun Béla és társai, valamint a hazai baloldal legtöbb képviselője előtt világos volt, hogy az alakítandó forradalmi párt nem maradhat távol a munkásság tömegeit tömörítő szakszervezetektől, ezt a harci terepet nem engedheti át teljesen a szociáldemokratáknak.

Az eredményes fellépéshez a kommunisták már tevékenységük kezdetén jelentékeny szakszervezeti pozíciókkal rendelkeztek. A legnagyobb szervezetben, a Vas- és Fémmunkások Szövetségében választmányi tag volt a kommunista Chlepkó Ede, a világháború nehéz küzdelmeiben vívott ki magának tekintélyt a szakszervezeti mozgalomban Csiky Imre az Aszódi Repülőgépgyár, Mikulík József a Mátyásfüldi Repülőgépgyár, Szaton Rezső a Ganz-Fiat, majd a Győri Ágyúgyár kommunistává lett bizalmija. A Szovjet-Oroszországból hazatérő egykori hadifoglyok között volt Jancsik Ferenc, aki az első világháború előtt jelentős szerepet játszott a vasas szakszervezet vezetésében s neve volt a mozgalomban. Számos vezető párt- és szakszervezeti tisztséget töltött be a háború előtt Vántus Károly. 1918. december elején választották a magántisztviselők szövetségének elnökévé a KMP egyik vezetőjét, Szántó Bélát. E szövetség Központi Vezetőségének több kommunista tagja volt, köztük Korvin Ottó és Vágó Béla. Kommunista volt a vegyipari munkások szövetségének titkára és a szaklap szerkesztője, Somló Dezső, valamint a szövetség vidéki szervezője, Szomolányi Imre. Jelentékeny befolyása volt a kommunistáknak az első világháború végének forradalmi fellendülésében született új szakszervezetekre: az

ipari és közlekedési tisztviselők, az alkalmazott mérnökök, a pedagógusok, a közalkalmazottak szövetségében.

Az alakuló párt vezetőinek többsége (mind a Szovjetországból hazatértek, mind az itthoniak) régi kipróbált harcos volt a magyarországi munkásmozgalomnak. Pontosán tudták, ismerték a szakszervezeteknek a hazai jogviszonyokból fakadó különleges szerepét a politikai, gazdasági, sőt a kulturális, szövetkezeti és sportéletben. Világosan látták, hogy a szakszervezeti mozgalom ereje gyorsan növekszik: a háború végének forradalmi fellendülése idején elérték a munkások és alkalmazottak szinte teljes szervezettségét, s évtizedes, gyakran véres harcok után tekintélyük az első világháború nehéz esztendeiben is csaknem töretlen maradt. Kun Béla különösen ezt a tekintélyt értékelve keresett kapcsolatot a háború utolsó szakaszában nagyra nőtt szakszervezetek vezetőivel, s amikor a vezetőkkel nem értett szót, a szervezett munkássághoz fordult azért, hogy előbb akciószabadságot nyerjen az MSZDP által monopolizált osztályszervezetekben, majd hogy meghódítsa őket a KMP forradalmi politikájának.

A KMP szakszervezeti politikája a párton belüli vitákban alakult ki. Kun Béla később több ízben is nyilatkozott azokról a vitákról, amelyek a kommunisták között a szakszervezeti kérdésről már a Tanácsköztársaság előtt zajlottak. 1919. május 22-én erről a következőket mondotta: „Annak idején például közöttünk a kommunista pártban is voltak különbségek abban a tekintetben, hogy mi legyen az állásfoglalás a szakszervezetek egységével szemben. Az egyik rész azt tartotta, hogy taktikailag a szakszervezetek egységéhez is hozzányúlhatunk, a másik rész azt tartotta, hogy a taktika szempontjából nem helyes a szakszervezetek egységéhez hozzányúlunk, sőt nekünk kell a szakszervezeti egységet hangsúlyoznunk. A mi álláspontunk mutatkozott helyesebbnek, amikor azt mondtuk, hogy a szakszervezetek egységét meg kell őrizni.” Majd nyomatékkal hozzátette: „A diktatúra megközelítése szempontjából is ez volt a helyes.” A Tanácsköztársaság megdöntése után néhány évvel helyeslően szólt arról, hogy a

13. 1919. január. Kommunista népgyűlés Budapesten, a szónok Vágó Béla

KMP 1918–1919-ben nem elhagyni, hanem meghódítani akarta a szakszervezeteket, s megjegyezte, hogy a kommunis-
táknak csak kis része vitatta ezt a politikáját. A proletárdiktatúra kikiáltásának 15. évfordulójára írott tanulmányában így nyilatkozott: „A pártvezetés többsége kíméletlenül fellépett a kisebbségnek afféle javaslatával szemben, amely a spartakusokra való hivatkozással a szakszervezeteket bojkottálni akarta.” A Kommunisták Németországi Pártja ui. 1918. decemberi alakuló kongresszusán határozatban mondotta ki a szociáldemokrata vezetésű szakszervezetekkel való szakítást. A német kommunisták határozatával a magyarországi jobboldali szakszervezeti vezetők még 1919 elején megkísérelték lejártni a KMP-t, de a párt a rágalmakkal szemben a szakszervezeti egység helyes politikájával lépett fel, s a jobboldali vezetőkre hárította át az egységbontás vádját.

A párton belüli nézeteltérések tisztázása lehetővé tette, hogy a KMP teljes erővel lépjen fel a szakszervezetekben. „A kommunisták legelső fellépése éppen arra irányult – írta Kun Béla kevéssel a Tanácsköztársaság megdöntése után –, hogy a kommunista szakszervezeti tagok ne legyenek kénytelenek otthagyni a szakszervezeteket, ha a kommunista pártnak tagjai lesznek.” Ezt 1918. december közepén sikerült elérni, ekkor ugyanis a vas- és fémmunkások bizalmi testülete kimondta: nem gördít akadályt az elé, hogy tagjai a kommunista párthoz tartozzanak. E határozatot megvitatták a szervezetekhez tartozó szakmák szervező bizottságai, s közülük a legnagyobb, az esztergályosoké 1918. december 23-án hasonló módon foglalt állást. Ugyanílyen határozatot hozott a vegyipari munkások bizalmi testülete is, majd tudomásul vette a kommunisták tevékenységét a szervezetben a nyomdászok vezetősége is. Mindez példa volt az egész szakszervezeti mozgalom előtt: 1918 végén, 1919 elején – mint erre már utaltunk – sorra megalakultak az egyes szakmák kommunista frakciói.

1918 november–decemberében számos nagyüzemben létrehozták az üzemi munkástanácsokat. A tanácsok az év végén számos helyen akcióba léptek. Eltávolították több fővárosi és vidéki üzem igazgatóját, tulajdonosát, az állami üzemek és a vasút több vezető tisztviselőjét. A munkások elfoglalták és teljesen kezükbe vették a Ganz Hajógyár, a salgótarjáni szénbányák, a Soroksári úti Fegyver- és Gépgyár, a csepeli Weiss Manfréd-gyár irányítását.

A munkások spontán mozgalmát támogatta – és bizonyára inspirálta is – a KMP, bár tisztában volt azzal, hogy tökéletes viszonyok közt egyes üzemeket nem lehet „szocializálni”, s a munkások által így nevezett mozgalom valójában csak a munkásellenőrzést valósítja meg, a KMP minimális programjának egyik legfontosabb követelését.

A gyárfoglalásokat a kormány és az MSZDP 1919. január derekától igyekezett megakadályozni, bár Salgótarján kivételével, nem alkalmazott erőszakot. Ott a „rendcsinálásra” küldött Peyer Károly szociáldemokrata kormánybiztos a bá-

nyák elfoglalását követő, ám attól függetlenül kirobbant zavargásokat a kommunisták nyakába akarta varrni. A helyreállított rend szomorú következménye 16 halott volt, s Peyer megkísérelte szétzúzni letartóztatásokkal a néhány napja alakult kommunista pártszervezetet. Ettől az akciótól eltekintve az 1918. december előtti állapotok visszaállítása nem sikerült, de a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek szocializálását elítélő nyilatkozatai, amelyeket heves kommunistaellenes kampány kísért, elérték, hogy a gyárfoglalások nem folytatódtak. A szocializálás jelszavának népszerűsége azonban nem csökkent. Nem volt olyan szakszervezeti értekezlet, ahol formális indítványt ne tettek volna részleges vagy teljes szocializálásra. A szociáldemokraták az első sikerek után, 1919. január közepétől (addig ui. az MSZDP vezetői a német forradalom miatt várakozó álláspontra helyezkedtek) a szakszervezetekben és a munkástanácsban ellentámadásba mentek át. Kizárták a Budapesti Munkástanácsból a kommunistákat; a határozat úgy szólt, hogy amennyiben „rendbontók”, a szakszervezetekből is el kell őket távolítani. Az ismertebb kommunista szakszervezeti vezetőknek tehát meg kellett válniuk funkciójuktól.

A kommunisták általános kizárása a szakszervezetekből nem következett be. A Vas- és Fémmunkások Szövetsége vezetősége keresztülvitte néhány közismert kommunista vezető kizárását, és hasonlóan járt el a jobboldali vezetésű bányászszakszervezet is, de a többi szakmában a bizalmi testületek csak olyan határozatot hoztak, amely általánosságban helyesli az MSZDP politikáját, általánosságban (gyakran a kommunisták említése nélkül) elítéli az egységbontást. E szakszervezetek tartózkodtak a vasasokéhoz hasonló drasztikus lépésektől, s a kommunista szakszervezeti frakciók továbbra is működtek. A KMP igyekezett minden olyan rétegbe behatolni, amelyet a szociáldemokrácia nem méltatott kellő figyelemre. Így például – mint említettük – a leszerelt katonák és altisztek, valamint a munkanélküliek mozgalmát vonta befolyása alá, s meg akarta nyerni 1919 elején a lakbérbojkott akcióval

amely végül nem járt sikerrel – a fővárosi munkások, kispolgárok tömegeit.

A kommunista hatás alatt álló dolgozók tüntetései lassan az utca mindennapos képéhez tartoztak. Különösen impozáns volt az IOSZ 1919. január 13-i demonstrációja, amelyet általános tanoncsztrájk támogatott. A tanoncok helyzetének javítását követelő memorandumot, amelyet egy 30 tagú küldöttég vitt Garami Ernőhöz, ezrek kísérték el nyomatékul. A tüntetés fő jelszava: „Mi már nem leszünk kizsákmányolt proletárok!” egyben mottója is volt a kor ifjómunkás mozgalmának.

A januári kormányválság után – immár ellenzékben – tömörülni kezdett az ellenforradalom. Szervezkedésük egyként lelte magyarázatát az erősödő kommunista mozgalomban s abban a félelemben, hogy a jobboldali ballasztjától megszabadult kormány hozzá fog végre látni polgári demokratikus reformprogramjának megvalósításához, elsősorban a földkérdés megoldásához. Igyekeztek megnyergelni a kormány kül- és nemzetiségi politikája iránti elégedetlenséget, az antiszemitizmust, amelynek veszélyes növekedésére már a *Huszdik Század* 1917-es ankétja is felhívta a figyelmet.

Lovász Függetlenségi Pártja január végén magával vitte a Károlyi-párt többségét.

Ide tartozott a régi hagyományos pártok közül a katolikus klérus politikai irányításával működő – s éppen ezért a kispolgárság, a Dunántúl katolikus parasztsága közt jelentékeny befolyással bíró – Keresztényszocialista Párt, amely a földreform-törvény közeledtével gyorsan elfelejtette 1918. novemberi együttműködési készségét.

Új párt volt az agrárius érdekeket parasztfogó demagógiával szolgáló Országos Földműves Párt, amelyet az OMGE politikai képviselőtételének szánt.

Ugyancsak új párt volt a Magyar Polgári Párt, mely nyíltan a nagytőke politikai képviselőteként alakult meg 200 vezető nagytőkés és néhány értelmiségi 1919. január eleji megbeszélésén, majd végül feltűnt a Bethlen István vezette Nemzeti

Egyesülés Pártja, amely a volt munkapárti és alkotmánypárti politikusokat egyesítette, nem kevés sikerrel.

Az ellenforradalom nemcsak pártkeretekben szerveződött. Tömegszervezetei között a legjelentősebb volt az 1918 decemberében alakult, jobboldali puccsista terveket dédelgető Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE), amelyet Gömbös Gyula és „kapitányai” kerítették a kezükbe, valamint a szélesebb körben tevékenykedő nemkülönben jobboldali Ébredő Magyarok Egyesülete (EME). Ezek a szervezetek nacionalista tüntetésekkel, antiszemita zavargásokkal adtak hírt magukról, s az egyház, illetve a nagytőke pénzén lassanként kezükbe kerítették csaknem az egész sajtót.

A kulturális ellenforradalom legnagyobb „hőstette” volt 1919. január végén, hogy a budapesti egyetem tanácsa elutasította a kormány által javasolt haladó felfogású tudósok tanárrá választását, az egyetem autonómiájára, a tudomány függetlenségére, politikamentességére hivatkozva. Az elutasítottak között volt Ágoston Péter, a nagyváradi jogakadémia tudós jogász-történészprofesszora, Jászi Oszkár, Varga Jenő és Vámbéry Rusztem, a kiváló jogtudós. Az odavetett kesztyűt azonban a kormánynak presztízsokok miatt is fel kellett vennie. Az egyetem autonómiáját felfüggesztették, és az elutasítottakat miniszteri rendelettel kinevezték.

Vidéken – így pl. Makón – fegyveres összetűzéseket provokált az ellenforradalom. A próbálkozást leverték, csakúgy mint végül az „ébredők” zavargásait, de az akciók mutatták: az ellenforradalmi veszély nem a kommunista propaganda tállálmánya, hanem fenyegető realitás. Ahol a régi képviselőtestületek összeültek, bizalmatlansági indítványt fogadtak el a kormánnyal szemben (Székesfehérvárott Károlyi József gróf, az elnök féltestvére, Gyöngyösön pedig Bozsik Pál plébános indítványára).

Mindez elkerülhetetlenné tette, hogy a kormány a választ egyértelműen megfogalmazza.

A Berinkey-kormány törvényalkotása, a tervezett és megvalósítandó intézkedések gátat kívántak vetni a polgári de-

mokráciát fenyegető jobb- és baloldali „szélsőségeknek”. Nem akarták elidegeníteni a polgárságot, méltányosak akartak lenni a földbirtokosokkal s ugyanakkor meg akarták nyerni a dolgozó osztályok támogatását is. E forradalmi időkben különösen lehetetlen feladat csak újabb aknákat telepített a rendszer alá, s a robbanás csak idő kérdése volt.

A legfontosabb és egyben a leghosszabb ideje vajúdó „néptörvény” az agrárreform volt (1919. XVIII.). Ennek alapján kisajátításra került volna 500 kh-on felül a nagybirtok (200 kh-on felül az egyházi birtok). A kisajátított birtokért a tulajdonost a békebeli árak alapján kártérítés illette volna meg. A kiosztandó földet örökbérlet formájában szánták a parasztnak jelentős bérleti díj ellenében, de lehetőséget adtak a bérlet megvásárlására is.

A törvény alapján távolról sem sikerült volna a parasztság földigényét kielégíteni, hisz olyan megkötést is tartalmazott az 1919. XVIII. tc., hogy az igénybe vett területek 10%-ából 200 holdas középirtokokat kell kialakítani. Ez s a magasan megszabott birtokmaximum alapján alig lett volna elég föld a hadviseltek, a föld nélküli agrárproletárok számára.

A törvény korlátozó intézkedései kizárták a földhöz jutásból az 1918-as novemberi parasztmozgalom részvevőit s azokat, akik megtagadták a munkát a forradalom után a nagybirtokokon, vagyis nem akartak földet adni a parasztság leg-harcosabb elemeinek.

A fentiek mellett a törvény legfőbb hiányossága a végrehajtás bonyolultsága és hosszadalmassága volt.

A törvény szerint a parasztság csak esztendőik múlva jutott volna a földhöz, ami nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is lehetetlen helyzetet hozott volna létre, hisz a tulajdonviszonyok rendezetlensége miatt a mezőgazdasági termelés visszaesésére lehetett számítani.

Károlyi Mihály érezve, hogy a néptörvény jóval kevesebbet ad, mint amit a parasztság vár, a „szabályos” eljárásnak elébe vágva 1919. február 23-án a Heves megyei Kál határában megkezdte hitbizománya felosztását.

14. Károlyi Mihály földet oszt Kápolnán

Károlyi nagyszerű emberi gesztussal felkérte a miniszterelnácsot: az ő birtokán kezdődjék meg a földosztás. Ám az elszigetelten maradt tett az agrárprobléma országos megoldásában keveset számított. A földbirtokosok novemberi rémülete elmúlt, sokan a néptörvény kibúvóit keresték, még többen a kormány bukására számoltak, s így a példa nem talált követésre.

A munkásságot megnyugtató, még a forradalom mézesheiteiben meghirdetett szociálpolitikai program jobbára csak törvénytervezetek formájában létezett, helyettük viszont elkészült 1919 februárjában az üzemi választmányokról szóló

1071/1919. ME számú kormányrendelet, amely a forradalomban ténylegesen elértekhez képest jelentékenyen korlátozta a munkások beleszólási jogát üzemük, munkahelyük életébe. A választmány – a rendelet szerint – az egyes üzemek munkásságának képviselője a munkáltatóval szemben, bér-, munkaügyi, szociálpolitikai kérdésekben. A rendelet biztosította a vitás ügyekben az elintézés módját a paritásos képviselő elvén működő állami szerveknél: a Munkaügyi Tanácsnál, illetve a munkaügyi bíróságoknál. Lényegében a választmány jogköre csak alig tért el az üzemi bizalmiak már sok helyütt elismert testületétől, a különbség talán csak annyi volt, hogy az előbbi az üzem összmun­kásságát, míg az utóbbi a szervezet munkásokat képviselte. A legfontosabb kifogás a rendelettel szemben az volt, hogy az üzem vezetésébe való tényleges beleszólást nem biztosította, a termelési, üzemvezetési kérdésekben mindössze javaslat­te­ti jogot hagyott a választmány­nak s a vitás ügyekben a döntést a paritásos Munkaügyi Tanácsra bízta. Ezek az intézkedések nemcsak a kommunisták, baloldali szociáldemokraták, hanem a szakszervezetek tiltakozását is kiváltották. A rendelet nem érte el célját, a már létező, a munkásellenőrzést megvalósító üzemi munkástanácsok fel­számolását, a forradalomban elért vívmányok korlátozását.

A „kétfrontos harc” jegyében született az 1919: XI., valamint az 1919: XX. sz. néptörvény a népköztársasági államforma védelméről, illetve a forradalom vívmányait veszélyeztető egyének őrizetéről, rendőri felügyeletéről.

Az előbbi (5–15 évi börtönt kiszabható) törvény, amely február 11-én jelent meg, szinte kifejezetten a KMP testére „szabott”, néhány nap múlva a párt vezetői ellen került alkalmazásra.

A másik törvény a polgári demokratikus szabadságjogokat súlyosan korlátozta, hiszen a parlamenti ellenőrzés nélkül működő kormány jogkörébe utalta a szabadságkorlátozó intézkedések alkalmazását.

E törvény alapján járt el néhány kompromittált régi politi-

kus a maroknyi (távolról sem a legprominensebb, inkább a leghangosabb) ellenforradalmár ellen.

A régi képviselőtestületek „lázadása”, a forradalomban született népi szervezet „zavaró” tevékenysége napirendre tűzte a helyi (községi, városi, fővárosi) képviselői szervek újjászervezését, átalakítását addig is, amíg nem nyílik lehetőség községi választások megtartására. A néptanácsokba, amelyeknek alakításáról számos néptörvény intézkedett (1919: VII., VIII., XVI. és XVII.), többnyire kinevezett tagok kerültek volna – ideiglenesen, a választásokig. Célja egyrészt a forradalmi népi szervek elszorvasztása, másrészt – mivel megjelenésük egyúttal a régi képviselőtestületek működésének felfüggesztését is jelentette – a reakció visszaszorítása volt. A néptanácsok e kettős funkciónak már azért sem tettek eleget, mert érdemleges tevékenységükre nem sok helyen került sor a munkástanácsok növekvő tekintélye, tényleges hatalmi szervként való működése miatt. A Fővárosi Néptanács, amely 1919. február 26-án alakult, rövid életű tevékenységében megmaradt a városi ügyek politikamentes vitafórumának, míg pl. a Budapesti Munkástanács számos, országos politikai kérdésben döntött ugyanebben az időben.

A forradalom konszolidációjának kulcskérdése a megbízható fegyveres erő megteremtése. Aligha tekinthető véletlennek, hogy ebben a sorsdöntő problémában nem született végleges megoldás a polgári demokratikus korszak hónapjaiban.

A leszerelés végrehajtása során fegyverben tartották, illetve behívták volna a hadköteles korosztályok legfiatalabb öt évfolyamát (az 1895–1899 között születetteket), abban a feltételezésben, hogy ezek az évjáratok a leginkább mentesek a háborús vereség, az összeomlás élményétől és éppen ezért kevésbé „fertőzöttek” a bolsevizmustól.

Az említett évjáratokra épített hadsereg mellett már a forradalom első napjaiban megszervezték a belső karhatalmi feladatok ellátására – mint erre már utaltunk – a nemzetőrséget Budapesten, és környékén a felfegyverzett munkásokból álló

népőrséget s. emellett megmaradt, bár a forradalmi események során meggyengült a rendőrség és a csendőrség is.

Hamarosan a legfiatalabb korosztályok megbízhatóságáról kialakított elképzelések illúzióknak bizonyultak. Amennyiben egyáltalán engedelmeskedtek a behívásoknak, magatartásuk semmiben sem különbözött a „fertőzöttebb” korosztályokétól. Bartha és Festetich különítményei viszont joggal keltettek gyanút még a polgári demokrácia híveiben is, s így rájuk nem lehetett építeni az új hadsereget. Böhm hadügyminisztersége idején felvetődött egy önkéntes „szociáldemokrata érzelmű” hadsereg szervezése. Ez a fegyveres erő – természetesen itt a jelző nem dehonesztáló értelemben szerepel – zsoldossereg lett volna. Az ide jelentkező munkások 15 Kr. napi zsoldot s egyéb juttatásokat kaptak volna. A toborzást 1919. március elején kívánták megindítani, s az elképzelések szerint március végére megvalósult volna a megbízható, „az idegen imperializmus hódítói”, illetve az ellenforradalmi mozgalmak ellen egyaránt felhasználható fegyveres erő.

E tervet elkészültével párhuzamosan megkezdődött az 1895–1899-es korosztályok leszerelése, lépések történtek az ellenforradalmi beállítottságú katonai vezetők eltávolítására, illetve a kommunisták agitációjának korlátozására. Böhm Vilmos legfőbb segítőtársa a hadseregszervezésben Stromfeld Aurél hadügyi államtitkár volt.

A kommunisták agitációjának korlátozása már azért sem járhatott sikerrel, mivel január–februárban szinte minden legális karhatalmi, fegyveres alakulatnál szilárd bázissal rendelkeztek, a munkát a KMP Katonai Bizottsága fogta össze, amelynek élén a polgári demokratikus forradalom óta köztiszteletnek örvendő Szántó Béla állt, s a Katonatanácstól nem sikerült eltávolítani a kommunistákat, mint január végén a Munkástanácsból. Böhm hadseregszervezési elképzelései aligha vezettek volna – figyelemmel a magyarországi munkásmozgalom erőviszonyaira – egy „mobil gárda” létrehozására, s így nem véletlen, hogy a terv elemeit „megörökölte” a Tanács-

köztársaság, nagyjából ennek a koncepciónak alapján indult meg a Vörös Hadsereg szervezése 1919. március végén.

A kormány külpolitikája formálisan változatlanul az antant-barátság volt, de a franciák iránti illúziók szétfoslottak – s a győztesek koalíciójának első repedésciben reménykedve – igyekeztek angol, amerikai, olasz kapcsolatokat keresni – kevés sikerrel. Megfordultak Budapesten amerikai küldötségek, amelyek tanulmányozni jöttek a magyarországi helyzetet, érdemi felhatalmazás nélkül, február elején pedig Cuninghame, a bécsi angol misszió vezetője látogatott Budapestre. Az angol, amerikai vendégek a bolsevizmussal való erélyesebb magatartásra biztatták a kormányt a magyar ügy iránti nagyobb jóindulat homályos ígéretének fejében. Az ide látogató s az itt tartózkodó antantmegbízottakat az ellenforradalom is „kezelésbe vette”. Míg Károlyi február 9-én az ország szegénységét illusztrálandó demonstratívan szerény fogadást rendezett Cuninghame tiszteletére (aki itt ultimatív formában, továbbá megszállással fenyegetve követelte a kommunistákkal való leszámolást), addig az arisztokrácia, a nagy burzsoázia nem takarékoskodott, hogy meggyőzze a missziók hadnagyait a Károlyi-kormány életképtelenségéről, a kommunisták iránti állítólagos engedékenységről, s intervencióért házalt a „rend” érdekében.

Az „csély” bizonyítása, a homályos ígéretek és a kommunisták erősödő befolyása érlelte meg végül a döntést a leszámolásra. Párhuzamosan a hadseregszervezési tervek kibontakozásával a kormány olyan külpolitikai lépéseket tett, amelyek zavarni igyekeztek a konszolidációt az utódállamokban és – persze szerény eszközökkel – zavarták a francia érdekeket ebben a térségben. Ezt célozták a közös osztrák–magyar fellépés tervei Csehszlovákia ellen (realizálásukra a Tanácsköztársaság kikiáltása miatt nem került sor), ennek érdekében vették fel a francia érdekszférába tartozó Lengyelországgal hadban álló Nyugat-Ukrán Köztársasággal a kapcsolatot, s szállítottak nekik hadianyagot. Felvetődött először a Böhmi-tervet tárgyaló február 18-i minisztertanácson, majd Károlyi márci-

us 2-i szatmári beszédében – amikor meglátogatta a székely hadosztályt – a várható imperialista békediktátummal szembeni fegyveres ellenállás lehetősége is, bár ennek realitása erősen kétséges volt.

Abban a törekvésben, hogy külpolitikai elgondolásaihoz, jogai védelméhez támaszt keressen, a kormány és az egész magyar közvélemény nagy jelentőséget tulajdonított a szociáldemokrata pártok 1919. februári berni értekezletének, amelyen megjelentek a jobboldali és – részben – a centrista irányzatú pártok képviselői, s közöttük sokan olyanok, akik részt vettek mint miniszterek a burzsoá kormányokban.

A magyar delegációt Kunfi Zsigmond és Buchinger Manó, a párt titkára vezették. Az értekezleten a megkötendő béke problémái is napirendre kerültek. Az előterjesztett magyar határozati javaslat tiltakozott az ellen, hogy „magyar területen a békekonferencia döntése előtt erőszakos annexiók történnek”, s követelte, hogy a békekonferencia az egyes országrészek hovatartozásáról ne döntsön, amíg „az illető területek lakosságának akarata népszavazás útján meg nem nyilvánul”, valamint elítélte az országot szorongató blokádöt.

Az értekezlet annyiban tette magáévá a magyar javaslatot, hogy minden konkrét utalás nélkül állást foglalt az önrendelkezési jog mellett és elítélte a győzelem jogán történő területgyarapításokat és más annexiók cselekményeket. A konferencián nem esett szó a területi integritásról, s a küldöttséget vezető Buchinger Manó el is háritotta magától a polgári közvélemény rokonszenvét, amely a berni határozatokban a „magyar ügy győzelmét” ünnepelte. A berni határozattal kapcsolatban Kunfi is óvatosságra intett, hisz az egy-egy szociáldemokrata miniszter által is elfogadott túl általános határozat miben sem kötelezte kormányaikat.

A polgári sajtó értelmezését azonban némileg alátámasztották az olyan megnyilatkozások, mint Vincze Sándoré, aki kijelentette, hogy az integritás védelmében fellépő burzsoá reakciós mozgalom el kell hogy némuljon Bern után, hiszen „ha van mód és lehetőség rá, hogy a régi magyar határok övezte

gazdasági egység a benne élő népek legteljesebb önrendelkezési joga kulturális és politikai szabadsága alapján együtt maradjon, akkor ezt csak a nemzetközi proletárság garanciája . . . biztosíthatja . . . A nemzetközi proletárság összessége nem fogja akarhatni, hogy a magyarországi proletárság minden forradalmi eredménye tönkremenjen és a szükséges fának, sónak, szénnek, ércnek a hiányában. A megszállt területek elszakítása pedig ezt jelentené”. Még világosabban fogalmazott Kunfi, aki a berni konferencián szerzett benyomásokat feldolgozó, az MSZDP közeljövő politikáját összefoglaló memorandumában lehetetlenné minősítette a területi integritás gondolatával való szakítást, és azt tanácsolta, az MSZDP-nek, hogy „külső politikánknak nyugat felé fordított képén a területi integritás vonásait az önrendelkező jog és a népszavazás előtérbe tolásával kissé el kellene halványítani és a területi integritásért való harcot a »magyar« Magyarország politikai és szociális álláspontjának minél erősebb radikalizálásával kell tovább folytatni.”

Kunfi és Vincze Sándor megnyilatkozásaiból világosan és egyértelműen kiderül, hogy a korszerű és demokratikus jelzők felvetése egyáltalán nem járt együtt az integritás nacionalista elvével való szakítással.

Ezek után nem meglepő, hogy 1919. március közepén (!) az MSZDP titkárságán bizottság létesült a még 1918 decemberében hivatalosan elszakadt felvidéki pártszervezetekkel való érintkezés fenntartására. (A vasasszakszervezet központi vezetőségének ülésén bejelentették, hogy az említett bizottság „közvetíti helyi csoportjainkkal az érintkezést is”.)

A kormány nemzetiségi politikája – amely ekkor már részben külpolitika is – arra mutatott, hogy az integritás ábrándjával továbbra sem képes szakítani. Az autonómia törvények sorában (korábban elkészült a német és ukrán autonómiáról szóló néptörvény) kiadásra került a szlovák önkormányzatot szabályozó, s előkészítés alatt állt a hasonló román vonatkozású néptörvény, ami egyrészt tükrözte a nemzetiségi kérdés polgári demokratikus megoldására irányuló őszinte törekvést

(igaz, későn, ám egyértelműbben, mint azt a forradalom első kormánya tette), másrészt azt, hogy változatlanul nem vették tudomásul a történelmi Magyarország végét.

A gyakorlat azonban nem volt ennyire egyértelmű. A kormány meglepő türelmet tanúsított a jobboldal uszító nacionalista propagandájával – emiatt konfliktusba is került a budapesti antant misszióval – és ellenállásra bátorított az új államok területén, mindenekelőtt a leggyengébbnek tartott Csehszlovákiában.

A kommunisták 1919. január végi, a Budapesti Munkástanácsból való eltávolítása után is tovább folyt az erőpróba a munkásosztály meghódításáért, s e küzdelem fő területei a szakszervezetek voltak.

A szakszervezeti vezetőknek megvolt a maguk elképzelése a polgári demokratikus átalakulásról, s ez még alapjában az első világháború alatt kialakult. A szakszervezetek 1918. májusi kongresszusának határozatai már nemcsak szociálpolitikai reformokat követeltek, hanem – egyelőre a háborúból a békés termelésre való átmenet idejére – állást foglaltak a tőkés gazdaság szervezésébe történő fokozottabb állami beavatkozás mellett is. Ezen a magántőkének a közmunkákból való kizárását, a nyersanyag és a munkacső állami elosztását, a munkások és a tőkések konfliktusainak állami részvétellel történő rendezését értették. Ebbe a koncepcióba íratlanul is belefoglaltatik, hogy az említett ún. átmeneti időszakban a munkásság jelentős befolyást gyakorolhat az államra politikai eszközökkel, hiszen más körülmények között a szakszervezetek idegenkedtek az állami beavatkozás minden formájától, s tiltakoztak az ezt fokozni kívánó kísérletek ellen a háború előtt.

A szakszervezetek politikai befolyásának kívánt mértékét meghozta 1918 őszén a polgári demokratikus forradalom. A polgári demokratikus köztársaságban az MSZDP kormánypárt, sőt a hatalmat birtokló koalíció fő ereje lett. A szociáldemokrata kormányzati pozíciók felhasználásával a szakszervezeti vezetők megkísérelték megvalósítani reformista elképzeléseiket: szociálpolitikai törvényekkel, kollektív szerző-

désekkel, a szakszervezetek jogainak biztosításával enyhített modern kapitalista társadalmat. Mindez nagy haladás volt, a magyarországi munkásság háború előtti helyzetéhez mérve, de mérhetetlenül kevés volt a megvalósítható szocialista forradalom programjához képest.

A szakszervezeti vezetők közül sokan elfoglalták a helyüket a polgári demokratikus államapparátusban mint a világháború frontjairól hazatérő népfelkelő munkásosztatok leszerelésének intézői, a kincstári üzemek igazgatói, a hatósági munkaközvetítők vezetői, az Országos Munkaügyi Tanácsnak és szakosztályainak tagjai stb.

Újabb lépés volt a reformokkal korlátozott kapitalizmus vélt megvalósítása felé a kollektív szerződések százainak megkötése. A *Munkásügyi Szemle* című szociálpolitikai folyóirat 1919. január és március között nyolc nagy szakma tucatnyi országos vagy a fővárosra és környékére terjedő szerződéséről számolt be. Ezeken kívül a börmunkások 1919 tavaszán 22, az építők vidéken 40, a fővárosban 9 megállapodást kötöttek a munkáltatókkal, s olyan szakmák, amelyek korábban alig léteztek a mozgalom számára, mint pl. a téglagyári munkások vagy az üvegáru-nagykereskedők raktári munkásai is kollektív szerződésben rögzítették jogaikat. A kollektív szerződéseknek azonban volt egy másik jellemzője is: megkötötte a szakszervezetek kezét a munkásmozgalom fellendülésének s a gazdasági helyzet romlásának időszakában.

A szakszervezetekben dolgozó kommunisták könnyen bebizonyíthatták, hogy a szabályozott kapitalizmus ábrándját az élet tényei napról napra szertefoszlatták, hiszen a polgári demokrácia rendszere nem a konszolidáció, hanem újabb és újabb kül- és belpolitikai válságok felé haladt, az osztályerők egyensúlya felbomlóban volt, s mindez napirendre tűzte a döntést a burzsoádictatúra vagy proletárdiktatúra között. A KMP aktivistái nem maradtak az elvi vitáknál, hanem akcióikkal maguk is segítettek felborítani ezt a „szabályozott” rendet.

A budapesti kőfaragók szervezetének taggyűlésén, ahol a

kollektív szerződést tárgyalták, a kommunista szónok az egy-séges órabért követelte az akkordbér helyett, s egyikük kijelentette: el kell törölni a bérrendszert (sic!) s „most szocializálnunk kell az üzemeket és nekünk is bele kell szólnunk a termelésbe”. A jegyzőkönyvvezető hozzáfűzte: „Ennek a közgyűlés nagy része tapsolt.” A kőfaragó-szakosztály titkára közvetlenül a proletárdiktatúra kikiáltása előtt megkísérelte kizáratni a szakszervezetekből a szakosztály hangadó kommunistáit, mivel „nagy agitációt fejtettek ki abban az irányban, hogy kollektív szerződést ne kössünk”, továbbá mert mindenkor a szocializálás mellett voltak. A kizárásra a „közbejött események” miatt nem került sor. Az építőipari szakmákban mássutt is hasonló lehetett a kommunisták taktikája, mivel a budapesti szakosztályok és a munkáltatók közötti megállapodások aláírásának megghiúsulásáért az 1921-es közgyűlés titkári beszámolója a kommunistákat okolta.

1919 januárjától több szakmában (különösen a nyomdaiparban, ahol érvényes megállapodás volt a szakszervezet és a munkáltatók között, s amely korábban a legszervezettebb, legfegyvermezettebb osztaga volt a munkásmozgalomnak) elszaporodtak az „egyéni akciók”, a szervezet vezetőségének hozzájárulása nélkül indított sztrájkok. A sztrájkban álló nyomdák által kiadott röplapok terminológiája egyértelműen a kommunisták irányítására vallott. A nyomdai munkásság elszaporodó „egyéni akciói” március közepén általános sztrájkba torkolltak, amely a Tanácsköztársaság kikiáltásának előestéjén elsöpörte a munkáltatókkal kötött megállapodást. A sztrájkoló nyomdászok a budapesti szervezet vezetőségét, az ugynevezett Helyi Bizottságot leváltották, és a helyére a mozgalmat irányító kommunistákból és baloldali szociáldemokratákból álló új vezetőséget választottak.

A kommunisták növekvő népszerűségéről tanúskodnak a szakszervezetek 1919-es jelentései. Nincs szakma a legnagyobbaktól az olyan viszonylag kis szervezetekig, mint a szállítási vagy a téglagyári munkások szövetsége, amely ne panaszkodna „az orosz fogságból hazatért katonák szélsőséges

irányú agitációjára” (a megfogalmazást a jelentések keltezésének ideje: 1919 vége, 1920 eleje indokolja).

A kommunisták akcióinak egyik legfontosabb eredménye, hogy magával ragadta, sőt önálló akciókra serkentette a baloldali szociáldemokratákat is. A Vas- és Fémmunkások Szövetségében – ahonnan a legaktívabb kommunistákat eltávolították – az esztergályosok és gépmunkások szakosztálya 1919 február–márciusában 20-nál több sikeres bérmozgalmat vezetett a főváros legnagyobb üzemeiben, noha ebben a szakmában is érvényes kollektív szerződés volt, ami elvben kizárta az újabb bérköveteléseket.

A baloldal ébren tartotta a szocializálás követelését (bár az MSZDP és a szakszervezetek hivatalos álláspontja szerint ez időszertülden volt). A szociáldemokrata kereskedelemügyi miniszter üzemi tanácsi rendeletének a KMP-n kívül leghevesebb ellenzői a baloldali vezetésű üzemi munkástanácsok (pl. az ország legnagyobb gyáranak, a csepeli Weiss Manfréd-gyárnak a munkástanácsa) voltak. A vas- és fémmunkások bizalmi testülete – ahonnan ekkor már kizárták a hangadó kommunista vezetőket – 1919 februárjában három napon át tárgyalta a kormánynak az üzemi választmányokról kiadott rendeletét s a szakszervezet ezzel kapcsolatos állásfoglalását. A hivatalos javaslat támogatta a rendeletet, a baloldal ezzel szemben megállapította, hogy az „a polgári termelőmód újjászervezését jelenti”, és módosításokat követelt „átmeneti intézkedés gyanánt. . . , amíg a tőkés a termelésből tökéletesen ki nem rekesztetnek”. A módosítások lényege, hogy a választmányoknak ellenőrzési jogot követelt a műszaki és kereskedelmi ügyvitelben, továbbá betekintést a vállalat könyvelésébe és levelezésébe. A választmányoknak – mondja a javaslat – „nem közreműködési, hanem rendelkezési jog biztosítandó”. A vitás ügyekben döntő fórumról, a kormány által létrehozott Munkaügyi Tanácsról, amelyben paritásos tőkés–munkás képviselet volt, a javaslat megállapította, hogy az összetétel sem megfelelő, mivel a tőkésnek ugyanannyi képviselője van ott, mint az ezerszerre nagyobb munkásságnak. „Köve-

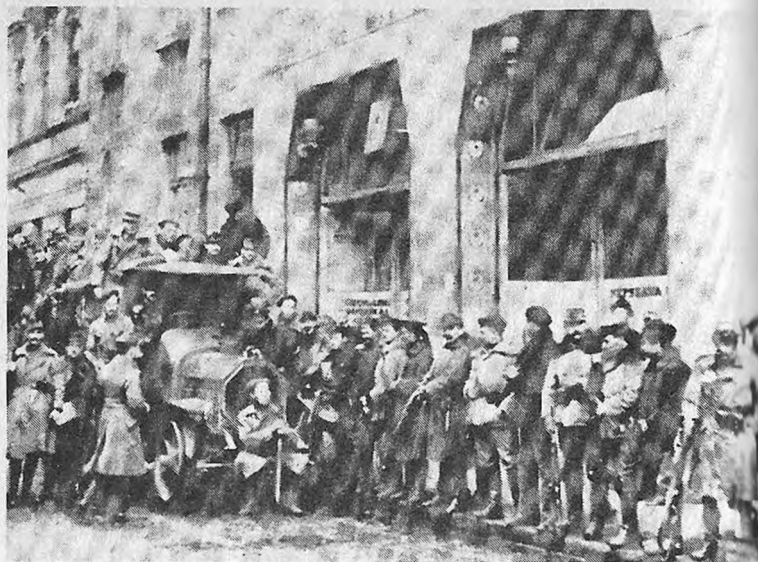
teljük, hogy a tőkések ezen plurális szavazati joga a Munkaügyi Tanácsban azonnal megszüntetessék és a tőkések és a munkások a maguk tényleges számának arányában jussanak itt szavazathoz” – így a baloldal indítványa.

Bár a hosszú vita során szerencsétlen pillanatban szavaztak – amikor híre jött a február 20-i, a *Népszava* előtti lövöldözésnek, amellyel rövid időre sikerült kommunistaellenes hangulatot kelteni –, a határozat nem volt azonos a hivatalos indítvánnyal, ugyanis úgy adta hozzájárulását a rendelet végrehajtásához, hogy egyúttal kimondta: „a már eddig szerzett jogokat, melyek a rendeletben foglaltaknál messzebb menő befolyást biztosítanak a munkásoknak, mindenütt meg kell tartani, sőt fokozni”.

Az MSZDP 1919. február 9-i rendkívüli kongresszusa még jóváhagyta a kormány s az abban működő szociáldemokrata miniszterek politikáját – bár ismét felhangzik a tiszta szocialista kormány követelése –, s megerősítette a Budapesti Munkástanácsnak a kommunisták kizárásáról szóló döntését, ugyanakkor a közigazgatás demokratizálásáról elfogadott határozatával további bátorítást adott a szociáldemokraták térnyeréséért küzdő helyi, baloldali erőknél.

Így folytatódott a polgári kormánybiztos-főispánok eltávolításáért folyó küzdelem, Pest megyében több járásban megalakult a járási munkástanács és ellenőrzése alá vonta a közigazgatást, így a főszolgabírók utasításai csak a munkástanács megbízottainak ellenjegyzésével voltak érvényesek. Számos közigazgatási jelentés számol be a néptanácsok „szabálytalan” alakításáról, azaz arról, hogy azok tagjait a munkásszervezetek delegálják, az illetékes kormánybiztos-főispán megkérdése nélkül.

A kommunisták térnyerése miatt a kormány, a szociáldemokrata miniszterek egy részének támogatásával, s vélt külpolitikai előnyökért elhatározta a kommunistákkal való leszámolást. Már február 3-án feldúlták a *Vörös Újság* szerkesztőségét, majd amikor megteremtették a jogalapot erre, felkészültek a nagyobb arányú akcióra. Kapóra jött ehhez az 1919.

15. Provokáció készül. Fegyveres készültség a Népszava szerkesztősége előtt 1919. február 20-án

február 20-i munkanélküli-tüntetés, amelyet máig tisztázatlan lövöldözés követett a *Népszava* szerkesztősége előtt. A „cui prodest” alapján vizsgálva aligha kétséges, hogy akár szerencsétlen baleset volt (a népőrség és a rendőrség tüzelt egymásra), akár tudatos hatósági provokáció, cz csak a kormánynak – amely napokkal előbb hozta meg kommunistaellenes törvényét, s már készült a megtorlásra – jött „jól”. Letartóztatták a párt vezetőit (közülük csak Szamuelynek sikerült elkerülni a lefogást, ő azonnal illegalitásba vonult) s mintegy száz aktivistát. A rendőrök brutálisan bántalmazták Kun Bélát, ám az ő „főbeveretése”, amiről a polgári sajtó részletesen beszámolt, sokaknak nyitotta ki a szemét.

Az 1919. februári provokáció és a KMP vezetőinek letar-

16. A KMP-titkárság feldúlt helyisége

tóztatása után, nemcsak a közismerten kommunista befolyás alatt álló gyárak (a gépkocsi- és repülőgépgyártó vállalatok tartoztak ide) tiltakoztak az üldözés ellen, de megtagadta az MSZDP által szervezett 21-i kommunistaellenes tüntetésen való részvételt a főváros egyik vezető nagyüzeme, a Liptákgyár is. Amint ismeretes lett a letartóztatott kommunisták bántalmazása, a munkások rokonszenvre feléjük fordult. Az MSZDP és a szakszervezetek népszerű vezetőiket küldték be a gyárakba, hogy megmagyarázzák a kommunistákkal szembeni politikát, de mint a délbudai ipari körzetbe küldött vezető mondotta: „A munkásság egy része nemcsak brutális sértésekkel illetett ezen a bolsevisták elleni agitáció miatt, hanem addig a pontig jutottunk, hogy majdnem tetteleg bántalmaztak”.

Bár a KMP kb. két hétig illegalitásba vonult, a munkát átvette egy új Központi Bizottság, s a *Vörös Újság* kiadását is sikerült biztosítani Nagyváradon, ahol a megye élén baloldali szociáldemokrata kormánybiztos-főispán állott, s a kommunisták szilárd bázissal rendelkeztek.

A kormány a brutális bántalmazások hírére változtatott magatartásán (az akciót a Bernből hazatérő Kunfi felháborodottan elítélte), a kommunistákat immár politikai fogolyként kezelték Károlyi Mihály személyes utasítására. Március elején ismét megjelent Budapesten a *Vörös Újság*, újból megnyílt a Visegrádi utcai párttitkárság. Egymást érték a kommunista gyűlések s a gyűjtőfogház – ahol a vezetőket őrizték – valóságos pártközpontként funkcionált.

A hangulat megváltozásában nemcsak humanitárius szempontok játszottak közre. Kitűnt, hogy a letartóztatásokkal kapcsolatos külpolitikai számítások nem váltak valóra. Párizsból egyelőre csak félhivatalosan egyre baljósabb hírek röppentek fel egy új, a korábbiaknál sokkal rosszabb demarkációs vonalról, a kormányt a győztesek továbbra sem ismerték el, s a gazdasági blokádot sem oldották fel, viszont a polgári sajtó egyre többet írt a Vörös Hadsereg sikereiről, s arról, hogy közelednek a Kárpátokhoz.

Február végén a kormány elszánta magát a nemzetgyűlési választások megtartására (ezt Kunfi berni tapasztalatai alapján ajánlotta), s március elején kibontakozott a választási küzdelem. A szociáldemokrata baloldal és a centrum számos vezetője előtt – az osztrák és német tapasztalatok nyomán – világossá lett, hogy a forradalomban megszerzett pozíciók nem lesznek megtarthatók a választások után, s egyre többen halották meg a kommunisták jelszavát: le a nemzetgyűlési választásokkal, minden hatalmat a munkások és földműves-szegények tanácsainak! A hangulátváltozás jól mérhető a Budapesti Munkástanács márciusi vitáin, ahol ekkor már nem vettek részt a kizárt kommunisták. 1919. március 7-én Varga Jenő javaslatára, határozatot hoztak a szocializálásról. (A kormány hangulátváltozására utal, hogy Böhm javaslatára márci-

17. Kommunista népgyűlés 1919 márciusában Budapesten

us 17-én határoztak egy szocializálási minisztérium létrehozásáról.) Pogány József kezdeményezésére pedig a Szovjet-Oroszországgal való kapcsolat felvételéről. A tanácsban s a munkásmozgalom más fórumain is egyre békülékenyebb hangon szóltak a kommunistákról. Czóbel Ernő az 1919. március 3-i ülésén indítványozta szabadlábba helyezésüket. Bogár Ignác, a nyomdászszakszervezet egyik vezetője, ugyanezen a napon a nagyváradai nyomdászok gyűlésén felhívta a szociáldemokratákat és a kommunistákat: „ahelyett, hogy egymásnak ellenségévé válnánk, küzdjünk vállvetve a közös ellenség, a kapitalizmus és az imperializmus ellen és akkor mihamarabb elérjük célunkat. . . a kommunista társadalmat”. A Budapesti Munkástanácsban a nemzetgyűlési választásokkal kap-

csolatos március 10–11-i vitákban a felszólalók többsége a választások ellen nyilatkozott, hangoztatva, hogy a munkásmozgalom forradalomban meghódított pozícióit nem tudná megtartani a választások után, s helyette alternatívaként tiszta szociáldemokrata kormányt, a helyi tanácsok hatalmának megerősítését, sőt szovjeturalmat, proletárdiktatúrát ajánlottak. A vita egyik érdekes, eddig nem ismert részlete, hogy a hivatalos javaslat s a baloldali megnyilatkozások között közvetítendő, Bresztovszky Ede is beterjesztett egy határozati javaslatot. Ez a dokumentum mindennél világosabban bizonyítja, hogy az MSZDP centruma is távolodóban volt a pártvezetőség politikájától, és mind jobban közeledett a baloldalhoz. Bresztovszky elvben a választások megtartása mellett volt, de előfeltételként a koalíció felbontását, tiszta szociáldemokrata kormány megalakítását s egy akcióprogram megvalósítását kívánta. A program legfontosabb követelései: a régi államapparátus szétzúzása, a közigazgatás minden posztjának választott hivatalnokkal való betöltése mellett a munkás-, katonai- és paraszttanácsok teljesebb kiépítése, s ezek törvénnyel való elismertetése, a vagyonadó rögtöni megvalósítása, a bankok állami ellenőrzése alá vétele, a földreform termelőszövetkezetek útján való megvalósítása, diplomáciai kapcsolat Szovjet-Oroszországgal és szövetség az orosz proletársággal.

A pártvezetőség természetesen igyekezett megakadályozni, hogy a mozgalom egyre nagyobb tekintélyű fórumán, a munkástanácsban, ilyen döntő kérdésben kétségessé tegyék politikáját, és ügyes manőverrel megakadályozta a beterjesztett indítványok megvitatását. A belső viták fő érve nyilván az egység kérdése volt, s ez még hatott: a tanács végül egyhangúlag állást foglalt a nemzetgyűlési választások megtartása mellett, s csak egyetlen előfeltételt támasztott, nevezetesen azt, hogy a földreform termelőszövetkezetek szervezésével menjen végbe, az MSZDP képviselőinek irányítása alatt.

A baloldal téynyecrésére utal, hogy március 1. és 17. között 13 megyében és törvényhatósági jogú városban mondatták le a polgári pártokhoz tartozó kormánybiztos-főispánokat. He-

lyükre szociáldemokraták kerültek, illetve Somogyban és Tolnában a munkástanács direktóriuma vette át a megye vezetését. Március elején Somogy, majd Pest megyében megkezdődött a nagybirtokok kártalanítás nélküli kisajátítása. Az uradalmi cselédség termelészövetkezeteket alakított. A baloldali szociáldemokraták s a centrum egy részének közeledésére a börtönben levő Kun Béla egy terjedelmes memorandumban válaszolt, megszabva benne az együttműködés feltételeit. A Bogár Ignáchoz intézett 1919. március 11-i levél tíz pontban foglalta össze az esetleges egyesülés platformját. Szakítás az osztályegytűműködés politikájával, szakítás az integritás koncepciójával, az utódállamokkal való háború lehető megakadályozása. Itt kifejtette, hogy a proletárpárt egy forradalmi háborúba csak akkor adhatja beleegyezését, ha minden hatalom a munkás és paraszttanácsok kezében van, ha megszűnt minden érdekközösség a kapitalistákkal, ha biztosíték van arra, hogy ilyen háború nem teremti új nemzeti elnyomást. Kifejtette: a cél nem a parlamenti, hanem a szovjet köztársaság. Követelte a termelés és elosztás munkásellenőrzését, majd a továbbiakban köztulajdonba vételét, az MSZDP programja szociálpolitikai részének haladéktalan megvalósítását, s a szocializmus állami propagandáját.

Ezen az alapon indultak meg a tárgyalások a baloldali szociáldemokraták, majd a Budapesti Munkástanács, az üzemi bizalmiak képviselőivel. E tárgyalásokról tudomással bírt az MSZDP vezetése is. Az üzemek megbízottainak egyetértésével született meg az 1919. március 23-i fegyveres tüntetés gondolata, amelyet a csepeli munkásság 1919. március 18-i gyűlése határozattá emelt. A döntés tehát megérett.

Tavaszi Magyarországon 1919-ben

A döntés megérett, ám arra mégis váratlan módon került sor.

Március 20-án, csütörtökön reggel nem jelentek meg a lapok, Budapesten általános nyomdászsztrájk robbant ki s az akció, mint egy korabeli méltatás kiemelte „a kommunisták végrehajtó bizottsága jól sikerült munkájának eredménye” volt. Sajtó nélkül maradt a főváros, amikor a levegő amúgy is tele volt feszültséggel a kommunisták kiszabadításáról szál-longó hírek, a kibontakozó választási küzdelmek atrocitásai (polgári pártok választási gyűléseit több ízben szétzavarták a szociáldemokrata munkások), a bontakozó kormányválság miatt. (Szendé Pál pénzügyminiszter lemondott, mivel a radikálisok a kormányhatalmat az MSZDP-re kívánták bízni, s ezért a választásokon sem akartak indulni, Szabó István pedig az erőszakos földfoglalások miatt tiltakozva kívánt távozni.)

Ebben a helyzetben 1919. március 20-án délelőtt a győztes nagyhatalmak katonai missziójának vezetője, Vix francia alezredes jegyzéket nyújtott át Károlyi Mihály köztársasági elnöknek. A jegyzék tartalmazza a győztesek döntését: új demarkációs vonalat jelöltek ki, amely Szegedtől, Hódmezővásárhelytől, Debrecentől *nyugatra* húzódik, s a magyar csapatokat 10 napon belül vissza kell vonni erre a vonalra. Vix alezredes azt is közölte, ha a jegyzékkel kapcsolatban 21-én estig nem kap feltétlenül igenlő választ, a missziók azonnal elhagyják Budapestet.

Az igazsághoz tartozik, hogy a hírhedt Vix-jegyzék nem elsősorban Magyarországra akart sújtani. Megfogalmazói azok

18. Az antanthatalmak katonai missziója, előtérben Vix alezredes

a francia katonai és politikai körök voltak, amelyek 1919 tavaszán nagyszabású intervenció hadjáratot készítettek elő Szovjet-Oroszország ellen. Jól érzékelték, hogy szinte 1919 tavasza az utolsó pillanat, hogy egységes katonai akcióra fel lehet használni a győztesek katonai erejét, hiszen egyre érezhetőbbek voltak a szövetséget megosztó politikai ellentétek. Ezért siettek mozgósítani a balkáni francia haderőt, a román, lengyel seregeket felvonultatni a polgárháborúval terhes szovjet köztársaság határán, és igyekeztek biztosítani a „rendet” és a katonai felvonulás zavartalanságát.

A szemérmetlen és jogtalan ultimátumot a kormány, a koalíciós pártok és maga Károlyi is elutasították, s megkezdődtek a tárgyalások a helyzet megoldására. Ülést tartott a minisztertanács, elhatározta a kormány lemondását s a jegyzék vissza-

utasítását. A miniszterek többsége azt kívánta, hogy Károlyi egy tiszta szociáldemokrata kormányt nevezzen ki. Károlyi is ezt látta jónak s az új kormány élére Kunfi Zsigmondot szánta, ám korrekt politikus lévén tájékozódott a jobboldal szándékai iránt. Közvetítő útján felvette a kapcsolatot az ellenforradalmi nacionalista ellenzék vezérével, Horthy későbbi miniszterelnökével Bethlen István gróffal, aki az ultimátum elfogadását ajánlotta s tagadólag válaszolt arra a tapogatózásra, hogy hajlandó lenne-e egy nemzeti egységkormány vezetését vállalni. Bethlen ugyanekkor Vixhez fordult kérve az ország, de legalább a főváros megszállását, mert csak így lett volna hajlandó vállalkozni a „rend” helyreállítására.

Az MSZDP vezető szervei március 20-án és 21-én szinte szakadatlanul tanácskoztak. A pártvezetőségben, a pártválasztmányban az az álláspont alakul ki, hogy a szociáldemokrata párt a kommunistákkal megegyezve vegye át a kormányhatalmat. Ez ellen csak a jobboldal 2–3 képviselője lép fel, míg a munkástanács és a katonatanács egyhangúlag a megegyezés, illetve az egyesülés álláspontján volt. Még március 21-én délelőtt kiküldték a pártvezetőség képviselőit a Gyűjtőfogházba Landler Jenőt, hogy informálja a KMP vezetőit a helyzetről. A délutáni órákban Landlert követte az MSZDP hivatalos tárgyaló bizottsága. Így írt erről az eseményről a szemtanú, Szántó Béla:

„Elérkezett a látogatási idő. Az elvtársak valósággal özönlöttek hozzánk a fogházba. . . A folyosón csak úgy hemzsegett a sok ember, hering módjára összepréselve. A fogház udvarán is meglehetősen élénk volt a sürgés-forgás. A beszélgetés egyetlen téma: a hatalom átvételének kérdése körül forgott. . . Ilyen volt a hangulat, amikor a szociáldemokraták tárgyaló bizottsága megérkezett. Tagjai: Landler, Weltner, Kunfi, Pogány és Haubrich voltak. Az ülés azonnal megkezdődött és csaknem két órán át tartott.

Először Weltner beszélt, aki röviden kijelentette, hogy a szociáldemokrácia eddigi politikája csődöt mondott, a szociáldemokrácia a kommunista párt alapjára helyezkedik. Ily mó-

don helyreáll az egység, az egységes párt csatlakozik a III. Internacionáléhoz, átveszi a hatalmat, és még ma kihirdeti a proletariátus diktatúráját... Az ülés du. 5 órakor ért véget. . .”

A végleges megállapodás – mivel a KMP vezetői csak este hagyták el a fogházat, éjjel született meg valóban a kommunista platform alapján. Erről meggyőzhetik az olvasót az egységokmány legfontosabb pontjai:

„A proletárság diktatúráját a munkás, katona- és paraszttanácsok gyakorolják. . . haladéktalanul megteremtendő a proletárság osztályhadserége, amely a fegyvert teljesen kiveszi a burzsoázia kezéből. A proletárság uralmának biztosítása és az entente imperializmusa ellen a legteljesebb és legbensőbb fegyveres és szellemi szövetség kötendő az orosz-szovjet kormányal.”

A március 21-én délután összeült utolsó minisztertanácson a polgári pártokhoz tartozó miniszterek nem látták világosan, hogy mi történik a munkásmozgalmon belül s erről – ezt belső ügyüknek tekintve – szociáldemokrata kollégáik sem tartották szükségesnek őket tájékoztatni. Megfogalmazták a Vix-jegyzék elutasítását, lezárták a folyó ügyeket, döntést hoztak a kommunista vezetők szabadlábra helyezéséről, majd a kormány formálisan is lemondott. Károlyi elképzelése az volt, hogy a helyén marad, s este megjelenik a Munkástanács ülésén, s bejelenti Kunfi kinevezését miniszterelnöknek. Munkatársai Simonyi Henry és Kéri Pál, akik (s közülük különösen az utóbbi) pontosabb információkkal rendelkeztek a március 20–21-i eseményekről, Károlyi nevében egy lemondási nyilatkozatot fogalmaztak meg, mely szerint az elnök átadja a hatalmat „Magyarország népci proletariátusának”. A nyilatkozat aláírását (az elnök szerint „a hisztéria és a pánik terméke volt”) Károlyi megtagadta, ám az mégis nyilvánosságra került Simonyi, Károlyi titkára révén. Az egyesült párt első vezetőségi ülésén – ahol Böhm és Kunfi inkább becsületből, mint komolyan megfontolva javasolták Károlyit meghagyni elnöki tisztében, de nem találtak támogatásra – megtapsolták

Magyarország népéhez!

A kormány lemondott. Azok, akik eddig is a nép akaratából s a magyar proletárság támogatásával kormányoztak, belátták, hogy a viszonyok kéyszerítő ereje új irányt parancsol.

A termelés rendjét csak úgy lehet biztosítani, ha a hatalmat a proletárlátus veszi kezébe.

A fenyegető termései anarchia mellett, a külpolitikai helyzet is válságos. A párisi békekonferencia titokban úgy döntött, hogy Magyarországnak csaknem

egész területét

katonailag megszállja. Az entente misszió kijelentette, hogy a demarkációs vonalat ezennel politikai határnak tekintik.

Az ország további megszállásának célja az, hogy Magyarországot fölvonulási és hadmívelési területté tegyék a román határon harcoló

orosz-szovjet hadsereg ellen.

A mi fölünk elrablott területek pedig zsoldja lenne azoknak a román és cseh csapatoknak, amelyekkel az orosz szovjet sereget akarják leverni.

En mint a Magyar Népköztársaság illegtelenos elnöke a párisi konferenciának ezzel a határozattal szemben a világ proletárlátusához fordulok igazságért és segítségért lemondok és **átadom a hatalmat Magyarországnép proletárlátusának**

Károlyi Mihály

19. A Károlyi Mihály nevében kiadott lemondó nyilatkozat, amely átadja a hatalmat „Magyarország népei proletariátusának”

a lemondást, s azonnal napirendre is tértek felette. Az új élet visszavonhatatlanul túlcsapott a polgári demokratikus rendszeren és nem éppen gyengéd kézzel lezárta Károlyi politikai pályájának legfontosabb szakaszát.

Károlyinak lehetősége volt tiltakozni – ha itthon nem, külföldön – az akaratán kívüli lemondás ellen, módjában állt volna elhagyni az országot, a győztesek segítségét kérni – azon az áron, hogy elfogadja a Vix-jegyzék diktátumát –, megkísérelhette volna az ellenállást korábbi jobboldali ellenzékére, esetleg a székely hadosztályra támaszkodva. Nem helyeselte a fordulatot, de őszinte hazafisága, demokratizmusa, a szocializmus iránti rokonszenve, valamint az általa egyetlen „nemzetfenntartó” erőnek tartott munkásság iránti bizalma mind arra indította, hogy lojális legyen az új renddel szemben, erejéhez képest segítséget nyújtson annak s ezzel tulajdonképp utólag hitelesítette a ténylegesen hiányzó aláírást a lemondási okmányon. Károlyi „tettekkel szavazó” magatartása, bár a fordulat körülményeinek sérelmeit élete végéig hordozta magában, s a továbbiakban a diktatúra vezetőivel voltak konfliktusai, megalapozta azt a tartós szövetséget, amely az emigráció évtizedeiben közte és a kommunisták között kialakult.

Érdemes Károlyi magatartásával szembeállítani Garami Ernőét, aki ugyancsak helytelenítette a márciusi fordulatot, amelynek részleteiről pontosabb információi voltak, s ezért alkalma volt mérlegelni. Már a kommunistákkal való meg egyezés lehetősége is arra indította, hogy félreálljon, s amikor az egységkormány aláírásáról értesült, a pártból is kilépett, majd elhagyta az országot, Svájcba utazott s ott várta az idők igazolását. Ez is választás volt... Hogyan élte át a budapesti utca a márciusi forradalmat? A jegyzék, a tanácskozások híre a nyomdászsztrájk ellenére köztudottá vált s óriási izgalmat okozott. Március 21-én, mint erről Weltner Jakab utóbb beszámolt, sorra érkeztek az MSZDP központjába az információk: „A vas- és fémmunkások, a nyomdászok és más szakmák munkásainak zöme továbbá a katonák és népőrök többsége a kommunistákkal tart, hogy a Gellérthegyén a kommu-

nistáknak ágyúik vannak. Ezek a jelentések később jórészt igaznak bizonyultak.” Kunfi Zsigmond ugyancsak utóbb arról írt, hogy e márciusi napokban „a munkásság nagy tömegei név szerint és forma szerint a szociáldemokrata párthoz tartoznak, de gondolkodásukban és érületükben kommunisták”. A minisztertanács utolsó, március 21-i ülése azért is döntött a kommunista vezetők szabadon bocsátásáról, mert híre jön: tömegek gyülekeznek a Gyűjtőfogház előtt, s várható Kun Bélának és elvtársainak erőszakos kiszabadítása. Végül az esti órákban Váry Albert főállamügyész személyesen intézkedett, gépkocsiját és szolgálatait egyaránt felajánlva az új rend várható vezéreinek.

Ezekben az órákban népes hallgatóság gyűlt össze a régi képviselőház Sándor utcai épületében, hogy meghallgassa Lukács György előadását. Lukács a február 20-i letartóztatások után alakult második Központi Bizottság tagja, a KMP tekintélyes vezetője volt, s a hallgatóság többnyire bizonyára arra számított, hogy itt másról is lesz szó, mint a címben meghirdetett „Régi és új kultúra”-ról. Nádass József író az események szemtanúja így számolt be az estéről:

„Az előadás hirtelen félbeszakadt, az eddig illegalitásban tartózkodó katonaruhás Szamuely Tibor lépett az emelvényre és bejelentette: győzött a forradalom, kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot! Lehetetlen szavakkal visszaadnom az érzést, valamennyiünk izgalmát. Bizonyos, hogy a jelenlévők nagy része nem volt a Kommunista Párt tagja. Sőt sokan lehettek ott, akik még nem is barátkoztak meg a proletárdiktatúra gondolatával. De a kitörő lelkesedés mindenkit elragadott. Ujjongtak, éljeneztek, nevettek és kiáltoztak. És nem tudom, hányszor, háromszor vagy négyszer, megint és megint elénekeltük az Internacionálét. . . Aztán levettük a termet díszítő zászlókat és a tömeg kivonult az utcára, ezrek és tízezrek csatlakoztak hozzánk, a villamosok leálltak. . .”

Szamuely innen a Visegrádi utcába sietett, hogy irányítsa a hatalomátvétel munkáját. A KMP titkársága ezekben az órákban az 1917-es októberi Szmolnijhoz hasonlított. A nyüzsgés

látszólagos zűrzavarában fegyelmezett, szervezett akarat munkált, az innen kirajzó erő a rendet vitte szét a városba. Kassák Lajos, aki decembertől márciusig „társbérlóje” volt a KMP Visegrád utcai Központjának, plasztikusan rajzolta meg az *Egy ember életében* a március 21-i esti órákat:

„A folyosó és a helyiség összes termeci tele vannak emberekkel. Valami lázállapot vett erőt ezen a sokadalmon. Mindenki tesz-vesz, s mindenki parancsszavakat kiabál... Majdnem mindenkinél fegyver van, s aki csak tehette katonasapkát nyomott a fejébe... Az utca, amely eddig csendes volt, jóformán kocsik sem közlekedtek rajta, most személy- és teherautók tülkölésétől és dübörgésétől hangos. Az általános lármából élesen kihallatszanak a vezényszavak.

– A Telefonközpont felé!

– Sofőrök a kaszárnyákhoz!”

A Munkástanács esti ülésén Garbai Sándor ismertette a Gyűjtőfogházban megkötött megállapodást és keletkezésének körülményeit, majd a küldöttek viharos tapsa közben felolvasta az ún. Egységkormányt.

„A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja a mai napon, közös vezetőségi ülésén a két párt teljes egyesülését határozta el... A párt a proletariátus nevében haladéktalanul átveszi az egész hatalmat.”

E néhány mondat a magyar forradalom polgári demokratikus szakaszának végét s a szocialista szakasz nyitányát jelentette. A régi Munkástanácsnak ezen az utolsó ülésén ismét részt vettek a KMP képviselői. A jelenlevők egyhangúlag mondtak igent a délutáni megállapodásokra, s így minden mozgalmi testület által felhatalmazva összeülhetett a késő esti órákban a két párt vezetősége, hogy megalakítsa a szocialista forradalom első kormányát és az elvi megegyezésen túl kidolgozzák konkrétabban a kormány programját.

Az éjszakába nyúló ülésen döntés született a Forradalmi Kormányzótanácsról – a név Bokányitól származott –, amelynek elnökévé a centrista Garbai Sándort választották, aki „januárban már fellépett a „tisza” szocialista kormány követelése

sével. A népbiztosok Kun Béla és a földművelési népbiztosságot irányító négytagú kollégiumban dolgozó Vántus Károly kivételével szociáldemokraták, centristák és baloldaliak voltak. Kifejezetten jobboldalinak a közéletmezési népbiztos Erdélyi Mór s talán Kalmár Henrik német népbiztos tekinthető.

A legprominensebb jobboldaliak, akik a március 20–21-i vitákban elleneztek a megegyezést, félreálltak, így Peidl Gyula visszatért a nyomdászszakszervezetbe, Buchinger Manó az MSZDP titkára „magánzó” lett s Garami Ernő, mint említettük a pártból is kilépett, majd emigrált. Pártonkívüli szakemberként átvették a Berinkey-kormányból Szabó Orestet mint ruszin népbiztost. A 13 népbiztoshelyettesből viszont 9 kommunista volt. A kormányt ideiglenesnek tekintették, amely a választásokig, illetve a szovjet kongresszusig marad hivatalában. A kormány összetétele tükrözte a két párt közti megállapodás kompromisszum jellegét s a szociáldemokrata aláírók praktícizmusát. A kommunista elvi platform elfogadásánál nem akadékoskodtak, csak az egységes párt elnevezésénél kötötték meg magukat, így lett a párt neve ideiglenesen Magyarországi Szocialista Párt (az összehívandó pártkongresszus, illetve a III. Internacionálé döntéséig). Másként állt a dolog a hatalmi pozíciók megosztásával, bár a Tanácsköztársaság megdöntése után a szociáldemokrata „kompromittáltak” igyekeztek úgy feltüntetni a dolgot, mintha őket kapacitálni kellett volna, ám ennek a korabeli forrásokban nincs nyoma. A kommunisták nem csináltak ügyet a tárcák megosztásából, mert hamarosan megszűnt a népbiztoshelyettesi cím, a helyettesek egyenjogúak lettek a népbiztosokkal s így erőegyensúly, sőt a balra tartókkal baloldali túlsúly alakult ki a kormányon belül.

Az első ülés döntése szerint a pártkongresszusig a Kormányzótanács látta el a pártvezetőség feladatait s „paritásos alapon” szervezték át az egyesült párt titkárságát, és munkatársak kölcsönös delegálásával egységesíteni igyekeztek a két pártlapot a reggel megjelenő *Népszavát*, illetve a délutáni napilapként megjelenő *Vörös Újságot*. Ez az utóbbi döntés ke-

20. Kim Béla külügyi népbiztos, a Tanácsköztársaság tényleges vezetője

21. Garbai Sándor,
a Forradalmi
Kormányzótanács elnöke

vés sikerrel járt, a két pártlap eltérő orientációja a diktatúra fennállása idején végig megmaradt.

Abban, hogy az egycsülés így jött létre, nagy szerepe volt Kun Béla 1919. március 11-én kelt, már ismertetett levelének, amelyet a baloldali szocialista nyomdász vezetőhöz, Bogár Ignáchoz intézett. A munkásmozgalom egysége helyreállításának feltételei, figyelembe véve az ország nemzetközi és belpolitikai helyzetének, a munkásosztály hangulatának változásait, elfogadhatók voltak nemcsak a szociáldemokrácia balszárnya, hanem az úgynevezett centrum számára is.

A két párt egyesülése számos probléma forrása lett, s ezzel Kun Béla és a KMP vezetői is tisztában voltak, de azt is látták, hogy a március 20–21-i csemények egyedülállóan kedvező pillanatot jelentenek a hatalom megragadására s annak bármi okból történő halogatása bűn lenne. Azt is felmérték, bármennyire radikálizálódott is a proletariátus, távolról sem vívott ki a munkásmozgalomban vezető szerepet a KMP, hi-

szen az MSZDP szervezeti befolyása alatt állók száma meghaladta a 700 ezret, s ehhez képest a KMP szervezeti befolyása csekély volt. Ebből világosan következett, hogy a szociáldemokrácia ellenére proletárdiktatúra nem valósulhat meg. Kun – s ez kitűnt a Bogár Ignáchoz intézett levélből is – számított – s joggal számíthatott is az MSZDP-n belül végbemelő változásokra: a jobboldal elszigetelődésére, a baloldal erejének állandó növekedésére s arra is, hogy ez a folyamat az egyesült pártban, a proletárdiktatúra viszonyai között tovább folytatódik. Ennek tudatában vállalta az egyesülés kockázatát. Világos volt az is, hogy a fúzió nem hozott létre élcsapat jellegű pártot, s a kommunisták, élükön Kun Bélával a Tanácsköztársaság 133 napja alatt nem szűntek meg hangoztatni ennek szükségességét, s fáradozni az új típusú párt megteremtésén.

Sok szakszervezeti funkcionáriust, főként a vezetőket, „realpolitikai” megfontolások vezették, mint erre Kun Béla 1920-ban találóan rámutatott. Ebben szerepet játszottak azok a változások, amelyek az ország belső helyzetében és a külpolitikai viszonyokban beálltak. Egyrészt világos volt – mint erre utaltunk –, hogy a munkásság kivívott hatalmi pozíciói (s ezzel a sajátjuk is) nem tartható fenn a nemzetgyűlési választások után. Másrészt sokan úgy vélték s nem alaptalanul, hogy Magyarország korábban kialakult ipari struktúrája az új államkeretek között nem maradhat fenn (ezt világosan kifejezte Böhm Vilmosnak a Budapesti Munkástanács 1919. február 25-i ülésén elmondott beszéde) s a változás igen súlyosan érintené a magyar munkásosztályt. A legnagyobb szakszervezetek, így elsősorban a leginkább érintett vasasok, nem akarták tudomásul venni a nemzetiségi területek elszakadását, kapcsolatot tartottak az ottani helyi csoportokkal, s az új külpolitikai helyzettől a blokád szovjet segítséggel történő széttrésztését s a régi gazdasági egység helyreállítását remélték. Ennyiben legalább tehát a nem baloldali szociáldemokraták is érdekelték voltak a március 21-i fordulatban.

Mindezt figyelembe véve joggal tájékoztatta optimista han-

gon Lenint Kun Béla március 26-án kelt rádióüzenetében: „A legjobb erők, amelyek valaha is voltak a magyar munkásmozgalomban, részt vesznek a kormányban. A kormányon belül, tagjaiból direktórium alakult: a volt Kommunista Párt részéről én és Vágó; a szélsőbaloldal részéről Landler... és Pogány, ők az egyesülés előtt is hozzánk tartoztak, és teljes mértékben szolidárisak lévén velünk, a mi képviselőink voltak; végül Kunfi, aki olyasféle mint az önök Lunacsarszkija. Az én személyes hatásom a Forradalmi Kormányzótanácsra olyan, hogy biztosítva van a szilárd proletárdiktatúra, a tömegek mögöttem állnak.”

A pártegyesülésnek viszont volt ellenzéke a kommunisták között. A február után szabadon tevékenykedő kommunista vezetők, a második KB tagjai, túlértékelték a kommunisták befolyását, s ehhez képest mind elvileg, mind gyakorlatilag soványnak tekintették az „Egységokmányt”. Az egyesülés, mint erre Lukács György 1920-ban megjelent *Önkritika* c. cikkében utalt „általános elégedetlenséget váltott ki a kommunisták körében”. Kun Bélának minden személyes tekintélyét latba kellett vetni, hogy a két alkalommal összehívott kommunista bizalmi értekezlet végül igent mondjon a március 21-i megállapodásokra és kimondja a KMP formális feloszlását. Sokan nem értették meg a kompromisszum szükségszerűségét és jelentőségét, s fellépéseikkel, amelyekre még kitérünk, gyengítették az egyesült párton belül a baloldali szociáldemokraták helyzetét, hátráltatták a Kun által remélt polarizációt. Hiányolták a forradalmat, holott lényegében akkor se alakulhatott volna alapvetően másként a hatalom megoszlása, ha március 23-án erővel szabadítják ki a kommunista vezetőket. Kun Béla 1919. március 11-i levele is lényegében – gondosan, megfogalmazott feltételek alapján – kompromisszumot, egyesülést kínált. Nem értették meg továbbá a márciusi fordulat egyik legfőbb jelentőségét, ti., hogy az igazolta a Lenin által 1917 tavaszán felvetett lehetőséget: meghatározott, kedvező körülmények közt, a szocialista forradalom békés úton is győzhet.

E problémák az új rend első óráiban még nem jelentkeztek feszítő erővel.

A győzelem éjszakája hónapok óta a legnyugodtabb, legbiztonságosabb éjjel volt Budapesten. Még az utcákon áramlott az ünneplő sokaság, még a párttitkárság világos ablakai mögött hajnalig tartott a vezetők tanácskozása, a felfegyverzett munkáosztagok már cselekedtek. Megszállták a középületeket, bankokat, üzemeket. Őrséget állítottak az ékszerüzletek elé és kíméletlenül felléptek a fosztogatásokkal szemben. A pesti kispolgár, akit a burzsoá sajtó hónapok óta a kommunizmus erőszakos, véres, rabló jellegéről igyekezett meggyőzni, csodálkozva látta a plakátokról, hogy nemcsak új napra, de új társadalmi rendre is ébredt, ám a beígért zűrzavarnak híre sem volt, sőt a rend minden megnyilvánulása erőt, fegyelmizettséget, céltudatosságot sugárzott, pedig talán soha a történelemben nem győzött forradalom nehezebb külpolitikai körülmények között, mint Magyarországon. Az antant szemérmetlen követelései, a polgári kormány lemondása után nem volt az országban olyan párt, társadalmi réteg – a magyar munkáoszta lyt kivéve – amely meg merete volna ragadni a hatalmat, amely dacolni mert volna a háború győzteseinek hatalmas katonai erejével. A proletariátus volt az az erő, amely fel merete venni az antant imperialistái által odavetett kesztyűt, megragadta a hatalmat, és ilyen nehéz körülmények között hozzálátott a szocializmus rendszerének felépítéséhez.

A magyar munkásság bátor tette akadályozta a Szovjet-Oroszország elleni egységes intervenciós fellépés tervét, s ezzel egy igen súlyos fenyegetés hárult el az ezer sebből vérző fiatal szovjetállam feje felől.

Az új rend első órájában már megindult a munka.

Az új, a szocialista forradalom a terem tés, az alkotás vágyát szabadította fel minden, a Tanácsköztársaságot támogatni kész osztályban, rétegben s ez egyaránt megnyilatkozott az állam, a gazdaság szervezésében, a kultúra, a szociálpolitika területén. 1919 ellenforradalmi és jobboldali szociáldemokrata kritikusai gyakran gúnyolódtak a diktatúra „rendeletgyártá-

22. Győzött a proletárdiktatúra. Budapesti utcakép 1919 márciusában

sán”, ám ez valóban gyors (hiszen a béke minden percét ki akarták használni), de lényegében átgondolt, céltudatos tevékenység volt. A tanácsállam fennállásának első hónapjában hozták létre a Vörös Hadsereget, a belső karhatalmat, a forradalmi törvényszékeket, szocializálták a gyárakat, bankokat, lakóházakat. Köztulajdonba vették az oktatási, művelődési intézményeket, gyűjteményeket. Az üzemek szocializálásában jelentős szerepet vállaltak a szakszervezetek, amelyek készek voltak az együttműködésre, sőt önmaguk megváltoztatására is a proletárdiktatúra viszonyainak megfelelően.

A Szociális Termelés Népbiztosságának iparági szakosztályai, a szocializálás központi szervei, 1919. március végén a

szakszervezetek bevonásával alakultak meg. Egyes esetekben ilyen testületeket maguk a szakszervezetek kezdeményeztek, pl. a vegyiparban. Ebből a testületből alakult később a népbiztosság vegyipari szakosztálya. A vasiparban kezdetben ugyancsak szakszervezeti szervek végezték a népbiztosság illetékes szakosztályainak munkáját, a szocializálást, az üzemi munkástanácsok megválasztását, az államot képviselő termelőbiztosok kijelölését. Gondoskodtak továbbá az üzemek anyagigénylésének és a munkabéreknek a kiutalásáról. A nemzetiségi kérdés szocialista szellemű megoldásában is ezekben a napokban történtek az első lépések (a nyelvi egyenjogúsítás kimondásával) s a szocialista állam vezetői kinyilvánították: tovább lépnek ezen az úton.

Április 2-án jelent meg az ideiglenes alkotmány, történelmünk első szocialista alaptörvénye és közzétették a választási törvényt.

„A Forradalmi Kormányzótanács szükségesnek tartja, hogy Magyarország dolgozó népe akaratát a munkás-, katonai- és földművestanácsok útján minél előbb kifejezésre juttassa.” A választásokat április 7-e és 14-e között kellett megtartani. Választójog illetett meg minden 18 éves állampolgárt, aki hasznos munkából élt, ezzel szemben kizárta a választók közül azokat, akik nyereségszerzés céljából bérmunkást alkalmaztak, akik munka nélküli jövedelemből éltek, a lelkészeket és szerzeteseket, azokat, akiknek politikai jogait bűncselekmény elkövetése miatt felfüggesztették, továbbá az elmebajosokat és gondnokság alatt állókat.

A választásra jogosultak számára a törvény biztosította a magyar munkásosztály régi követelését a választójog általánosságát és titkosságát. A magyar nép nagy tömegcsei első ízben kaptak szavazati jogot a történelem folyamán. A választások során mintegy 2½ millióan tettek hitet szavazatukkal a Tanácsköztársaság mellett. Ekkor voltak először választók, s választhatók a nők.

A tanácsállam jó néhány helyi és központi intézkedése – s ezek emléke fél évszázad után is igen eleven – fakadt az embe-

23. 1919. április 7. Tanácsválasztások. Ekkor szavazhattak először a nők

rek gyors megjavításának, a társadalmi igazságosság minél teljesebb megvalósításának messianisztikus vágyából. A kormány egyik legelső intézkedése a teljes szesztilalom bevezetése volt, ami nem volt túl népszerű egy olyan országban, mint Magyarország, ahol sok bort és más szeszes italt termeltek és fogyasztottak. Dicséretes volt viszont, hogy a rendeletet a legszigorúbban a tanácsköztársaság funkcionáriusaival szemben alkalmazták. S hogy ne csak deklarálják a munkához való jogot s az általános munkakényszert, Aszódon ezekben a napokban „gazdagabb kereskedőkkel, magánzókkal a vörösörség részére szalmazsákokot tömettek. Elfogták gróf Ráday Gedeont, a volt főispánt és Bier Henriket a repülőgyár tulajdonosát, akik három napig autót, kocsit mostak és a gyár udvarát takarították. Egyéb bajuk nem történt...” Néhány nap múlva vala-

menyiüket szabadlábba helyezték, de mint közveszélyes munkakerülőket kitiltották az aszódi járásból. Hasonló közmunkáról tudomásunk van Székesfehérvárott is. Ekkor született a később oly sokat bírált döntés is az agrárkérdés megoldására. A rendelet értelmében a 100 kh-nál nagyobb birtokokat kártérítés nélkül kisajátították és termelőszövetkezetekké alakították át ahelyett, hogy a parasztság kívánságának megfelelően felosztották volna. A földosztás elmaradása súlyos, de önmagában nem végzetes hiba volt, s a tanácsállam vezetői nem tekintették véglegesen lezártnak döntésükkel a kérdést, lazítottak az első megfogalmazás merevségén (a kiosztott házhelyekhez 5 kh beltelket engedélyeztek), s időnként felmerült a további módosítások szükségessége.

A baloldali szociáldemokraták – elvi fenntartásaik mellett – a gyakorlatban tapasztalhatták, hogy szinte minden január–március között kibontakozó jobboldali pártalakulás a birtokos parasztságra igyekszik támaszkodni és 1919 tavaszán kemény küzdelmet vívtak Somogyban a koalíciós partner Nagyatádi Szabó István kisgazdáival. Számukra a birtokos parasztság szaporítása egyet jelentett az ellenforradalom bázisának növelésével.

Megtévesztően hatott az a körülmény is, hogy a március eleji földfoglalások termelőszövetkezetek alakulásához vezettek. Az uradalmak cselédsége akarta így megvédeni munkalehetőségeit, attól tartva, hogy a birtokok a környező falvak parasztjai között felosztásra kerülnek, s így se földjük, se munkájuk nem marad. Ám álláspontjuk nem volt azonos az egész parasztságéval.

Az agrárkérdés 1919-es megoldásának voltak előremutató elemei is. A termelőszövetkezetek tagjainak életszínvonalát a bérszabályozásokkal jelentékenyen emelték. Lényeges, hogy Szovjet-Oroszországgal ellentétben nem került sor a föld nacionalizálására. A tanácsállam vezetői felismerték, hogy 1848 eredményeként itt számottevő a birtokos parasztság aránya. Az ő földjeikhez nem nyúltak, birtokaik adómentességet élveztek – noha az intézkedés nem vette figyelembe eléggé a pa-

rasztság rétegződését, mivel e kedvezményt 100 holdig, tehát részben a kulákgazdaságokra is kiterjesztette – s erről számtalanszor biztosították a birtokos parasztságot. Azt a tényt, hogy az adómentességet, az ellenforradalmi propaganda rémhírek keltésére igyekezett felhasználni, aligha lehet a proletárdiktatúra hibájául felírni.

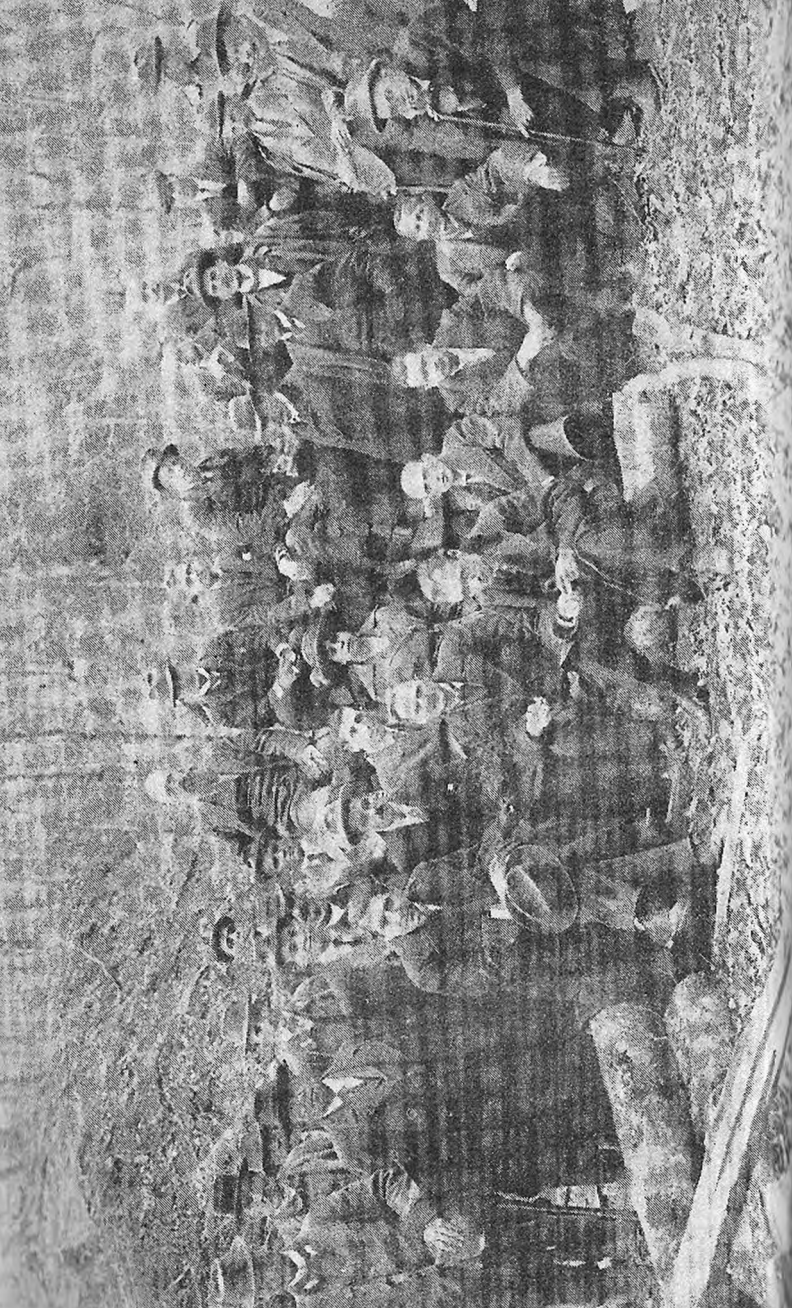
Bizonyos, ha elegendő idő állt volna rendelkezésre, nálunk is kialakulhatott volna a munkás-paraszt szövetség érdekeinek leginkább megfelelő gyakorlat ebben a döntő kérdésben.

A proletárdiktatúra kikiáltásával olyan országban győzött a szocialista forradalom, amelyet kimerített az első világháború, elcsigázott a háborút követő antantblokád. Az utódállamok kialakulása, a területváltozások bizonytalanná tették a magyar ipar nyersanyag- és félkészáru-ellátását, napról napra növekedett a munkanélküliek száma, s ezt a tábor duzzasztották a leszerelt katonák is.

Hiány az alapvető nyersanyagokban, energiahordozókban, élelmiszerben, pangó ipar, munkanélküliség – ezt kapta örökségül a tanácsállam. Nagy jelentőségű tény, hogy a Tanácsköztársaság ebben a válságos helyzetben is akart és tudott is jelentős vívmányokat életbe léptetni.

Mindenekelőtt jelentékenyen emelték a munkások és alkalmazottak valamennyi kategóriájának a bérét. Az iparban dolgozók bére az 1918. november–decemberi bérekhez képest 100–300%-kal növekedett. Az alkalmazottak, pedagógusok fizetése 1918 végéhez képest mintegy 80%-kal nőtt. A mezőgazdaságban dolgozóknál a napszámbérek 1918 nyarához képest 4–5-szörösére emelkedtek, és 50–100%-kal megnövekedtek a természetbeni juttatások (gabonajárandóság, részesföld, állattartás stb.) is.

A baleset- és betegbiztosítást valamennyi dolgozóra kiterjesztették – az egyénileg dolgozó kisgazdák önkéntes alapon bekapcsolódhattak a biztosításba. A biztosítottak táppénzt, ingyenes orvosi ellátást kaptak. Tervezet készült a fizetéses szabadság általános bevezetésére, a 60 éves nyugdíjkorhatár megállapítására, de ezek bevezetésére a rövid idő s a súlyos

gazdasági-katonai helyzet miatt nem került sor. Viszont megváltozott a munkásság régi követelése: a 8 órás munkaidő.

Az ellenforradalom a Tanácsköztársaságot a gersli és tők rendszerének gúnyolta. Valóban, a közellátási helyzet meglehetősen súlyos volt. Mégis, a proletárállam megkísérelt azonnal javítani a helyzeten. Pl. a községi sertéshizlaldákban már 50 000 sertést hizlaltak a főváros lakosságának, és zöldségből, gyümölcsből, főzelékből rendszeresen biztosították az ellátást.

Jelentős intézkedések történtek a lakáshelyzet javítására.

A problémát – távlatokban – olcsó munkáslakások építésével kívánták megoldani, de addig is mintegy 100 000 budapesti proletárt költöztettek be az arisztokraták és tőkések villáiba, nagy lakásaiba, sőt igénybe vették itt-ott a lezárt, üres üzlethelyiségeket, kocsmákat, nyilvánosházakat is lakások céljaira. Hasonló beköltöztetések szép számmal történtek vidéken – Kecskeméten, Nagykanizsán, Nyíregyházán, Salgótarjánban, Szekszárdon is.

A kultúrpolitika 1919-es irányítói csodálatra méltóan optimisták voltak. 133 nap alatt – amelyből a békés időszak négy hetet se tett ki – szinte egyetlen lélegzétvételre akarták leküzdeni kulturális elmaradottságunk következményeit, és olyan fejlesztési koncepciókat dolgoztak ki, amelyek Magyarországot a világ élvonalába emelték volna, amelyek részben ma sem meghaladottak.

A nagyarányú reformmunka csak az értelmiség széles rétegének támogatásával volt biztosítható. Az értelmiség csatlakozását megkönnyítette, hogy a forradalom vezérkarában számos ismert „lateiner” foglalt helyet. A KMP értelmiségi gárdájáról már korábban esett szó, de a szociáldemokrácia bal-szárnya és centruma is számos kitűnőséget „hozott”, így Ágoston Pétert és Rónai Zoltánt, akik kitűnő jogtudósok vol-

24. Újságírók a somogyi termelősövetkezetek munkájával ismerkednek. Középen, az előtérben ülnek Hamburger Jenő és Latinca Sándor. Az utóbbi mögött balra áll Móricz Zsigmond

*25. Lukács György
közoktatásügyi népbiztos*

tak, Kunfi Zsigmondot és Pogány Józsefet, a marxista elméleti publicisztika rangos képviselőit, és Varga Jenőt, a már akkor nemzetközi hírű közgazdászt. Ez az „agytröszt” mágnesként vonzotta magához a haladó értelmiség különböző rétegeit.

Igent mondtak a márciusi forradalomra – és elhatározásukat megkönnyítette a forradalom békés győzelme – a polgári progresszió táborának alkotói, gondolkodói, akik 1918 következetes folytatóját, továbbfejlesztőjét látták 1919-ben. Igent mondtak azok a konzervatívabb felfogású értelmiségi, államhivatalnok, katonatiszti rétegek is, amelyek az antanthatalmak szemérmetlen követeléseivel szemben az ellenállás bázisát a proletariátusban, a kommunistákban látták. Itt talán elég, ha Tombor Jenő vezérkari ezredesre utalunk (Stromfeld munkatársa; az ellenforradalomban eltávolították a hadseregből, a felszabadulás után honvédelmi miniszter volt), aki március előtt „hazafias, fölháborodástól égő” memorandumot

dolgozott ki, a követendő példa gyanánt állította oda az orosz bolsevisták hazafiságát, mely „meg fogja menteni Oroszországot az entente rabló imperializmusával szemben”. Tombor – ezt nyomatékosan hangsúlyozni kívánjuk – típus volt; a hozzá hasonló ingadozásokkal ugyan, de kb. a felvidéki visszavonulás elrendeléséig kitartottak a proletárdiktatúra mellett.

A Tanácsköztársaság kultúrpolitikai intézkedéseivel rá is szolgált az értelmiség rokonszenvére.

A haladó pedagógusok generációinak kívánságát, törekvését teljesítve, államosították az iskolákat, és hozzáfogtak az egységes szocialista oktatási rendszer kialakításához. Eszerint 3 éves előkészítő, ún. játékskola (óvoda) volt az alap, erre épült a 8 osztályos kötelező általános iskola. Idővel a tankötelezettséget 18 évig kívánták kiterjeszteni, oly módon, hogy vagy a négy évfolyamos középiskola, vagy a hasonló időszakú ipari, kereskedelmi vagy mezőgazdasági szakmunkásképző iskola elvégzését tették volna kötelezővé.

Az azonnal vagy legsürgősebben végrehajtandó intézkedések között szerepelt a falusi-tanyai osztatlan iskolák megszüntetése. Megkezdtek a pedagógusok átképzését, megtörténtek az előkészületek az új tankönyvek kiadására, illetve néhány helyen (pl. Székesfehérvárott) kísérleti tankönyveket adtak ki, s azok alapján oktattak. A tankönyveket pótolták az ifjúsági lapokban és a pedagógus-szaksajtóban megjelent ismeretterjesztő cikkek, amelyek materialista felfogásban ismertették a természeti-társadalmi jelenségeket. Az azonnal végrehajtott intézkedések közé tartozott, hogy az iskolákban növelték az élő nyelvek és a természettudományi tárgyak óraszámát.

A főiskolai oktatásban is igen jelentős változások történtek. Ekkor jutott – többek között – katedrához Alexits György matematikus, Babits Mihály, Benedek Marcell, Ferenczy Sándor pszichológus, Király György irodalomtörténész, Szekfü Gyula, Vadász Elemér. Az új professzorok előadásai iránt olyan nagy volt az érdeklődés, hogy pl. Babits óráin a lépcsőn is ültek hallgatók. Ekkor mondotta meghatottan Ba-

26. Ifjűmunkásgyűlés a Múzeum kertben

bits: „Meghajtom a tudomány fehér zászlaját a forradalom vörös lobogója előtt.”

Nemcsak új professzorokat neveztek ki, hanem új oktatási intézményeket is szerveztek. Létrehozták a Közgazdasági Főiskolát és a Marx–Engels Munkásegyletetet, ahol mintegy 200 hallgatót (akiket a munkástanácsok és a szakszervezetek jelöltek ki) képeztek a közigazgatási, társadalomtudományi és természettudományi fakultásokon. A hallgatónak a foglalkozások idejére biztosították korábbi fizetésüket. A munkásegyletben az oktatást a legkiválóbb tudósok és az állam vezetői látták el.

Megreformálták a műszaki felsőoktatást, új tanszékeket szerveztek, amelyeket később az ellenforradalmi korlátoltság

megszüntetett. A Tanácsköztársaság idején létesített műszaki tanácsok újászervezésére csak 1949 és 1952 között került sor.

A Tanácsköztársaság szocializálta a könyvkiadást, a színházakat, és a filmipart. A színházakat, amelyekben a diktatúra alatt haladó színműveket játszottak, megnyitották a dolgozók előtt. A színházjegyek elosztását jórészt a szakszervezetek végezték.

Az államosított filmipar megkezdte az új, szocialista szellemű filmek gyártását. Az elkészült játékfilmek (többek között Gorkij és Upton Sinclair megfilmesített művei) sajnos nem maradtak meg, de az ellenforradalmi pusztítást túlélő híradók tanúskodnak az új magyar film szocialista szellemiségéről.

A Tanácsköztársaság köztulajdonba vette a műkincseket, a magánkönyvtárakat, családi levéltárakat, gyűjteményeket, s ezzel megvetette az egységes irányítású állami könyvtár, levéltár és múzeumügy alapjait. Az állami védelem alatt kialakított közgyűjteményeket hozzáférhetővé tették a népművelés és a tudományos kutatás számára.

A köztulajdonba vett műkincsek – kiállításuk a diktatúra kulturális életének egyik ünnepe volt – jelentős részét az ellenforradalom idején az állam megvásárolta, de azokat a művészettörténészeket, akik először tették közkincsé a magángyűjteményeket, rablásért állították bíróság elé.

A művészeti élet irányítását a proletárdiktatúra magukra az alkotókra bízta. Az írói direktórium tagja volt többek között Babits Mihály, Balázs Béla, Déry Tibor, Kassák Lajos, Lukács György, Móricz Zsigmond, Osvát Ernő. A képzőművészetet olyan alkotók irányították, mint Ferenczi Béni, Kernstok Károly, Vedres Márk; a színészet irányítói között találkozhattunk Beregi Oszkár, Ódry Árpád, Rátkai Márton, Törzs Jenő nevével; a zenei direktórium tagja volt Bartók Béla, Dohnányi Ernő, Kodály Zoltán, Reinitz Béla.

A munkáshatalom melletti kiállítás nemcsak funkciók vállalásában, hanem alkotásokban is megmutatkozott. Babits Mihály, Oláh Gábor, Somlyó Zoltán, Tóth Árpád – akik nem

27-28-29.
*A Tanácsköztársaság
zenei direktóriumának
vezetői Reinitz Béla,
Bartók Béla,
Kodály Zoltán*

voltak politikai témákat megéneklő lírikusok – himnikus hangvételű versekkel üdvözölték a Tanácsköztársaságot. Krúdy, Móricz, Nagy Lajos prózája is egyre elkötelezettebbé vált.

Bródy Sándor a proletárdiktatúrát a drámának való időnek nevezte. Szavait igazolhatja, hogy ezekben a napokban forradalmi szellemű színpadi művekkel jelentkezett Barta Lajos, Karinthy Frigyes, Lengyel Menyhért, Mikes Lajos.

A Tanácsköztársaság harca és a munkásosztály államalkotó képességének nagyszerű megnyilatkozásai adtak ihletet a proletárdiktatúrához legközelebb álló költőknek: Kassák Lajosnak, Komját Aladárnak és a megszállt Szegeden élő Juhász Gyulának.

Későbbi pályájuk ismeretében talán meglepő, de a forradalmat támogató írók között találjuk Márai Sándort és Zilahy Lajost is, sőt a kifejezetten konzervatív Kozma Andor is talál üdvözölni valót a Tanácsköztársaság vívmányaiban, ha mást nem a házasságon kívül született gyermekek „törvénytelen” jelzővel történő megbélyegzésének eltörlését.

A Tanácsköztársaság vezetői ezernyi gondjuk mellett is sokat foglalkoztak kulturális kérdésekkel. A hivatalból, népbiztosként irányító Lukács György mellett a vitákban, megbeszéléseken részt vett gyakran Kun Béla, sőt Szamuely Tibor is.

Ha a Tanácsköztársaság ügye mellé álló alkotók névsorán végigpillantunk, joggal elmondhatjuk, hogy az ország legjobb elméi támogatták a forradalmat, s a kultúra, a tudomány sohasem látott reneszánszát hozta volna a Tanácsköztársaság, ha fennmaradhat.

A Tanácsköztársaság létrejöttének körülményei, az adott nemzetközi helyzet nem hagyott kétséget az iránt, hogy a fiatal proletárállam fegyveres erejének megteremtése létfontosságú feladat. A tanácskormány tisztában volt azzal, hogy előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül sor kerül a külső imperialista intervencióval való fegyveres összecsapásra, s ezért számára létkérdés egy új, feltétlenül megbízható, ütőképes hadsereg megteremtése.

A Forradalmi Kormányzótanács éppen ezért már az első napokban, március 25-én, közzétette a Vörös Hadsereg szervezéséről szóló rendeletét, amely kimondta, hogy az új hadsereg „a proletárság osztályhadserege”, és „elsősorban a szervezett munkásságból toborzott és a jelenleg fegyverben álló proletárkatonákból áll”.

Meghatározták a hadsereg célját: „Minden katonájának egyenlő kötelessége a forradalmi proletárság érdekeinek védelme minden külső és belső ellenség ellen, harc a világproletariátus felszabadításáért.”

A rendelet a hadkiegészítést az önkéntes jelentkezés elve alapján kívánta végrehajtani, s a felvételt kezdetben a párt, a szakszervezet vagy a helyi tanács ajánlásához kötötte. E különösnek tűnő rendszabályt érthetővé teszi az a tény, hogy a hadsereg katonái nem zsoldot, hanem rendszeres fizetést, a családok lakbér- és családi pótlékot kaptak.

Nyilvánvaló azonban, hogy nemcsak az illetmények miatt volt szükség a jelentkezők megszürésére, hiszen a proletárha-

talomnak nem volt mindegy e nehéz napokban, hogy kinck a kezébe ad fegyvert.

A szovjet-orszországi tapasztalatok alapján a politikai nevelő munka irányítására, valamint a parancsnoki tiszti állomány ellenőrzése céljából létrehozták a politikai biztosok intézményét. A rendelet szerint minden csapattestnél a Magyarországi Szocialista Párt javaslata alapján kellett a politikai megbízottat kinevezni. Megszüntették egyúttal a Katonatanácsokat mint olyan szerveket, amelyek a kettős hatalom megszűnésével betöltötték történelmi funkciójukat.

Elrendelte a Forradalmi Kormányzótanács azt is, hogy a Vörös Hadseregben belül, annak tartalékaként, a nagyüzemi munkásság soraiból a gyári-üzemi munkásszászlóaljakat kell felállítani. Ezekkel olyan megbízható tartalékok létrehozása volt a cél, amelyeket szükség esetén a legrövidebb időn belül fel lehetett használni a külső támadók ellen éppúgy, mint a belső ellenforradalom leverésére.

A rendelet megjelenését követően megkezdődött a vöröskatonák toborzása. Lelkes, színes toborzógyűléseken, vöröskatonanapokon a kormány vezetői, ismert színészek hívták fegyverbe a férfiakat, s az eredmény nem maradt el. Munkások, diákok tömegesen jelentkeztek a toborzóirodáknak, s írták alá a toborzónyilatkozatot. Április 16-án, nem egészen egy hónappal a proletárdiktatúra megteremtése után, már 53 000 jelentkezőről számolnak be a toborzási helyzetjelentések.

A forradalmár vezetőkkel megerősített Hadügyi Népbiztosság intézkedett a nemzetközi vörösezredek létrehozásáról, ahová a Magyarországon rekedt volt orosz és más nemzetiségű hadifoglyok, menekültek álltak be. Az első nemzetközi zászlóalj már márciusban megalakult orosz hadifoglyokból, de hamarosan követték azt a lengyelek, délszlávok, bolgárok, románok, olaszok s más népek fiainak kisebb csapategységei is. Április elején pedig Budapestre érkezett a bécsi népörség 1200 főnyi, a kommunista Leo Rothzicgel vezetése alatt álló zászlóalj.

Megkezdődött a gyári-üzemi egységek megalakítása is. Áp-

30. A Tanácsköztársaság vezetői a munkásezredek 1919. ápr. 23-i szemléjén. (A kép közepén Garbai Sándor, Kun Béla, Haubrich József és Szántó Béla)

rilis 8-án a budapesti nagyüzemek munkásai lelkes gyűlésen határozták el a munkásezredek mielőbbi felállítását. Ennek nyomán a gyárakban egymás után alakultak a zászlóaljok és ezredek, amelyeknek tagjai munkaidő után rendszeresen katonai kiképzést kaptak.

A toborzottak számának gyors növekedése április hónap folyamán azonban még nem jelentette a Vörös Hadsereg erejének hasonló arányú növekedését, mert az elhelyezési és felszerelési nehézségek következtében a jelentkezőknek egyelőre csak a kisebb részét tudták ténylegesen bevonultatni. Így történhetett, hogy a Vörös Hadseregnek a demarkációs vonalak-

ban, a szomszédos országok burzsoá hadseregeivel szemben álló erői létszám, felszerelés és szervezettség tekintetében messze elmaradtak az ellenséges csapatoktól. A fronton a polgári demokratikus forradalom időszakából örökölt csapattestek átszervezése még nem fejeződött be, számottevő volt közöttük a Tanácsköztársasággal szembenálló, ellenforradalmi erületű tisztikar befolyása. Különösen nagy szerepe volt az ellenforradalmár tiszteknek a keleti arcvonalon, a legkritikusabb ponton álló erdélyi származású, ún. székely hadosztály irányításában.

Március 21. a proletárdiktatúra kikiáltásának napja, Magyarország területén nem talált szervezett ellenforradalmi erőt. A pillanatnyi nyugalom ellenére is adva volt azonban az ellenforradalom potenciális bázisa a nagybirtokos arisztokrácia, katonatiszti – közhivatalnoki réteg, de a háború idején meggazdagodott kupec parasztok és az egyház befolyása alatt kis- és középparasztok között is. Különösen lehettartani az aktív katonatisztek – közhivatalnokok szervezkedésétől, akiknek legszélsőségesebb csoportjai már a polgári demokratikus forradalom idején kísérletet tettek a fejlődés megállítására és visszafordítására.

A tanács hatalom első heteiben hozott forradalmi rendeletek, intézkedések a változás okozta sokkból történő ocsúdás, hamarosan aktivizálta az ellenforradalmi erőket. Míg a nagybirtokos arisztokrácia és a hozzájuk közel álló dzsentri katonatisztek általában külföldön vagy az ellenséges intervenciós csapatok védelme alatt kerestek menedéket, hazai földön az egyház által tűzelt elmaradott falusi lakosság, gazdagparaszt-ság kezdett elsőként a munkásmozgalom ellen mozgolódni.

Április első napjaiban Nyugat-Magyarország falvaiban a papok kezdték meg a diktatúra elleni lázítást, a sort a soproni bortermelő polgárok tüntetése folytatta. A szesztilalom miatti elégedetlenség, az antiszemita jelszavakat hangoztató egyházi agitáció robbantotta ki a bortermelő Hegyalján, Sárospatakon és környékén az első fegyveres megmozdulást. Az ország más vidékén is hasonló kisebb, helyi jellegű mozgolódásra került

sor a gazdagparaszság körében főként a tanácsválasztások idején megélénkülő politikai tevékenység során.

Valamennyi tüntetést, lázadást a proletárdiktatúra hatalmi és igazságügyi szervei kímélhetetlen szigorral elfojtották. A vezetőket példásan megbüntették, de mély humanitással bírálták el a megtévesztett parasztok ügyét.

Ezekben a hetekben a külföldön gyülekező ellenforradalmárok szervezkedése is megélénkült. A nagybirtokos arisztokraták és katonatisztek központi gyűlkezőhelye a szomszédos Ausztria fővárosa, Bécs volt. Az osztrák hatóságok jóindulatú elnézése, a bécsi antantmissziók megértése támogatta mozgalmukat.

Április 12-én gróf Bethlen István, a horthysta korszak későbbi miniszterelnöke vezetésével az ellenforradalmi szervezkedések irányítására megalakult az ún. Antibolsevista Comité (ABC). Részt vettek a mozgalomban Batthyány Tivadar gróf, Pallavicini György és Sigray Antal grófok, Gömbös Gyula (később szintén miniszterelnök), Andrássy Gyula gróf, a Monarchia volt külügyminisztere. A Comité felajánlotta szolgálatait az antantnak a Tanácsköztársaság megdöntésére.

A Tanácsköztársaság belpolitikai életének első számottevő konfliktusa a szakszervezetek szerepéről az 1919. március végén április elején kibontakozott vita volt. Március utolsó napjaiban a *Népszava* és a szaksajtó egyre-másra jelentette meg a szakszervezetek létjogosultságát bizonygató cikkeket, míg ezzel ellenkező nyilvános vélemény nem látott napvilágot. Vajon árnyékbokszolásról volt szó? Korántsem.

Kun Béla később, a Tanácsköztársaság megdöntése után, többször is visszatért erre a kérdésre. 1920-ban így írt: „A kommunisták nagy része a szakszervezetekkel szemben csak a munkástanácsot látta, s a pártról azt tartotta – Szabó Ervin téves felfogása nyomán –, hogy annak szerepe a burzsoá demokrácia elérésével megszűnt. A szakszervezetekkel ugyanúgy kívántak elbánni, s azoknak nemcsak a diktatúra alatti létjogosultságát tagadták meg, de egyáltalán tagadták történelmi jelentőségüket.” A proletárdiktatúra kikiáltásának ötö-

dik évfordulójára írt emlékező jellegű tanulmányában pedig megállapította: „A kommunisták között sokan voltak, akik azt állították, hogy a Tanácsköztársaság megteremtésével szükségtelenné vált mindennemű párt. »A munkástanács – minden; még a szakszervezeteket is meg kell szüntetni.«” Kun elítélte „a szakszervezetek elleni ostoba támadásokat”, egyes kommunisták zavaros nézeteit, akik az Egységkormány iránt érzett ellenszenvüket politikai akciókban is megkísérelték kifejezésre juttatni.

A Kun Béla által fent bírált nézetek képviselőinek támaszát a fővárosi kerületekben a minden formális eljárás, választás stb. nélkül alakult ún. forradalmi munkás- és katonatanácsok alkották. A forradalmi tanácsok teljes autonómiát biztosítottak maguknak. Az I. kerületi tanács március 22-i felhívásában ki is mondta, hogy a kerületben kizárólagos joggal irányítja a forradalmi rend biztosítását és a proletárok diktatúráját. Ez, amint tetteikből is kitűnt, nem maradt pusztá szólam. A kerületi tanácsok gyakran elébe vágtek a központi intézkedéseknek, vagy radikálisabban valósították meg azokat. Eközben elkerülhetetlenül összeütközésbe kerültek a szakszervezetekkel. Erre utalt Jászai Samu, a Szaktanács titkára a *Népszavában*: „egy csomó ember összeállt és tanácsnak nevezi ki magát, amely azután diktál a vezetőségnek”. Néhány nappal később, ugyancsak a *Népszavában*, Király Albert, a proletárdiktatúra megdöntése után kommunistává lett szakszervezeti vezető a munkástanácsok és a szakszervezetek politikai vetélkedéséről írt. A konkrét nézeteltérésekről keveset tudunk, de az bizonyos, hogy az egyesülés utáni első nyílt konfliktus a kerületi forradalmi tanácsok és a főváros élén álló szociáldemokrata megbízottak között robbant ki, s az utóbbiak 1919. április 1-i lemondásával zárult. Ezt követte két nap múlva az akkor még szociáldemokrata Pogány hadügyi népbiztos lemondását követelő fegyveres tüntetés, amelynek szervezésében döntő szerepe volt az I. kerületi tanácsnak. A tüntetés alkalmával Pogányt és Böhmöt inzultálták. Az eseményeknek ezt a láncolatát a volt szociáldemokrata vezetők úgy értékelték, mint a

március 21-én létrejött hatalmi viszonyok megváltoztatására irányuló erőszakos kísérletet, és felléptek ellene. A Kormányzótanács április 3-i ülésén Kunfi felvetette: „Tisztázni kell: Ki gyakorolja a diktatúrát, a Kormányzótanács és a munkásszervezetek-e vagy mások... Össze kell hívni a kerületi tanácsokat, és a diktatúra kezelésének módjára nézve megoldást kell velük létesíteni. A szovjet összejöttéig vagy le kell törni őket, vagy ha a hatalom az ő kezükben van – ezt a hatalmat ténylegesen át kell nekik adni.” Kunfi felszólalása után a szociáldemokrata népbiztosok, valamint Kun Béla és Vántus Károly, a választások azonnali megtartása mellett foglaltak állást. Az április 7-i választások azonban nem múltak el incidens nélkül. A VIII. kerületben a jobboldal és a baloldal összecsapásában karhatalom igénybevételére és más szabálytalanságokra került sor, s emiatt a választást meg kellett ismételni. A Kormányzótanács ülésén utóbb Böhm és Landler bírálták a választások lebonyolítását. Landler külön kifogásolta, hogy a IX. kerületben Kun Béla ígérete ellenére kimaradt a tanácsból, Révész Mihály szociáldemokrata újságíró, a Kormányzótanács jegyzője.

A március végi, április eleji események több vonatkozásban is káros következményekkel jártak. Ha március 21. előtt arról beszélgettünk, hogy az MSZDP-be a balszárny önálló erővé vált, s magával ragadta a centrum legjobb elemeit, most azt kell mondanunk, hogy a volt szociáldemokraták egysége helyreállt és sajnos nem a baloldal platformján. A kommunistákhoz közel álló Pogány lemondása után a vasas bizalmiak előtti a szociáldemokrácia mártírijaként szerepelt. A kormányzótanács-i üléseken a szakszervezeti vezetők panaszainak szócsöveként lépett fel Bokányi Dezső, a párt- és a szakszervezetek szétválasztása kérdésében az 1919. április 14-i tanácskozáson Landler Jenő mondta ki a döntő szót – a szociáldemokrata álláspont mellett, így a kommunista Hirossik János javaslata vereséget szenvedett, a lenini pártszervezési elvek alkalmazásának kísérlete az egyesült pártban egyelőre kudarcot vallott a volt szociáldemokraták bizalmatlansága miatt.

A Magyarországi Tanácsköztársaság megszületésének napján közzétett első nyilvános dokumentum, a „Mindenkinek!” kezdetű kiáltvány, hírül adta a világ proletariátusának a nagy jelentőségű tényét, a világ második proletárállamának létrejöttét. A kiáltvány kifejtette a forradalom, a Tanácsköztársaság külpolitikai programját. A Forradalmi Kormányzótanács „kijelenti teljes eszmei és lelki közösségét az orosz-szovjet kormánnyal, fegyveres szövetséget ajánl Oroszország proletárjainak. Testvéri üdvözetét küldi Anglia, Franciaország, Olaszország és Amerika munkásságának, egyben pedig felszólítja őket, hogy ne tűrjék egy pillanatig sem kapitalista kormányaik gaz rablóhadjáratát a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Fegyveres szövetségre hívja fel Csehország, Románia és Szerbia meg Horvátország munkásait és földműveseit a burzsoák, a bojárok, a nagybirtokosok és a dinasztiák ellen. Felszólítja Német-Ausztria és Németország munkásait, hogy kövessék a magyar munkásság példáját, szakítsanak végleg Párizssal, szövetkezzenek Moszkvával, állítsák föl a tanácsköztársaságot és fegyverrel a kezükben szálljanak szembe a hódító imperialistákkal.”

Ezt a felhívást, amely Magyarország népéhez szólt, követte egy a nemzetközi munkásosztályhoz intézett felhívás is, amelyet Kun Béla írt alá. Ebben, a márciusi fordulat ismertetése mellett, hangsúlyozza, hogy az része a világforradalomnak, és kijelentette „a magyar proletárforradalmat a nemzetközi szocializmus védelmé alá helyeztük”.

E részletekből nagy vonalaiban kibontakozik a tanácskormány vezetőinek értékelése a nemzetközi helyzetről, illetve a magyar proletárforradalom megvédésének lehetőségeiről. A proletárállam kormánya – s ebben a volt kommunista és szociáldemokrata népbiztosok egységesek voltak – számított a forradalom továbbterjedésére és Szovjet-Oroszország, valamint Tanács-Magyarország katonai erőinek egyesülésére. Ugyancsak Kun Béla, 1919. április 19-én, a Budapesti Munkás- és Katonatanács ülésén kijelentette „Két világáramlatnak a harca csap össze a Magyarországi Tanácsköztársaság

fölött: az imperialista kapitalizmus és a bolsevista szocializmus... Ez a nemzetközi osztályharc kérdése... Amikor mi megalapítottuk a proletárdiktatúrát Magyarországon, nem arra alapítottuk számításainkat, hogy mi képesek leszünk majd katonai erővel, rendszeres háborúval megbirkózni az antant csapataival... Hangsúlyozzuk, hogy mi a Magyarországi Tanácsköztársaság sorsát a nemzetközi proletárforradalomra alapítottuk.”

Ezek az elképzelések, az adott történelmi pillanatban, nem voltak irreálisak.

A szovjet köztársaságok katonai egyesülésének lehetősége valóban fennállt, ha nem is volt olyan valószínű, mint Budapesten hinni akarták. Miután a szovjet-orosz Vörös Hadsereg ezen a fronton az előző néhány hónap alatt több száz kilométert nyomult előre, kézenfekvőnek tűnt az a feltevés, hogy néhány hét alatt maga mögött hagyja a hátralevő 2–300 kilométert. Ha ez valóban megtörténik, úgy a Tanácsköztársaság helyzete stabilizálódik, s nem kell minden lépését az antant fenyegető körtámadásának elhárításához igazítani. 1919. április derekáig a helyzet tovább javult, s az ukrán Vörös Hadsereg mintegy 150 kilométerre közelítette meg a tanácskormány fennhatósága alatt álló magyar területeket. Lenin április közepén, még a román intervenció megkezdése előtt utasította az orosz Vörös Hadsereg vezetőit egy nyugati irányú offenzíva előkészítésére, a Tanács-Magyarországgal való kapcsolat biztosítására. A támadás fő célját így jelölte meg Lenin: „szilárd vasúti kapcsolatot teremteni Tanács-Magyarországgal”.

Ugyanő, a moszkvai szovjet 1919. április 3-i ülésén a legalaposabban méltatta a Tanácsköztársaság nemzetközi jelentőségét:

„...a magyar forradalom azzal, hogy egészen másképpen született meg, mint a miénk, megmutatja az egész világnak azt, ami Oroszország tekintetében nem volt világos: nevezetesen, hogy a bolsevizmus az új proletárdemokráciával, munkásdemokráciával függ össze, amely a régi parlament helyébe lép...”

31. *Lenin és Szamuely Tibor Moszkvában, a Vörös téren*

...Abban az államban, amelyben a burzsoázia nem fog ilyen veszett ellenállást tanúsítani, a szovjethatalom feladatai könnyebbek lesznek, munkája során elkerülheti majd azt az erőszakot, azt a véres utat, amelyre Kerenszkij úrék és az imperialisták kényszerítettek bennünket. Mi még nehezebb utat is végig fogunk járni. Ám legyen Oroszországnak osztályrésze, hogy más országoknál több áldozatot kell hoznia. Ez nem meglepő, tekintve, hogy ránk csak ócska romhalmaz maradt örökségül. Más országok más, emberibb úton jutnak el ugyanahhoz – a szovjethatalomhoz. Épp ezért lesz Magyarországnak példájának döntő jelentősége.”

A Tanácsköztársaság másik reménysége a nyugat- s főleg a közép-európai forradalom volt. A forradalom terjedése szempontjából a magyar kommunisták a háborús veszteseket és a Monarchia ún. utódállamait vették számításba. Ausztriában és Németországban is fennállt a lehetősége a békeszerződések aláírásáig a márciusi magyar fordulat megismétlődésének, legalábbis úgy vélték a Tanácsköztársaság vezetői, hiszen a munkásmozgalom mindkét országban igen jelentős pozíciókkal rendelkezett.

Csehszlovákiában és különösen Jugoszláviában március 21-e után új forradalmi fellendülés indult meg, ami megnehezítette a burzsoá rend konszolidációját. Romániában – az erőszakos terror ellenére – a munkásosztály ugyancsak számos tanújelét adta a forradalmi eszmék iránti szolidaritásának.

Örömmel üdvözölte a Tanácsköztársaságot számos más ország (lengyelek, olaszok, franciák) forradalmi munkássága is.

Amennyire örömet és szolidaritást váltott ki az európai országok dolgozóiból a magyar forradalom híre, olyannyira megdöbbenett és dühre lobbantotta a győztes nagyhatalmak és a szomszédos burzsoá államok vezetőit. Az első reakció majdnem mindenütt azonos volt: a kapitalista Európa nem tűrheti, hogy a bolsevizmus tűzfészke szabadon létezzék Európa közepén. „... minden hatalomnak egyesülnie kell és el kell zárni a bolsevizmus útját” – mondotta már március végén Pichon külügyminiszter a francia parlamentben.

Valamennyi imperialista hatalom vezetője megegyezett abban, hogy a magyar proletárdiktatúra nem maradhat fenn. A diktatúra megdöntésénck módszerében azonban eltértek a vélemények. A véleménykülönbségek okát azokban a hatalmi érdekekben kell keresnünk, amelyek az imperialista országokat egymással is szembeállították. A francia vezetők kezdettől fogva a fegyveres katonai intervenció mellett foglaltak állást. Erre dél-európai expedíciós hadseregük és az ellenőrzésük alatt álló román, csehszlovák, jugoszláv burzsoá hadseregek révén minden lehetőségük meg volt. Egy ilyen jellegű akció nyomán kétségkívül erősödött volna a kelet-európai francia

befolyás. Az angolok és az amerikaiak – noha a tanács hatalom felszámolását maguk is elsődlegesnek ítélték – részben a francia befolyás erősödésétől félvén, részben a demokratikus szólamuk következtében inkább a „békés” utat – a diplomáciai manővereket, a jobboldali szociáldemokratákkal való tárgyalásokat – választották.

A magyar forradalom sorsára döntő befolyással volt a külpolitikai helyzet. A belső helyzet a március 21-e utáni hetekben olyan szilárd volt, amilyen csak lehet egy forradalom győzelme után – részben éppen a kívülről fenyegető veszély miatt. Később a bajok és az elkövetett hibák, a felújult ellentétek sokat rontottak a helyzeten, de az ellenforradalom hatalomra jutása külső katonai segítség nélkül, az utolsó percig lehetetlennek bizonyult. A Kormányzótanács mindezzel tisztában volt és szüntelen erőfeszítéseket tett külpolitikai pozíciójának javítására.

A Tanácsköztársaság és a párizsi békekonferencia viszonyát ajánlatos volt mielőbb tisztázni, ezért Kun Béla már március 24-én hivatalos jegyzékkel fordult a nagyhatalmakhoz. Ebben a Kormányzótanács nevében hangsúlyozta, hogy a Tanácsköztársaság érvényesnek tekinti a belgrádi fegyverszüneti egyezményt, de elutasítja a Vix-jegyzéket. Meghívják viszont budapesti tárgyalásra az antant delegációját. A jegyzék leszögezte, hogy a proletárdiktatúra a szocializmus alapján áll, ez köti össze Szovjet-Oroszországgal, de szövetségük nem agresszív jellegű.

Bár pillanatnyilag a nemzetközi helyzet kedvező volt, nem látszott valószínűnek, hogy a győztesek érdemi tárgyalást folytassanak a proletárkormánnyal. Ennek ellenére a formális diplomáciai tevékenység is a Tanácsköztársaság életének meghosszabbodását jelentette.

A békekonferencia március 29-én kezdte meg a magyar jegyzék tanulmányozását. A beavatkozás kérdésében fennálló – már ismertetett – nézeteltérések, az események okozta döbbenet, a szovjetellenes intervenció egyes kudarcai, arra készítették a nagyhatalmakat, hogy időlegesen az intervenció gon-

dolatának félretétele és a tapogatózó tárgyalások mellett foglaljanak állást. Lloyd George javaslatára Budapestre küldték Smuts tábornokot, a Dél-Afrikai Unió későbbi miniszterelnökét, aki április 4-én érkezett meg a magyar fővárosba. Smuts a Vix-jegyzék némileg módosított változatát – a demarkációs vonal kedvezőbb megállapítását, egy semleges zóna kialakítását – ajánlotta elfogadásra. Ennek fejében az antant gazdasági blokádjának felfüggesztését helyezte kilátásba. A válasz, melyet Kun Béla közölt a tábornokkal, a területi kérdések végleges rendezését, a belgrádi fegyverszüneti egyezmény betartását követelte, s ennek elősegítésére egy közép-kelet-európai konferencia összehívását. Smuts ilyen tárgyalásokra nem volt felhatalmazva, ezért április 5-én elutazott Budapestről. Párizsba visszatérve pártolólággal terjesztette elő Kun javaslatait, de azok elfogadásáról a francia – az intervenciót sürgető – álláspont győzelme következtében, a konferencia érdemben már nem tárgyalta. A francia hadvezetés megkezdte a Magyarországgal szomszédos burzsoá államok hadseregeinek felkészítését a fegyveres beavatkozásra. Tekintve, hogy az előkészületekhez Csehszlovákiában és Jugoszláviában több idő kellett, így a román burzsoá csapatok támadása is késedelmet szenvedett. Ez a magyar forradalom számára értékes napokat biztosított.

Április 13-án Münchenben győzött a Bajor Tanácsköztársaság, s noha napjai meg voltak számlálva, győzelme a világforradalomba vetett hitet, reményt erősítette. Ekkor azonban az intervenció kérdése eldőlt. . . A lélegzervétel békés szünetét április 16-án felváltotta az életre-halálra szóló harc.

Fegyverbe!

Április 16-án hajnalban a burzsoá román királyi hadsereg megtámadta a Vörös Hadsereg keleti frontszakaszát. A támadás megállítására és visszavetésére a vörös katonai egységek heves ütközetet kezdeményeztek, melyet azonban a székely hadosztály parancsnokának és tisztikarának árulása, fegyverletétele 1919. április 26-án az ellenséges csapatok előtt kudarccra kárhoztatott. A Forradalmi Kormányzótanács és a Hadügyi Népbiztosság hiába rendelte el a többi arcvonatról a nélkülözhető erők átcsoportosítását, az árulás nyomán keletkezett rést nem sikerült betömni, a külön-külön bevezetett új erők sorra felmorzsolódtak. Noha a Vörös Hadsereg helyenként megkísérelte a szervezett ellenállást, így Hajdúszoboszló és Nagykálló térségében, illetve az ellentámadást Nyíregyházánál, ezek az akciók csak részsikereket hoztak, lassítani tudták, de megállítani nem a román előrenyomulást.

A támadás és az árulások hírére a tanács hatalom vezetői fegyverbe hívták valamennyi osztályöntudatos dolgozót. Meggyorsult a gyári munkásezredek kiképzése és további kiégyezítése. Április 23-án a munkásegységek első szemléjén (civil ruhában fegyverrel) már a budapesti üzemek 24 újonnan szervezett munkászászlóalja menetelt a főváros utcáin.

A katonai helyzet mind súlyosabbá vált, különösen azután, hogy április 20-án, illetve 23-án elcsett a keleti országrész két fontos városa, Nagyvárad és Debrecen. A Debrecen térségében vívott ütközetben halt hősi halált Leo Rothziegel a bécsi vörös gárdisták parancsnoka is. A nehéz helyzetben szükségessé vált, hogy a fronton harcoló hadsereg közvetlen irányí-

tására a Tiszántúlon, a keleti fronton, külön hadsereg-parancsnokságot hozzanak létre. Ennek élére a Kormányzótanács Böhm Vilmost, vezérkari főnökévé pedig az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legtehetségesebb vezérkari tisztjét Stromfeld Aurélt nevezte ki. Stromfeld a Tanácsköztársaság kikiáltása után nyugugalomba vonult, s ekkor Győrben élt. A megbízással Szamuely Tibor kereste fel, s ő e kritikus helyzetben vállalta: megkísérli az ellenséges támadás elől visszavonuló, széttzilált Vörös Hadsereg újjászervezését, a támadás megállítását.

Felmérve az arcvonalak helyzetét, a hadsereg demoralizálódását, Stromfeld vezérkari főnök arra a következtetésre jutott, hogy az újjászervezés, a támadás megállításának egyetlen lehetséges módja a Tiszántúl kiürítése, s a Tisza folyóra támaszkodó védelmi rendszer kiépítése. Elképzelésének realitását még inkább aláhúzta az is, hogy április 27-én a csehszlovák burzsoá hadsereg is megkezdte előrenyomulását az ország észak-északkeleti területein. Három nap múltán elesett Munkács és Sátoraljaújhely, a két fontos közlekedési csomópont, nyitva állt az út Miskolc és Salgótarján, az ország ipari centruma felé is. Miskolcot május elsején ki kellett üríteni, s ezzel az egész borsodi medence ideiglenesen ellenséges megszállás alá került. Megmozdultak a déli demarkációs vonal mentén a jugoszláv csapatok is, és francia egységek közreműködésével megszállták Makót, valamint Hódmezővásárhelyt.

Presan tábornok, román vezérkari főnök április 28-án Foch marsallnak a Tanácsköztársaság egész területének megszállását javasolta, s úgy tűnt mi sem áll útjába e terv megvalósításának. Április végén a külföldi megfigyelők – s véleményüket osztotta pl. Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Szende Pál – bizonyosak voltak a magyar proletárdiktatúra bukásában.

A külügyeket irányító Kun Béla megkísérelte a diplomáciai manőverezés minden elképzelhető módját. Békeajánlatot tett a szomszéd országok kormányainak, s javaslatát egyidejűleg megküldte Wilson amerikai elnöknek, aki Párizsban a békekonferencia színhelyén tartózkodott. Tárgyalt a Budapesten

32. Stromfeld Aurél, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke

tartózkodó Ph. M. Brown amerikai professzorral, hogy milyen kompromisszumok árán lehetne elérni a korábban elutasított Smuts-féle javaslat megvalósítását. Brown ajánlotta, hogy hajtsanak végre személyi változásokat a kormányban, a túlságosan radikálisnak tartott Pogány, Vágó és Szamuely helyére állítsanak mérsékeltebbeket, szüntessék be az ellenforradalmár érzelmű túsok szedését és szüntessék be a külföldi propagandát. „Jó szándékuk” illetően való bizonyításáért remélhetik – vélte Brown –, hogy a békekonferencia megállítja a támadó román hadsereget (erre egyébként április 26-án Wilson javaslatára fel is szólították a románokat, hisz már elérték a Vix-jegyzékben megszabott vonalat, ám ezt épp nem hallották meg, nyilván francia bátorításra).

A Kormányzótanács április 26-i ülésén Kun Béla beszámolt a Brown professzorral folytatott tárgyalásairól: „A politikai bizottságban tárgyaltam, hogy diplomáciailag hogy lehet megállítani ezt az átmenetileg szomorú helyzetet. Menjenek vissza a Vix-vonalra, sőt Debrecent is adják fel és akkor beszüntetjük a nemzetközi propagandát és amit ők terrornak neveznek. Ezt Bolgár Brown útján továbbítja Párizsba”. Erre Dovcsák Antal a régi szakszervezeti funkcionárius így válaszolt: „Sokkal komolyabb a helyzet, mint mondják. Úgy látja, hogy az egész kül- és belpolitikánkat sejtésekre alapítottuk. A tömegekben nincs meg a hangulat, hogy a háborút folytassuk... A Budapesten felvonult tömeg nagyszerű képet adott (Az április 23-i szemlére utalt – K. J.), de tévedés azt hinni, hogy ezek kimennek a frontra. Egy értekezleten mondták, hogy más nemzetbeli proletárokat nem fognak gyilkolni. A jövőendő cselekvésünket ne impressziókra alapítsuk, hanem számítsunk arra, ami van. Az antanttól akarjuk megtudni, hogy mi a szándéka. Ha nem tudunk megfelelő hadsereget teremteni, más modus vivendit kell találni.

Kun: Mondjunk le a hatalomról!

Dovcsák: Amit Ön mondott, az már lemondás a hatalomról.” Dovcsák szavai tükrözték a szociáldemokraták többségének aggodalmát, és utaltak arra is, miért vállalták március

21-ét, s hogy ebben a pillanatban miért érezték magukat megcsalottnak.

A helyzet további romlására utalt, hogy a tanácskormány feltételelesen politikai menedékjogot kért tagjai számára Ausztriába. A legjobboldalibb szakszervezeti vezetők szintén kapcsolatot kerestek Ph. M. Brownnal, s ennek nyomán felröppent egy „szakszervezeti” kormány alakulásának híre, ám a megbeszélések – ez kitűnt a májusi válság óráiban – nyilván nem végződtek kielégítő eredménnyel. Közben az ellenség harapófogója mind közelebb került Budapesthez, az ország szívéhez. Május elején a román királyi csapatok előretolt őrsői megkísérelték az átkelést a Tiszán és 100 kilométerre a fővárostól behatoltak Szolnokra, ahol egyidejűleg ellenforradalmár tisztek és tisztviselők megkísérelték a város feletti hatalom átvételét. A felbomló Vörös Hadsereg nyomán az ellenség előtt nyitva állt az út Budapest irányába.

Ezekben az órákban a forradalom fővárosa ünnepre készülődött.

Az első szabad május 1-e tiszteletére vörös színt öltött Budapest. Vörös zászlók erdeje, diadalkapuk, oszlopok, allegorikus képek, Marx, Engels, Lenin és Szabó Ervin szobrai díszítették a főútvonalakat. Május elsején hatszázezer dolgozó vonult fel a mai Népköztársaság útján a Városliget felé. Délután a főváros különböző helyein színes műsorok szórakoztatták a nagyszámú nézősereget. Este tűzijátékkal zárult az „igazi” proletárünnep, de az ünnepi rakéták puffogását baljós moraj festette alá: a közeledő front harci zaja.

A kritikus helyzetben a Forradalmi Kormányzótanács a munkásosztály nemzetközi ünnepének, május elsejének estéjén ült össze, hogy határozzon a további teendők felett. Igen súlyossá tette a belső helyzetet, hogy a volt szociáldemokrata vezetők egy része megingott, s a tanácskormány lemondását, a kapitulációt javasolta, Böhm a hadsereg főparancsnoka pedig utasítást adott a hadműveletek beszüntetésére. A kommunisták természetesen a harc folytatása mellett voltak, s azt kívánták, hogy ilyen sorsdöntő kérdésben hallgassák meg a

munkásság más fórumainak (Budapesti Munkástanács, a legnagyobb szakszervezetek bizalmi testületei stb.) véleményét is. A jelenlevők nagy megdöbbenésre az ülésen megjelent közismerten jobboldali szakszervezeti vezetők, Peyer Károly és Miákits Ferenc a kommunistákat támogatták, s ez el is döntötte a vitát az utóbbiak javára. A két szakszervezeti vezető magatartása azért különös, mert több forrásból is tudjuk, hogy tagjai voltak a szakszervezeti vezetők azon csoportjának, amely az áprilisi katonai kudarcoktól minden bizalmát elvesztette, s már ekkor a Tanácsköztársaság megdöntésére spekulált. Állásfoglalásukat csak azzal magyarázhatjuk: annyira súlyosnak ítélték a helyzetet, hogy az általuk remélt kibontakozást, a polgári demokráciához való visszatérést is csak az intervenciós csapatok visszavetésével vélték biztosítani. Helyesen látták, hogy a kormány lemondása az adott pillanatban teljes kapitulációt, azaz az ellenforradalom felülkerekedését jelentené. Ezt nem akarták, s ezért nyilatkoztak a harc folytatása mellett. A Budapesti Munkás- és Katonatanács ülésén Kun Béla drámai hangú, a realitásokat feltáró beszéde után a proletariátus képviselőinek többsége a Tanácsköztársaság védelmére szavazott, s határozatot hozott a proletariátus általános mozgósítására. Ezt követően másnap, május 3-án a Kormányzótanács és a munkástanács vezetői, tagjai felkeresték a fővárosi gyárakat, üzemeket, s a Vörös Hadseregbe való belépésre mozgósították a munkásokat. A budapesti munkássághoz csatlakozott a vidéki városok proletariátusa is. Mindez megteremtette a feltételeit annak, hogy a proletárdiktatúra politikai és katonai vezetése sikerrel oldja meg a két legsürgősebb feladatot: a frontok megszilárdítását és a hadsereg újjászervezését.

Döntő volt a mozgósítás gyors megszervezése. Ezt a feladatot a tanácskormány a szakszervezetekre bízta, mivel ezek a szervezetek a tömegmozgósítás terén megfelelő tapasztalatokkal rendelkeztek. Arra már nem volt elegendő idő, hogy a Monarchia széthullott hadkiegészítési rendszere helyett hirtelen új mozgósítási hivatalokat hozzanak létre. A mozgósítás

gyakorlatilag úgy ment végbe, hogy a szervezetek lajstromba szedték hadköteles, szolgálatra alkalmas tagjaikat, az adatfelvétel a munkahelyen a bizalmiak útján történt, s ennek alapján hívták be a szakszervezet központjába a hadköteles férfiakat. Két nap alatt pl. 262 nyomdászt lajstromoztak, s rajtuk kívül ekkor mintegy 1900 nyomdászmunkás teljesített katonai szolgálatot. A budapesti öntők közül közel 1300-an szolgáltak a Vörös Hadseregben. A nagyobb szakmákból önálló egységek alakultak, s még az olyan kis szervezet, mint a segéd munkásoké is 3000 főt lajstromozott, s mintegy hatszáz főt állított fegyverbe. A mozgósítás eredményeként a hónap folyamán a szakszervezetek több mint 40 ezer tagjukat küldték a hadseregbe, s közülük 17 ezren azonnal a frontra mentek. A májusi fordulatot a tanácsállam az új hadsereg születésnapjának tekintette. Ez olyan intézkedésből is kitűnt, hogy amikor a nyomdászszakszervezet kívánságára egységesítették a vöröskatonák illetményeit, a megállapított 1200 korona bérkiegészítést csak május 2-től fizették ki visszamenőleg (a rendelet 1919. május 22-én kelt).

A proletariátus talpra állása a kormányon belüli ingadozók hitét is megerősítette. A Kormányzótanács csakúgy mint a budapesti, a kerületi és helyi tanácsok tagjaiknak jó részét (többnyire felét) a frontra küldték, s ott meggyőződhettek róla (pl. Dovcsák Antal is, Kun április 26-i vitapartnere), hogy a munkásság tud, akar ellenállni. Böhm hadsereg-főparancsnok, aki május elsején forradalmi romanticizmusnak minősítette az ellenállást, a helyén maradt és Stromfeld Auréllal szoros együttműködve jelentős szerepet játszott a hadsereg újjáépítésében.

Ezekben a napokban a Tanácsköztársaság frontszakaszainak két legveszélyeztetettebb pontja a szolnoki tiszai hídfő és a salgótarjáni szénmedence volt. A bevetett munkásczredek és a fegyverbe szólított salgótarjáni bányászok sikerrel vették fel a harcot az imperialista csapatokkal szemben, s megállították támadásukat. Az elért sikerek visszaadták a harcoló csapa-

tok önbizalmát, s lélegzetvételnyi szünettel lehetővé tették az ellencsapás előkészítését, megszilárdították a frontokat.

A román intervenciós csapatok támadásának megindulása országszerte aktivizálta a proletárdiktatúra ellenségét. Az intervenciós hadsereg előrenyomulása és a Vörös Hadsereg egységeinek visszavonulása során egyre-másra lobbantak fel az ellenforradalom lángjai. Volt katonatisztek, csendőrök, köztisztviselők, földbirtokosok megtámadták a visszavonuló vöröskatonákat, letartóztatták a munkás- és katonatanácsok tagjait, vezetőit. A nacionalista-soviniszta magyar uralkodó osztályok képviselői az általuk olyannyira gyűlölt román, csehszlovák, délszláv, burzsoá hadseregek szálláscsinálóiává váltak. Több ellenforradalmi akcióra került sor azokon a területeken, melyeken az árulóvá lett ún. székely hadosztály egységei állomásoztak. Budapesten rendőrtisztek és néhány értelmiségi szervezkedése nyitotta meg április derekán a sort. Igaz azt a csoportot néhány nap alatt leleplezték, két vezetőjét kivégezték, de ettől kezdve több-kevesebb állandósággal folytak az illegális megbeszélések. A résztvevők köre, a mozgalom társadalmi bázisa azonban itt sohasem terjedt tovább a rendőr- és katonatiszteken, néhány arisztokratán és hivatalnokon.

Abban, hogy a budapesti ellenforradalmi mozgalmak hosszú ideig nem tudtak eljutni egy fegyveres lázadás kirobbanásáig, döntő szerepe volt a Tanácsköztársaság Belügyi Népbiztossága Korvin Ottó vezetése alatt álló politikai nyomozóosztályának. A kommunista Korvin, helyettese Sallai Imre, valamint osztályának munkásokból lett munkatársai széles körű és alapos nyomozásaik során sikeresen felderítettek valamennyi illegális szervezkedést. A frontvonal mögötti helyi lázadások leverésében, a megtorlásban fontos szerepet játszott a Szamuely Tibor népbiztos irányítása alatt álló, szükségszerűen, de sohasem feleslegesen szigorú karhatalmi különítmény. Szamuelyt a kormány a front mögötti területek rendjének biztosítására teljhatalommal ruházta fel, s azt a fronthelyzet szempontjából legveszélyesebb szolnoki lázadás gyors leveré-

sére rögtön fel is használta. Hasonló sors érte az egri, balassagyarmati próbálkozásokat is.

A proletárdiktatúra állítólagos megdöntéséről keringő hírek hatására május 5-én a Dunántúlon, Csornán, Kőrmendén, Szombathelyen fegyveres lázadást szerveztek nagygazdák és hivatásos altisztek. A lázadást azonban 48 óra alatt leverték. A fővárosban Dormándy Géza vezérkari alezredes és társai kíséreltek meg puccsot kirobbantani, de már az előkészítés kezdeti stádiumában a résztvevők többségét letartóztatták.

A belső ellenforradalmi akciókról általában megállapíthatók, hogy azok ebben az időszakban önálló, egymástól és a külföldi ellenforradalmi centrumoktól elszigetelt, cselekmények voltak.

A május eleji válságot követően az ellenforradalmi szervezkedések – az újabb budapesti rendőrtiszti szervezkedést kivéve, melynek élén Dietz Károly, a Károlyi-korszak rendőr-főkapitánya állt – a diktatúra megerősödésének hatására ellanyhultak.

A májusi kritikus napokban megélénkült az ellenforradalmi emigráció tevékenysége is. Bécsben egy maroknyi ellenforradalmár az osztrák rendőrség hallgatólagos támogatásával és az antantmissziók jóváhagyásával betört a Tanácsköztársaság bécsi követségére, elrabolta a külkereskedelmi célokból ott őrzött 135 millió koronát, s rövid időre fogságba vetette a követség vezetőit. Ebből a rablásból kívánták fedezni a külföldi ellenforradalmi emigráció mind tetemesebb költségeit. Erre annál is inkább szükség volt, miután Aradon francia–román támogatással ezekben a napokban gróf Károlyi Gyula nagybirtokos vezetésével újabb ellenforradalmi góc, egy ellenforradalmi kormány alakult, amely május végén a francia megszállás alatt levő Szegedre költözött. Ez a kormány vált röviddel később Horthy Miklós ellentengernagy irányítása alatt az ellenforradalmi reakció, a fehérterrorista hadsereg központi gyülekezőhelyévé. Az osztrák területen szervezkedő katonatisztek, a bécsi magyar követség kirablásán kívül megkísérel-

tek fegyveresen betörni a Tanácsköztársaság területére, akciójuk azonban megghiúsult, a Lajtán átkelőket a Vörös Őrség visszaverte. Az ellenforradalmi akciók gyors megfékezése arra mutatott, hogy számottevő bázissal nem rendelkeznek az országon belül. Ám jellemző volt a „történelmi”, a „nemzetfenntartó” osztályok „hazafiságára”, hogy akcióikat akkor hajtották végre, amikor élethalálharc folyt a külső ellenséggel.

Lényegesen nagyobb gondot okozott a szakszervezeti pozíciókban meghúzódó s onnan opponáló jobboldali szociáldemokrata belső ellenzék, amely 1919. április közepe-végétől jelentkezett szervezett erőként, s a szervezett munkásságra, a szakszervezetek apparátusára támaszkodva igyekezett érvényesíteni politikai befolyását.

A szakszervezetek vezetői között kedvetlenség, gyanakvás ütötte fel a fejét, hiszen a viták, a politikai csatározások mellett aggasztotta őket, hogy a tanácskormány hivatalos megnyilatkozásaiban alig esett szó a szakszervezetekről, sőt éppen a legfontosabb intézkedésekkel (pl. szocializálás, a szocializált üzemek igazgatása, beteg- és balesetbiztosítás stb.) kapcsolatban szó sem esett róluk.

A gyakorlatban persze hamarosan bebizonyosodott, hogy szükséges a szakszervezetek bekapcsolása a tanácsállam életébe, hiszen – mint ezt Kun világosan megmondotta – a kommunisták egyedül nem rendelkeztek a proletárállam gazdasági és igazgatási apparátusának felépítéséhez elegendő erővel.

A legfontosabb probléma a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 26-án kelt IX. sz., az üzemek szocializálásáról s a termelés munkásigazgatásáról szóló rendeletének végrehajtása volt. A Kormányzótanács április 8-i ülésén Varga Jenő népbiztos helytelenítette a szocializálás ügyének folytonos halasztását. Az ok kétségtelenül a megfelelő végrehajtó apparátus hiánya volt. Varga a megoldásra konkrét javaslatot tett: termelési tanácsok megszervezését ajánlotta, s állást foglalt a szakszervezetek részvétele mellett a gazdasági kérdések megoldásában. Varga javaslatai és bíráló megállapításai egyetér-

lésre találtak a népbiztosok között, s a szocializálás ügyét intéző kommunista népbiztosok, Kelen József és Hevesi Gyula maguk is hasonló véleményen voltak, s ez konkrét intézkedésekben jutott kifejezésre.

A Szociális Termelés Népbiztosságának iparági szakosztályai a szocializálás központi szervei 1919. március végén–április elején a szakszervezetek bevonásával és együttműködésével alakultak meg. Arról is van adatunk, hogy ilyen testületet maguk a szakszervezetek kezdeményeztek: pl. a vegyiparban, az élelmiszer-, a malom- és textiliparban.

Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a szocializálás és ugyanakkor a termelés folyamatosságának egyidejű biztosítása nem oldható meg megfelelő decentralizált apparátus nélkül. Ennek érdekében hozta létre a Kormányzótanács a helyi és a kerületi ideiglenes ipari termelési tanácsokat. Az 1919. április 20-i rendelet helyi szinten biztosította a szakszervezet részvételét a termelési tanácsok munkájában.

Varga Jenő a már említett kormányzótanácsi felszólalásában (április 8.) javaslatot tett a munkabérek központi rendezésére, s a Tanácsköztársaság fenyegetett helyzetének megfelelő, a blokád és a háborús pusztítás körülményeihez igazodó termelésigazgatási és anyaggazdálkodási rendszerének kialakítására. A munkabérek rendezésénél Varga indítványára a Vas- és Fémmunkások Szövetségének 1919. március 16-án kötött kollektív szerződését vették alapul, de elhatározták, hogy a rendelet végleges megfogalmazása előtt a szakszervezetek vezetőivel tanácskoznak a bérkérdésben.

Ami e határozat végrehajtásának módját illeti, arról nincs pontos tudomásunk. Tény viszont az, hogy az ideiglenes bér-megállapításról szóló április 17-én kelt kormányzótanácsi rendelet kimondotta, hogy vitás esetekben a döntés a szakszervezeteket illeti, s a további bérmegállapításoknál a szakszervezeteknek biztosították a kezdeményezés, illetve a véleményezés jogát.

1919. április második felében bocsátotta ki a Szociális Termelés Népbiztossága azokat a rendeleteket, amelyek egy-egy

iparág termelését trösztyszerűen irányító hivatalok létrehozásáról intézkednek. Ezek a rendeletek jelentős szerepet juttattak az új intézményekben a szakszervezeteknek. Az anyagli-
vatalok mellett anyagelosztó tanácsok alakultak, amelyek az illetékes népbiztosságok, illetve az érintett szakszervezetek képviselőiből állottak. A hivatalok és a szakszervezetek kapcsolatára utal, hogy tevékenységüket megvitatták és döntéseket hoztak az egyes szakszervezeti vezetőségek.

A szakszervezeteknek az illető testületek munkájába való bevonására korántsem taktikai okokból vagy tekintélyük erkölcsi elismeréseként került sor, hiszen e tanácsoknak nagyon fontos és kényes ügyekben kellett döntenieik. A rendelkezésre álló nyersanyag rendkívül szűkös volt; ha megvonták egy-egy üzemtől az igényelt anyagot, ez esetleg az üzem szüneteltetéséhez vezetett. S így a súlyos döntésekben való felelősségben is osztozniuk kellett a szakszervezeteknek az állami szervekkel. Másrészt a rendelet megfogalmazói a szakszervezetek képviseletével kívánták biztosítani az általános érdek érvényesülését a helyi érdekekkel szemben.

Az áprilisban született intézkedések jó része nyíltan hangsúlyozta ideiglenességét. Az ipari termelési tanácsokról szóló rendelet kimondotta: „A szociális termelés végleges szervezésének megállapítása a munkás-, katona- és földművestanácsok országos gyűlésének lesz feladata. Addig is szocializálásnak az egész országban való tervszerű keresztülvitelére és a termelés folytonosságának biztosítására meg kell alakítani az ideiglenes ipari termelési tanácsokat”. A munkabérek tárgyában kiadott rendelet pedig kimondotta, hogy a végleges rendezés a megalkotandó Népgazdasági Tanács feladata lesz. A Kormányzótanács elképzelése szerint a Tanácsok Országos Gyűlését előbb április közepére, majd május elejére szándékozták összehívni, s előtte 1–2 nappal az egyesült párt kongresszusát. E két fórumnak szánták többek között azt a feladatot is, hogy a gazdasági és politikai életben kijelölje a szakszervezetek helyét a szocialista gazdaság állandónak szánt szervezete kialakításával, illetve a párt új szervezeti szabályzatának elfogadásá-

val. A román–csehszlovák katonai intervenció s a Tanácsköztársaság emiatt súlyossá vált helyzete május elején meghoszábbította az ideiglenes állapotot, s így kétségtelenül nem onzlott el a nyugtalanság a szakszervezeti vezetők között.

1919. május közepén, amint a Tanácsköztársaság felől elmúlt a közvetlen életveszély, a Kormányzótanács tagjai hozzláttak a belső helyzet „alkotmányos” rendezéséhez, konszolidálásához. Elhatározásukban megerősítette őket a budapesti proletariátus érett magatartása a forradalom legnehezebb óráiban, s ez a tettekkel való szavazás megszilárdította a tanácskormány belső egységét. Ebben a vonatkozásban kedvező légkörben fogtak a párt- és a tanácskongresszus előkészítéséhez, amelyek tervezett napirendjükben (program, szervezeti szabályzat elfogadása) több vonatkozásban érintették a szakszervezetek helyzetét. Az előkészítés vitái azonban más körülmények között zajlottak le, mint ahogy a korábban tervezett időpontban, április közepén történt volna.

Április végétől a szakszervezetek vezetőségében kialakult a jobboldali ellenzék csoportja. A csoportosulás kezdeményezői között volt a vasasoktól Miákits Ferenc és Vanczák János, a bányászszakszervezet főtitkára, Peyer Károly, a nyomdász Wiesenberger Vilmos és Preusz Mór, a fásoktól Szabó Imre. Ellenzékiségük a március végi–április eleji csatározások miatti sértettségből, a márciusi fordulat idején támasztott kül- és belpolitikai jellegű várakozásaik kielégítetlenségéből táplálkozott, s abból a tényből, hogy a tanácsállam korlátozta vagy legalábbis korlátozni szándékozta politikai befolyásukat. A május elején fenyegető katonai katasztrófát maguk is segítették elhárítani, mert az esetleges összeomlás megfosztotta volna őket minden kompromisszum lehetőségétől, de amint május közepén a közvetlen veszély elmúlt, ellenzéki színezetű tanácskozásokat kezdtek a politikai helyzetről. A megbeszélésekre mintegy megidézték a kormány tagjait is. Az értekezleteken – többnyire a Kormányzótanács tagjainak jelenlétében – arról esett szó, hogy mivel a kapituláció közvetlen veszélye elhárult, megnyílt a kedvező lehetőség az antanthatalmakkal kö-

tendő kompromisszumra. A „jó kompromisszum” a jobboldali szakszervezeti vezetők számára a nehéz helyzetből való kijutás egyetlen útja volt, s ennek elérésére – úgy vélték – nagyobb esélyük van, mint a Kormányzótanács hivatalos képviselőinek. A készülő észak-magyarországi hadjárat kudarcától tartva és a gyors megegyezés lehetőségét keresve, a szakszervezeti vezetők – a Kormányzótanács és személy szerint Kun Béla tudtával, de egyetértése nélkül – felvették a kapcsolatot az angol katonai misszió képviselőjével, Freeman kapitánnyal. A viszonylag jelentéktelen hírszerzővel való megbeszélések viszont természetesen nem vezethettek credmőnyre, hiszen tőle semmiféle ígéretet, garanciát nem kaphattak.

A jobboldali ellenzék kezdetben nem jelentkezett a nyilvánosság előtt a sajtóban, de nem titkolt törekvése a tanácsrendszer békés felszámolására, elmérgesítette a szakszervezetek körüli vitákat. Ismét megjelentek az április elején lecsendesített baloldali nézetek a párt- és a szakszervezetek viszonyáról, amelyeknek legtömörebb összefoglalását a *Vörös Újság* 1919. május 24. és 25. számában közölt cikkében találhatjuk. Az egyik cikk aláírás nélkül, a másik Révai József aláírásával jelent meg. A két cikk tematikája, gondolatmenete azonos, a második a nyersebben megfogalmazott első változat enyhítésének szánt magyarázata. Feltételezhető, hogy a két cikk egyazon személytől (Révai Józseftől) származik.

Az első cikk (*A párt a proletárdiktatúrában*) a párttal kapcsolatban azt állítja: „A párt szerepe most a szocializmus öntudatosítása elsősorban és nem a politikában, a tényleges osztályharcban való részvétel”. A szakszervezetek történelmi szerepét és aktuális jelentőségét ugyanez a cikk így látja: „A szakszervezetekben eddig is nagyrészt azok tömörültek, akiket erre a tömörülésre közvetlen gazdasági érdekeik, ezeknek kényszere bírta. Ez most is így lesz. A szakszervezetekben kell hogy lépjen mindenki, aki enni akar.”

A Révai József által aláírt cikk (*A szakszervezet a proletárdiktatúrában*) ugyancsak kifejtette, hogy a szakszervezetekben régen is és a proletárdiktatúra alatt is a gazdasági kényszer

vitte és viszi az emberket. A szakszervezetek nevelő munkája „tiszteletre méltó és becsületes” volt, ám voltaképpen „független... a szakszervezetek hivatásától és szerepétől”. A pártnak és a szakszervezeteknek az osztályharcban korábban elfoglalt helye elvész – véli Révai –, és kifejti, hogy a proletárdiktatúrában „az osztályharcot ma a tanácsok vívják és a proletárállam más intézményei: a Vörös Hadsereg, a forradalmi törvényszékek stb.”, s a pártnak csak az „eszmei irányítás” marad. A szakszervezetek, szerinte, a szocializmusban „szükségleteket számon tartó hivatalok lesznek... a szakszervezeti tagság... nem fogja azt jelenteni, hogy az illető meggyőződött szocialista, hanem hogy enni akar... A szakszervezet hivatása lesz a gyomrot kielégíteni”.

A *Vörös Újság* két cikke töményen tartalmazta mindazt, amit Kun később Szabó Ervin téves elméleteiből fakadó, zavaros szindikalista elszólásoknak nevezett. A cikkek a legrosszabbkor, szinte a pártkongresszus előestéjén jelentek meg; alkalmat adtak a szakszervezeti sajtónak az ellentámadásra, s ebben korántsem csak a jobboldali befolyás alatt álló szaklapok vettek részt.

Szó sem volt már politikai befolyásuk csökkentéséről az új körülmények között, sőt Kun Béla egyik vitapartnere a pártprogramról szóló vitában kijelentette, hogy a Tanácsköztársaságban a szakszervezetek képviselik az állam szuverenitását, övék az államhatalom, s a párt nem egyéb, mint a szakszervezetek kormányzó pártja.

A kudarccal végződött „külpolitikai” tárgyalások miatt kényes helyzetbe került szakszervezeti vezetőknek nagyon fontos volt igazolni, hogy „kibontakozási” akciójuk nem magánkezdeményezés volt, s azt széles munkástömegek támogatják. Így került sor május végén–június elején a szakszervezeti bizalmiak értekezletére. A felkavarodott vita irányzatos tállalásáról gondoskodott a szakszervezeti sajtó, s az így „hangolt” bizalmiak a famunkásoknál, nyomdászoknál a proletárdiktatúrával szemben ellenzéki határozatot hoztak, és a Vas- és Fémmunkások Szövetségében is csak a baloldaliak ügyes tak-

tikája akadályozta meg a már beterjesztett ellenzéki javaslat elfogadását. Ágoston Péter népbiztos naplójában a bizalmiak magatartásának „lelki alapját” főként abban látta, hogy „a szakszervezeti vezetők nem találják a helyüket és nem látják azt, hogy mi lesz a feladatuk. Ezért a szakszervezeteket noli me tangere!-nek tekintik”.

A Révaitól eltérő, s a kommunista vezetők többségének nézetét tükröző álláspontot, amely közel állt a baloldali szociáldemokraták (Varga Jenő), sőt a centrum egyes képviselőinek (Böhm Vilmos) felfogásához, Kun Béla fejtette ki a pártprogram módosításával foglalkozó, 1919. május 13-a és 22-e között tartott ötrészes előadásában. Kun feltétlenül szükségesnek mondotta a párt és a szakszervezetek szétválasztását, és állást foglalt az élcsapat jellegű, zárt munkáspárt mellett. A magyarországi szakszervezetek múltjáról nagy elismeréssel nyilatkozott: „A magyarországi szakszervezeteknek szép és becsületes múltjuk van” – mondotta, és indokoltak minősítette a munkásság ragaszkodását szervezeteihez. Utalt ezzel kapcsolatban a magyar munkásmozgalom sajátosságára, a párt- és a szakszervezet különleges kapcsolatára, amelyet objektív körülményekből származtatott, és méltatta ennek a kapcsolatnak hasznos oldalát is, ti., hogy a szakszervezetek sohasem lettek politikailag közömbösek, semlegesek. Az előadás nyíltan szólt a KMP-n belüli vitákról, és határozottan leszögezte, hogy nem azonosítja magát azzal a helytelen és a szocialista elméletnek ellentmondó állásponttal, amely a proletárdiktatúrában véget akar vetni a szakszervezeteknek. A párt- és a szakszervezetek szükségszerű munkamegosztását hangsúlyozva, viszonylag részletesen fejtegette a szakszervezetek új feladatait.

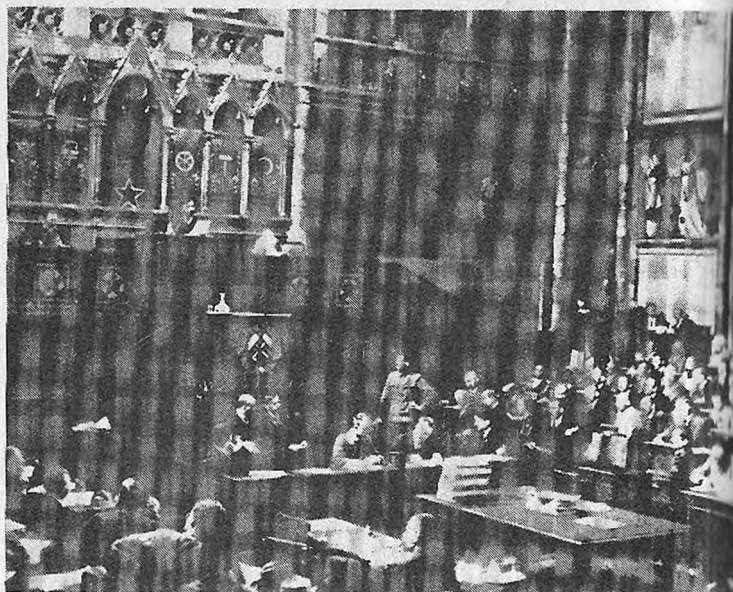
„A proletárdiktatúrától a szakszervezetek jövőjét féltetni nemcsak felesleges, de ostobaság is, mert soha a szakszervezeteknek oly nagy jelentőségű, oly széles körű feladataik nem voltak, mint aminők a proletariátus diktatúrája idején lesznek. Csakhogy ezek a feladatok nem politikai természetűek lesznek, hanem organizáló, a termelést szervező és ellenőrző

feladatok, amelyek elsősorban és mondhatni csaknem kizáróan a szakszervezetek útján érvényesíthetők.” Kun elmondotta, hogy szerinte a proletárdiktatúrában a szakszervezetek az állami gépezet részévé válnak, átveszik a termelés irányítását, a szakszervezetek „...kell, hogy legyenek az az alap, amelyekre az egész termelést helyezzük”. Ebben az elképzelésben a szakszervezetek elsőrendű funkciója, hogy általuk a proletariátus „befolyása a termelés szervezésére, irányítására és ellenőrzésére biztosíttassék”. További feladatuk, hogy „az egész munkaerő-elosztásnak intézői... legyenek”, valamint, hogy biztosítsák „a termelésben részt vevőknek a fegyelmet”.

Kun a Tanácsköztársaság megszűnése után, bizonyára a vereség okozta rezignáltság miatt, úgy látta, hogy előadásának „alig támadt visszhangja”, valójában azonban ennek a kb. egy hónapig tartó nyílt párbeszédnek nagy jelentősége volt. A Tanácsköztársaság legtekintélyesebb vezetője olyan koncepciót fejtett ki, amely alkalmasnak látszott, hogy konkrét intézkedések nyelvére lefordítva a szakszervezetek reális problémáit megoldja, és megteremtette azt a szükséges légkört a szakszervezeti opposíciónak, ha nem is szétzúzására, de visszaszorítására.

A május végi vasas bizalmi értekezlet határozat nélkül osztott szét; a következő, június 2-i ülésen a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták (főként az esztergályosoknál voltak erősek) ellentámadásba mentek át, s egy új, a tanácskormány politikáját támogató, határozati javaslatot fogadtattak el.

Mégis előrelátható volt, hogy az egyesült párt kongresszusán – ahol a szakszervezetekben megválasztott delegátusok voltak többségben – a kommunisták a párt és a szakszervezetek viszonyáról kialakított álláspontjukkal nem fogják megnyerni a többség támogatását. A kongresszus az 1919. június 13-i ülésen tárgyalta erről a kérdésről. A kommunisták ismételten kifejtették álláspontjukat, de nem vitték kenyértörésre a dolgot. Magatartásuk lecsillapította a kedélyeket; a párt és a szakszervezetek elválasztására vonatkozó javaslatukat ugyan

33. Ülészék az egyesült párt kongresszusa

nem tudták elfogadtatni, de sikerült elhárítaniuk az ellenkező álláspontot. A kongresszus elfogadta a Kun Béla által előterjesztett marxista-leninista pártprogramot, de heves vita után elvtette az egységokmányban megfogalmazott megállapodást a párt nevééről (ott ui. a végleges döntést a Kommunista Internacionáléra bízták, amely természetesen a „kommunista” név felvételét ajánlotta). Végül ebben a kérdésben is kompromisszum született, a párt neve a Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja lett.

A kongresszus megnyitására érkezett Lenin híres üdvözlése, amelyet Kun kifejezett kérésére írt. Híres szavai: „Legyetek szilárdak. Ha ingadozást tapasztaltok a szocialisták között, akik tegnap hozzátok, a proletárdiktatúrához csatlakoztak,

vagy a kispolgárság között, nyomjatók el könnyörtelenül ezeket az ingadozásokat. Agyonlövés – ez a gyáva jogos sorsa a háborúban”.

Lenin szavai szíven találták az ingadozókat, Kunfit, Weltner és társait, s Weltner nem is habozott nyíltan elutasítani a *Népszava* hasábjain Lenin intelmeit.

Még hevesebb konfliktust idézett elő a pártvezetőség megválasztása. A kompromisszumos, paritásos hivatalos jelölőlístról a küldöttek többsége törölte több kommunista és baloldali szociáldemokrata nevét, és helyükre prominens jobboldali párt- és szakszervezeti vezetőket, Farkas Istvánt, Miákits Ferencet és társait írták be. A puccsszerű döntést a kommunisták elutasították, és most ők fenyegettek szakadással. A szociáldemokrata vezetők tanácskozáson megvitatták a lehetséges megoldásokat. Mivel az esetleges katonai államcsínyt az egyébként jobboldali Haubrich József, Budapest városparancsnoka elutasította, az ellentéteket Landler segítségével igyekeztek elsimítani, s az ismét összeült kongresszus Böhm Vilmos javaslatára közfelkiáltással elfogadta az eredeti listát. Így pártvezetőségi tag lett Kun Béla, Pór Ernő, Rudas László, Vágó Béla és Vántus Károly a kommunisták, Landler Jenő és Nyisztor György a baloldali szociáldemokraták, Bajáki Ferenc, Bokányi Dezső a baloldalhoz közeledők, Böhm Vilmos, Garbai Sándor, Kunfi Zsigmond és Weltner Jakab a centrum részéről.

Vigasztalóbb eredményt hozott az ifjúsági szövetség kongresszusa.

Az ifjúsági szervezetek egyesülése a Tanácsköztársaság kiáltása után úgy ment végbe, hogy itt – ellentétben az egyesült párttal – a vezetés teljesen a kommunisták kezébe került, és a szövetség felvette a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége (KIMSZ) nevet.

A KIMSZ ebben valamennyi ifjúsági réteg egységes szövetségeként működött, mivel a középiskolások szocialista szervezete 1919 áprilisában csatlakozott hozzá. Gyakorlatilag azonban főként a városi ifjómunkásokat és diákokat tömörí-

34. Lékai János,
a Kommunista Ifjűmunkások
Magyarországi Szűvetségének
vezetűje

tette, a falusi fiatalságot nem tudta kellűképpen befolyásolni, míg a főiskolák, egyetemek hallgatói a megfelelű szakszervezetek ifjűmunkás csoportjaiban tevékenykedtek. A mozgalom új hajtásaként jűttek létre a 10–15 éves iskolásokat töműritűű úttűrűűszervezetek. Szűműk 1919. május végén meghaladta a 40-et.

A KIMSZ első kongresszusa megerűűsítette a szűvetség kommunista irányvonalát. A magyar ifjűkommunisták szervezete kiemelkedűű szerepet vállalt a forradalmi ifjűsági szervezetek nemzetkűűi töműritűűsében. A Kommunista Ifjűsági Internacionálé alapítűű kongresszusát Budapestre kívánták összehívni, s ennek elűűkészűletei már a Tanácskűűztársaság hónapjaiban megkezdűűdtek (végűűl a KII megalakulására 1919 novemberében, Berlinben kerűűlt sor a magyar Komműűn megdűűntése miatt).

Az oppozíciűű megfűűkezésében dűűntűű szerepe volt a Vűűrűű Hadsereg sikeres északi hadjáratának. A gyűűzelmek hatása alűűl a legjobboldalibb vezetűűk sem vonhatták ki magukat, sűűt

35. A hadsereg főparancsnokságán (Az előtérben Stromfeld Aurél, Haubrich József és Böhm Vilmos)

többségük, ha ideiglenesen is, de újra bízott a Tanácsköztársaságban, így június közepére elcsendesült a vita.

A hadjárat előkészítése május közepén indult meg, előzetesen ui. eredményes védelmi harcok folytak a salgótarjáni mencedében, illetve az újjászerveződő hadsereget a Duna-Tisza közén, valamint Hatvan térségében koncentrálták mivel a kormány és a katonai vezetés egy dél-észak irányú francia-jugoszláv támadásra számított. Egyidejűleg Stromfeld Aurél tervet készített a leginkább legyőzhető ellenfél, a csehszlovák hadsereg elleni támadásra. Miután kitűnt, hogy a déli támadás veszélye pillanatnyilag nem fenyeget, Böhm Vilmos aláírta Miskolc felszabadítására vonatkozó parancsot. A támadás

megkezdése előtt Szamuely Tibor elrepült Szovjet-Oroszországba, hogy tárgyaljon az esetleges katonai együttműködés lehetőségéről és közvetlen tájékoztatást nyújtson Leninnek Tanács-Magyarország helyzetéről.

Május 20-án a budapesti nagyüzemek munkásezredeivel megerősített és feltöltött hadcsoport támadása – a miskolci és diósgyőri munkások segítségével – eredménnyel járt, s az északkeleti Felvidék kapuja, Magyarország egyik fontos ipari centruma felszabadult az imperialista csapatok megszállása alól. Miskolc bevétele után a Vörös Hadsereg megtisztította a Tisza jobb partját, s elszakította egymástól a cseh és román csapatok arcvonalát.

Az elért eredmények alapján, figyelembe véve a nemzetközi helyzet alakulását, az imperialista hatalmak minden oldalról várható egybehangolt támadását, a Forradalmi Kormányzótanács elfogadta Landler Jenő népbiztos javaslatát, mely szerint a Vörös Hadsereg nagyobb támadó csoportja északkeleten Kassa irányába indítson támadást a csehszlovák burzsoá csapatok ellen. A terv célja a várható további ellenséges intervenció megelőzése, s északkeleti irányban a szovjet-orosz Vörös Hadsereggel való összeköttetés lehetőségeinek megteremtése volt. Az akció ütőerejét a már teljesen újjászervezett, s a tűzpróbát kiállt vöröskatonaegységek alkották.

Május 30-án, a tervek szerint az északi arcvonal teljes szélességében kibontakozott a Vörös Hadsereg offenzívája. A támadás az első naptól kezdődően sikeresen haladt előre, s egymás után szabadultak fel az ország északi részének kulcsfontosságú városai: május 30-án Losonc, június 3-án Léva, Érsekújvár, június 6-án Kassa, Korpona, Selmechánya. Május végén megszakadt a közvetlen érintkezés a csehszlovák és a román intervenciók csapatok között. Stromfeld tervei között szerepelt egy, a Tokaj környékéről kiinduló ellentámadás a románok ellen. Bár az akcióra nem került sor, az összpontosított csapatok hiányoztak az északi hadjárat hadműveleteiből.

A gyors előrenyomulás részben a csehszlovák csapatok egy részének megrendült fegyelmével és harckészségével, rész-

36. Harcálláspont az északi fronton

ben pedig a csehszlovák hadvezetés taktikájával: a nagy ütközetek elkerülésével magyarázható. Az offenzívának ezekben a napjaiban, amikor a Vörös Hadsereg ereje teljében képes lett volna megsemmisíteni az ellenség egységeit, a csehszlovák hadsereg-parancsnokság kitért a nagyobb ütközetek, tartós közelharc elől, s a területveszteségeket is inkább vállalta, semhogy döntő összecsapásban kockáztassa hadereje sorsát.

A felszabadított területek magyar és szlovák proletariátusa kitörő lelkesedéssel fogadta a Vörös Hadsereg katonáit. Százával jelentkeztek vöröskatonának, s azonnal a harcoló egységeket erősítették.

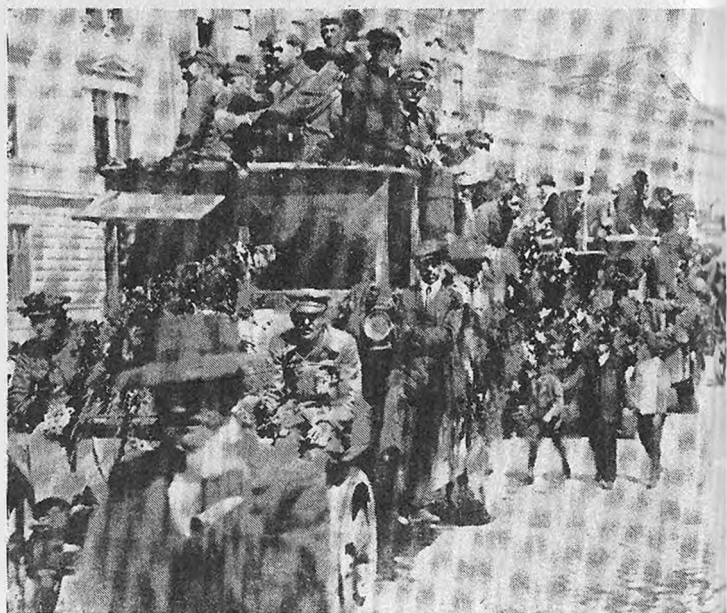
A háterszág dolgozó lakossága óriási örömmel és megnyug-

vissza értesült a győzelmes előnyomulás eredményeiről, a tanács hatalmat fenyegető veszély elhárításáról. Kassa városa elfoglalásának hírére Budapesten és az ország más városaiban ünnepélyes nagygyűléseket rendeztek, melyeken a tanácskormány vezetői ismertették a hadi helyzetet, a további feladatokat.

Június 6-át követően a támadás újabb sikereket ért el, amikor elfoglalták Közép- és Kelet-Szlovákia fontos helységeit: Zólyomot (8), valamint Eperjest (9), Bártfát és Rozsnyót (10). Ezzel a csehszlovák hadsereg két csoportját elszakították egymástól, s lényegében felszabadították Kelet-Szlovákiát.

A hadjárat fő céljait ezzel megvalósították. Csapást mértek a csehszlovák hadseregre, s ezzel lehetővé vált, hogy Kelet-Szlovákia területén a forradalom újabb győzelmeként, a nemzetek önrendelkezési joga alapján, létrejöjjön a Szlovák Tanácsköztársaság, a szlovák dolgozók első szocialista állama. Június 16-án, Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, megalakult a Szlovák Forradalmi Kormányzótanács, Antonín Janoušek cseh munkás elnöke alatt. A fiatal proletárállam székhelye Kassa lett. Szövetségben a magyar tanács hatalommal megkezdték a szocialista átalakítás végrehajtását, a szlovák Vörös Hadsereg szervezését.

A csehszlovák parancsnokság a kassai vereség után elsősorban Nyugat-Szlovákia és fővárosa, Pozsony védelmére koncentrált erőit. Sőt ebben az irányban a Mittelhauser francia tábornok parancsnoksága alatt álló csapatok ellentámadást is indítottak. Az ellentámadás során a Vörös Hadsereg közép-szlovákiai pozícióit igyekeztek megingatni. A részleges sikereket elért akciót június 17–18-án a Vörös Hadsereg ellencsapása követte, az ellentámadás során ismét elérték Érsekújvárt, s ezzel bizonytalanná vált a Pozsonyban székelő szlovák kormányhivatalok helyzete, Mittelhauser tábornok a város kiürítését mérlegelte. Ám épp ez az ellenakció bizonyította, hogy a Vörös Hadsereg túlhaladt teljesítőképességének zenitjén, s a fáradt csapatok között parancsmegtagadásokra is sor került. A történettudomány nem szűnő vitája, hogy ha a támadó

37. *A Vörös Hadsereg bevonul Kassára*

hadsereg nem osztja meg figyelmét a cschszlovák és román front között, ha nem tartanak egy esetleges francia támadástól, úgy a siker nagyobb, teljesebb lehetett volna s esetleg egész Szlovákia felszabadulhat. Valójában rendkívül kockázatos lett volna mindent egy lapra feltenni, hisz a koncentrált intervenció veszélye sosem szűnt meg, sőt a nagyobb katonai sikerek ezt feltétlenül ki is provokálták volna, hiszen az ellenfél bőségesen rendelkezett tartalékokkal, míg a magyar Vörös Hadsereg minden erejét bevetette az északi hadjáratba, illetve a háterszág biztosításába, amire mulhatatlanul szükség volt. Mindent figyelembe véve az északi hadjárat mind az előnyomulás tempóját, mind a felszabadított területek nagyságát te-

38. A gödöllői főhadiszálláson átadják a Vörös Hadseregnek a budapesti Munkás- és Katonatanács zászlaját (Az előtérben, háttal Böhm Vilmos, szemben Bokányi Dezső és jobbra Landler Jenő)

kintve hadtörténelmünk kiemelkedő jelentőségű eseménye. Ezt a sikert a politikailag szilárd hadsereg, valamint a Stromfeld Aurél kiválóan irányított hadvezetése vívta ki. A támadás – ha ideiglenesen is – stabilizálta a Tanácsköztársaság helyzetét, s arra készítette a szocialista forradalom visszaszorításán, majd megfojtásán munkálkodó antanthatalmokat, hogy taktikát változtassanak, s ebben a fordulatban benne rejtett a Tanácsköztársaság számára oly döntő időnyerés lehetősége.

Még a támadó hadműveletek napjaiban, június 7-én érkezett meg Clemenceau francia miniszterelnök jegyzéke, amely a békekonferencia nevében az északi támadó hadműveletek

39. *A Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása Eperjesen*

azonnali beszüntetését követelte. Ennek fejében a nagyhatalmak kilátásba helyezték a magyar kormány meghívását a békekonferenciára, valamint a további intervenció beszüntetését. A követelés elutasítása esetén a déli határokon Franchet d'Esperey tábornok parancsnoksága alatt álló, francia expedíciós hadsereg támadásával fenyegették meg a Tanácsköztársaságot.

A meghívás a fiatal tanácshatalom, az új független Magyarország diplomáciai elismerésének kilátásba helyezését jelentette. Ugyanakkor a jegyzék elfogadása a diadalmas harcok leállítását, sőt az esetleges visszavonulás lehetőségét vetette fel. Kun Béla válaszában a belgrádi egyezmény alapján a csehszlovákok elleni háborút védelmi háborúnak nevezte, de a párizsi meghívást elfogadta, s kijelentette: nem áll a területi in-

tegritás alapján. Lényegében kifejezte a tárgyalási készséget, de ezzel semmiféle kötelezettséget nem vállalt.

Az újabb, immár ultimátumszerű párizsi jegyzék június 13-án diktátumként közölte Magyarország új határait, és felhívította a tanácskormányt a Vörös Hadsereg alakulatainak e határookra történő visszavonására. A Szlovákiából való kivonulás fejében ígéretet tett a román hadseregnek az ország keleti területéről, a Tiszántúlról való kivonására.

A jegyzékre szóló válasz megbeszélése céljából összeült az egyesült párt vezetősége. Hallatlanul bonyolult külpolitikai szituációban kellett dönteni. Számos olyan kérdés merült fel, amelyek megválaszolása a proletárdiktatúra vezetői számára kis híján lehetetlen volt: elismerik-e a nagyhatalmak a Tanácsköztársaságot és beszüntetik-e az intervenciót, ha engedelmeskedik? Kiűriti-e Románia a Tiszántúlt? Számításba kellett venni Szovjet-Oroszország katonai helyzetét, ahonnan ha olykor túlságosan optimista információk érkeztek is, Szamuely közvetlen tapasztalatai alapján világosak voltak a nehézségek: Petrográd ostroma, Gycnyikin offenzívája, Kolcsak meg-megújuló kísérletei a Volgához való kijutásra, az ukrajnai nacionalista erőkkel vívott harcok.

Június 15-én a bécsi kommunisták fegyveres felkelést kíséreltek meg, amelyhez a Tanácsköztársaság vezetői érthetően nagy reményeket fűztek. A végeredményben sikertelen akció támaszkodott a magyar kommunisták segítségére (Kun Béla megbízásából május óta Bécsben tartózkodott Bettelheim Ernő, a KMP egyik vezető tagja). A bécsi kísérlet sorsa is mérlegre került.

Aláírás előtt állt a német békeszerződés és vele döntésre került a német, sőt a közép-európai forradalom továbbfejlődésének kérdése.

A jegyzékekkel kapcsolatos állásfoglalás kialakítása során heves vita bontakozott ki a proletárdiktatúra vezetői között. Az ultimátum elfogadása mellett foglalt állást Böhm Vilmos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka, aki elmondta, hogy a csapatok kimerültek, s tartósan már nem tudnak megfelelni az elé-

jük állított feladatoknak. Az elfogadást javasolta Kun Béla és a kommunista vezetők egy része is. Ők a nemzetközi helyzet – a Tanácsköztársaság számára mind kedvezőtlenebb – alakulásából, a belső ellenforradalom erősödéséből indultak ki, s úgy vélték, hogy a fegyverszünet elfogadása lélegzétvételnyszerűsítettséghez juttatja a proletárdiktatúrát. Ez lehetőséget nyújtott volna – elképzelésük szerint – a belső viszonyok stabilizálására és a kedvezőbb külpolitikai viszonyok kivárására.

Kun Béla válaszejegyzéke a végleges döntés elodázása érdekében nem adott egyértelmű feleletet az antanthatalmak követelésére, de a pártvezetőség június 15-én, a Clemenceau-jegyzékben megjelölt feltételek alapján, a fegyverszünet elfogadása mellett döntött. Június 16-án a Hadsereg-főparancsnokság parancsban közölte ezt a tényt a csapatokkal. Ezek után a harcoló egységek előrenyomulása lelassult, majd teljesen leállt, s pusztán apró védelmi összecsapásokra korlátozódott.

A végleges szót azonban a sorsdöntő kérdésben is a Tanácsok Országos Gyűlése (1919. június 14–23.) mondta ki.

1919. június 14-ének reggelén sűrű csoportokban érkező, rangjelzés nélküli katonamundéros és kopott civilruhás emberek lepték el a Városi (ma: Erkel) Színház lépcsőit. Gyülekeztek a Tanácsok Országos Gyűlésének, a Tanácsköztársaság parlamentjének küldöttei.

60 év múltán nem könnyű felidézni a gyülekező delegátusok hangulatát, de talán elősegíti a gyűlés levegőjének érzékeltetését, ha bemutatjuk körülményeit. Az alapjában kedvező katonai helyzet a belső rend megszilárdulását ígérte. Elcsitulóban voltak – elsősorban a katonai sikerek nyomán – a kommunisták és szociáldemokraták vitái, amelyek különösen május végén, június elején voltak hevesek, s úgy tűnt, most itt az alkalom arra, hogy nyugodt légkörben mérlegeljék a tanácsállam addigi tevékenységét, kijelöljék a további feladatokat. A konszolidációt sugallta pl. olyan apróság is, hogy a tanácskongresszus tiszteletére kiadták a magyar proletárállam első saját tervezésű bélyegeit, s a küldöttek mandátumuk mel-

40. Landler Jenő a Tanácsok Országos Gyűlése küldöttei között

lé egy-egy számozott blokkot kaptak. Az a körülmény, hogy ekkor tűzték napirendre a tanácsalkotmány tervezetének megvitatását, s ekkor fogadták el – alapos vita után – az alkotmány végleges szövegét, szintén a növekvő biztonságérzetre utalt. Míg a belső helyzet óvatos optimizmusra adott okot, a tanácsállam nemzetközi láthatára a fentiekben már jellemzett módon besötétedett.

Minderről keveset tudott a delegátusok többsége, akik június 16-án Varga Jenő előadását hallgatták a tanácsállam gazdasági helyzetéről. A beszámoló ismertette a szocializálás menetét s az új gazdaság szervezetének kialakulását. Kitért a szakszervezetek bevonására a gazdaságirányításba és méltatta szerepüket a munkafegyelem javításában.

Varga Jenő mértéktartó, tárgyyszerű beszámolóját Lengyel Gyula és Hamburger Jenő népbiztosok egészítették ki.

Hamburger beszámolójából az is kitűnt, hogy a terméskilátások meglehetősen kedvezőek. Előadásának ez a része összefüggött Erdélyi Mór népbiztos közellátási kérdéscset tárgyaló referátumával. Erdélyi szavai szerint a városok ellátása túljutott a mélypontra. A tervezett, aratás előtti kenyér- és lisztfejadag-csökkentésre nem került sor, s mintegy 50 ezer sertést fogtak be hizlalásra Nagytétényben. Növekedtek a liszt-, a burgonya- és a zöldségkészletek, s a javuló ellátás lehetővé tette a szabad forgalom visszaállítását bizonyos árucikkeknel.

A front helyzetéről szólva Böhm Vilmos főparancsnok méltatta a Vörös Hadsereg nagyszerű teljesítményét az északi hadjáratban. Böhm jogosan volt büszke a sikerekre, de rámutatott a katonák növekvő fáradtságára, az itt-ott jelentkező defetista hangulatra, s annak forrásaira. Beszámolójának lényege a belső egység hangsúlyozása volt, dicsérőleg emlékezett meg név szerint kommunista munkatársairól, kiemelte teljes egyetértését Kun Bélával.

Böhm Vilmos és Szántó Béla javaslatára a tanácskongresszus határozatot hozott a hadsereg megerősítéséről, s kimondta a dolgozók általános védkötelezettségének elvét.

Különösen sorsdöntő volt a tanácskongresszus külpolitikai vitája. Itt az előadó Kun Béla a Clemenceau-féle jegyzék elfogadását s a Vörös Hadsereg visszavonulásának elrendelését ajánlotta. Az előterjesztést Kun a forradalom nemzetközi helyzetének romlásával, a front állásával, s az ellenforradalmi aknamunka erősödésével indokolta. Szükségesnek tartotta a tárgyalások megkezdését, hangsúlyozva, hogy az esetleges béke átmeneti lesz, mert a nemzetközi forradalom új hulláma úgyis megsemmisíti. Javasolta, a kongresszus mondja ki, hogy nem áll Magyarország területi integritása alapján, és „hirdeti minden nemzet dolgozóinak önrendelkezési jogát”. Ezt az alapelvet – amelynek ismételt hangsúlyozása egyaránt szólt az itthoni nacionalistáknak s a Tanácsköztársaság külföl-

di rágalalmazóinak – igazolta a felvidéki felszabadított területeken 1919. június 16-án kikiáltott Szlovák Tanácsköztársaság.

A kibontakozó vitában Kunfi Zsigmond és Mónus Illés kapituláns pozícióból támogatta Kun Béla javaslatát, aki kéretlenül segítségüktől sielve elhatárolta magát. Ellene szolt a baloldali képviselőtében több kommunista, elsősorban Szamuely Tibor, akik elvi okokból utasították el az ellenséggel kötendő kompromisszumot. Pogány József, túlértékelve a Vörös Hadsereg s alábecsülve az ellenség erejét, katonai szempontból vetette el az előadó javaslatát. Az elutasítás mellett szolt nacionalista indítékok alapján Peyer Károly is.

A vita idején érkezett meg Lenin távirata, amelyben óvatosságra intett a jegyzék elfogadásával kapcsolatban, Kun Béla azonban másképpen ítélte meg a helyzetet. Bár a vita résztvevőinek (10 felszólalásból 8-an) többsége a jegyzék elutasítása mellett nyilatkozott, az egység megóvása érdekében a Tanácsok Országos Gyűlése elfogadta a hivatalos javaslatot, amely – jóváhagyva a kormány eddigi külpolitikai tevékenységét – a konkrét döntést a Kormányzótanácsra bízta.

A határozat mintegy 10 napos tárgyalássorozat, jegyzékváltások után – mint ismeretes – elfogadta a visszavonulást, s egyúttal beigazolódtak Lenin aggodalmai is: az antant becsapta a tanácskormány vezetőit, mivel a Tiszántúlt a román hadsereg nem üritette ki.

A tanácskongresszus végül megvitatta és elfogadta – Rónai Zoltán igazságügyi népbiztos előterjesztése alapján – az új alkotmányt, amely történelmünk első írott alaptörvénye volt. Az alkotmány elsősorban a dolgozók jogait foglalta törvénybe, s a volt kizsákmányolókat szavazati joguk korlátozásával s az általános munkakényszerrel sújtotta. A tanácskormány Magyarországot szövetséges tanácsköztársasággá nyilvánította, hangoztatta e szövetség nyílt jellegét, más tanácsköztársaságok csatlakozásának lehetőségét. Az ekkor már létező Szlovák Tanácsköztársaság nem volt – mint ismeretes – a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság tagál-

lama. Vezetői egy eljövendő szocialista Csehszlovákia részének képzelték el a szlovák proletárállamot.

Az alkotmány megszüvegezői ezzel kívánták jelezni, hogy a Tanácsköztársaság nemcsak magyar ügy, hanem többek között kísérlet a bonyolult kelet-európai nemzeti kérdés megoldására egy szocialista föderáció keretében. E megoldási kísérlet internacionalizmusa jutott kifejezésre az alkotmánynak a magyarországi nemzeti kisebbségek helyzetét rendező intézkedéseiben is. A tanácsállam itt nemcsak a sérelemtöbbletek eltörlésére, a tényleges jogegyenlőség biztosítására törekedett, hanem olyan rendezésbe fogott, amely nem állt meg a nyelvi-kulturális jogok biztosításánál. Az alkotmány jogi rendezésével egyidejűleg a gyakorlatban is kezdett megvalósulni a szórvány nemzetiségeknek nyújtott területi autonómia. Kétségtelen, hogyha a Tanácsköztársaság fennmarad, nagyon nehéz lett volna racionális államigazgatási szempontokból egy ilyen rendszert működtetni, így hát feltétlenül szükség lett volna a közigazgatás, az iskolaügy, az igazságszolgáltatás stb. átszervezésére, de a Tanácsköztársaság vezetői bíztak abban, hogy az internacionalizmus következetes alkalmazása végső soron megérte volna mindezeket a szervezeti változtatásokat, hisz ez jelentős előrelépés lett volna, a szocializmus nemzeti-ségi politikájának megoldásához.

Az előzetesen elfogadott napirend utolsó pontját, az ellenforradalom kérdését azonban időhiány miatt már nem tárgyalták meg, bár többször is szóba került az ellenforradalom veszélye, a növekvő antiszemita propaganda. A sors groteszk véletleneként szinte e döntéssel egy időben június 18-án robbant ki a belső ellenforradalom egyik legjelentősebb akciója, a Duna-Tisza közén fellobbant fegyveres lázadás.

Már május végén megfigyelhető volt az ellenforradalmi tevékenység megélénkülése. A falvakban a kisbirtok adómentessége körüli agitáció, az állam és egyház szétválasztása, a Tanácsköztársaság bankjegyei elleni hangulatkeltés, az antiszemita uszítás okozott izgalmat, amelyet a háborús viszonyokból fakadó, egyébként normális intézkedések (pl. lósoro-

zás) fokoztak. Ehhez hozzájárult az ország délnyugati, nyugati peremvidékein a szomszéd országokból szított nacionalista propaganda. A külföldi emigrációs csoportok – mind a már Szegedre költözött fehérkormány, mind a bécsi komité – egyre intenzívebb kísérleteket tettek a hazai kezdeményezés megragadására, egyelőre sikertelenül. Május napjaiban a Dunántúl nyugati és déli részein általános elégedetlenség jelei mutatkoztak a falusi lakosság körében. Osztrák és jugoszláv körök sugalmazására a Mura mellett, az ország vendlakta vidékén, nacionalista felkelés kezdődött, mely megkísérelte azt a területet a Tanácsköztársaságtól elszakítani. A Kormányzótanács az események hatására több megyét hadműveleti területnek nyilvánított. Kisebb lázadás keletkezett a német nemzetiségű gazdag parasztok által lakott Tolna megyei falvakban is.

Mindez csak nyitánya volt azonban egy nagyobb szabású, az ország meg nem szállt területeinek döntő részére kiterjedő ellenforradalmi megmozdulásnak. Az ellenforradalom támadása, éppen a Vörös Hadsereg nagy sikerű északi offenzívájának megindulásakor, súlyosan veszélyeztette a hátszág nyugalma, a hadsereg utánpótlását.

Június elsején a Dunántúl vasúti forgalmát lebonyolító vasúti társaság alkalmazottai szüntették be a munkát. A vasúti közlekedés megbénult. Ugyanakkor egyes – osztrák határhoz közel eső – területeken ismételten lázongás ütötte fel a fejét a falvakban. Bár a sztrájkot, a vidéki mozgolódásokat engedményekkel, megtorlással sikerült felszámolni, az ellenforradalom bujkáló lángját nem sikerült kioltani. A Dunántúl után a vagyonos parasztság egyik legerősebb fészkeben, a Duna–Tisza közén lobbant fel a lázadás. Ismét aktivizálódtak a budapesti ellenforradalmárok is, s kiterjesztették szervezkedésüket a fővárosban állomásozó katonai egységek egy részére.

A fegyveres zendülés a Duna–Tisza közén fekvő Kalocsa érseki székhelyen és környékén kezdődött. A lázadók irreguláris alakulatai – komoly fegyverzettel, így ágyúval is ellátva – több helységet a hatalmukba kerítették. Átterjedt a mozga-

lom a Duna túlsó partjára, a már említett Tolna megyére is. A Kormányzótanács több karhatalmi és vörös hadseregbeli egységet irányított a helyszínre, s oda küldte a Szamuely Tibor parancsnoksága alatt álló speciális karhatalmi különítményt is, s hamarosan végeztek e legnagyobb felkelési kísérlettel, s ezúttal igen keményen léptek fel a bűnösökkel szemben. A budapesti ellenforradalmi csoportok elsősorban a szociáldemokraták és kommunisták ellentétére alapozták számításukat, terjesztették a defetista hangulatot s önmagukat is igyekeztek arról meggyőzni, hogy támaszkodhatnak a Tanácsköztársaság jobboldali szociáldemokrata ellenzékére. Propagandájuk – valódi céljaikat leplezve – egy ún. tiszta szocialista kormány követelésére irányult, azt állítva alaptalanul, hogy ilyen kormány kivívhatja egyidejűleg a békét, a blokád feloldását és biztosíthatja az ország területi integritását. Megtévesztésül – a hadsereg megnyerésére – híreket terjesztettek Stromfeld vezérkari főnök és a szerveződő ellenforradalom állítólagos egyetértéséről. Fellépésük során számítottak a hadsereg parancsnoki karában a várható szlovákiai visszavonulás miatti elégedetlenségre, s igyekeztek összehangolni akciójukat a Duna–Tisza közti ellenforradalommal.

Június 24-én délután az Engels laktanyából leadott lövések jelére fellázadtak a Ludovika Akadémia hallgatói, ellenforradalmi alakulatok foglalták el a telefonközpontot, s a dunai flottilla néhány egysége nemzetiszínű zászló alatt (nyilván tudtak a III. hadtest tisztikarának követeléséről a nemzeti színek használatáról) kifutott óbudai kikötőjéből és tűz alá vette a Hungária-szállót, az ún. Szovjetházat. Az akció szervezői azonban csalódtak, amikor a polgárságra és a munkásságra számítottak. Senki nem mozdult az ellenforradalmárok támogatására, s így a mozgósított munkásegységek, a budapesti kerületi tanácsok fegyvert fogott tagjai néhány óra leforgása alatt levertek a lázadást. A hajóraj fellázadt egységei kísérletet tettek arra, hogy kapcsolatot találjanak a Duna menti ellenforradalmárokkal, de addigra azokat már szétverték, megsem-

misítették. Így nem maradt más választásuk, mint délre hajózni, s letenni a fegyvert a dunai angol flottilla előtt.

A június 24-i ellenforradalom leverése a proletárdiktatúra nagy sikere volt. Bebizonyosodott, hogy a munkásság elégedetlensége, békevágya, mindennapi gondjai ellenére is ragaszkodik a Tanácsköztársasághoz, bebizonyosodott, hogy a Tanácsköztársaságot belülről megdönteni nem lehet. A lázadás során azonban az is megmutatkozott, hogy a munkáskormányon belül a kommunisták akciószabadsága mennyire korlátozott. Hiába követelték a kommunisták a Kormányzótanács és a Központi Intéző Bizottság ülésein a lázadás résztvevőinek szigorú megbüntetését, a hadsereg tisztikarának ellenállása, az olasz misszió fellépése folytán erre nem kerülhetett sor. A statáriális bíróság hozott ugyan halálos ítéleteket, de azokat nem hajtották végre, minden vádlott kegyelmet kapott.

Június 24-én a csehszlovák fronton létrejött a fegyverszünet. A következő napokban Kun Béla kérdést intézett Clemenceau-hoz a románok kivonulására vonatkozó garanciák ügyében. Választ nem kapott. Június 30-án a tanácskormány vezető szervei jóváhagyták a Clemenceau-ultimátum elfogadását, elrendelték a Vörös Hadsereg alakulatainak visszavonulását. Július 1-én Ágoston Péter népbiztos Pozsonyban aláírta a kiürítés katonai vonatkozású részeiről felvett magyar-csehszlovák jegyzőkönyvet.

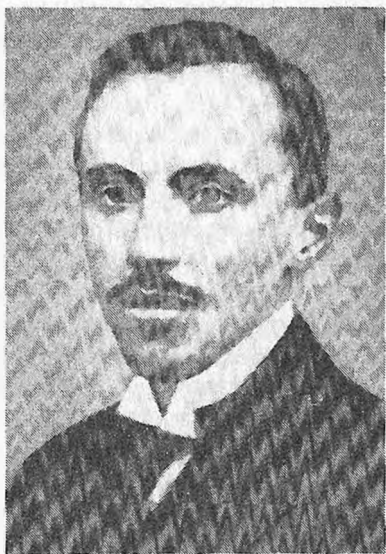
A fegyverszünet kihirdetése és a felszabadított területek esetleges kiürítésének híre demoralizálólag hatott a teljesítő-képességük csúcspontján túljutott vöröskatonákra. Rontották a hadsereg hangulatát a hátszorból érkező hírek az ellátási nehézségekről, az ellenforradalmi mozgalmakról. Ez a helyzet a meghosszabbított fegyverszünet idején tovább romlott. Bár Kun Béla táviratára, melyben a követelések végrehajtása esete garanciákat kért az antanthatalmaktól, Clemenceau nem válaszolt, a pártvezetőség, majd másnap a tanácskormány a Vörös Hadsereg alakulatainak visszavonása mellett döntött.

Ez azt jelentette, hogy a Vörös Hadsereg kiűritette az északi hadjárat során felszabadított területek kétharmadát.

A fegyverszünetre vonatkozó ultimátum vitája során helyes volt, hogy a Kormányzótanács készen állt a béketárgyalásokra, a fegyverszünetre. A Clemenceau-jegyzék elfogadása azonban nem kétoldalú megállapodást ígért, hanem az antant ultimátumának egyoldalú elfogadását. Az antant ígéretcinek betartására – így a román csapatok tiszántúli kivonulására – azonban, mint erre Lenin is felhívta Kun Béla figyelmét, semmiféle garancia nem volt. Ennek bizonyosságát adta a román kormány nyilatkozata, amely már június 29-én közölte, hogy a román hadsereg nem vonul ki a megszállt területekről, amíg a tanácskormány a helyén van.

Június 30-án a Vörös Hadsereg megkezdte a szlovákiai területek kiűritését s visszavonulását a kijelölt demarkációs vonalra. Ennek következményeként összcslott a szlovák proletárállam, a Szlovák Tanácsköztársaság is. A visszavonulás után, ha drága áron is, a Tanácsköztársaság nyert némi lélegzetvételnvi szünetet, s ezt mindenekelőtt gazdasági helyzetének lehető konszolidálására, a szocialista gazdaság véglegesnek szánt rendjének kialakítására fordította, amire az előkészületeket már korábban megkezdte.

A Kormányzótanács 1919. május 10-i ülésén, tehát jóval a tanácskongresszus előtt, Lengyel Gyula pénzügyi népbiztos indítványt terjesztett elő: „...a gazdasági népbiztosságok utasíttassanak, hogy egymással a legszorosabb kontaktusban, egy gazdasági tanács keretében működjenek”. A kormány döntése kimondotta: „A gazdasági tanács közvetlen érintkezésben legyen a munkásság képviselőivel, bevonandók tehát a tanács keretébe a munkásság képviselői is. A gazdasági tanácsban a közéletmezési, szocializálási, pénzügyi népbiztosok és a fővárosi munkás- és katonatanács delegáltja foglal helyet”. A részletes tervezet előkészítésével Varga Jenőt és Lengyel Gyulát bízták meg. A kormány határozatából nem volt világos, kiket tekintenek a munkásság képviselőinek, a tanácsok kiküldötteit vagy a szakszervezeteket.

41-42. A tanácsállam
gazdaságának irányítói :
Varga Jenő,
Hevesi Gyula népbiztosok

A Népgazdasági Tanács (NT) létrehozásáról 1919. május 20-án jelent meg a rendelet a *Tanácsköztársaság* című hivatalos lapban. Ez világos választ adott a munkásképviseletre vonatkozóan, és az alábbiakban határozta meg a tanács feladatait: „... a termelésnek és a javak elosztásának egységes irányítása, a gazdálkodást tárgyaló rendeletek kibocsátása és végrehajtása, úgyszintén a termelésnek, valamint az elosztást végző szervezeteknek műszaki és gazdasági ellenőrzése”. A tanács az elnökségből és a választmányból állt. Az elnökség lényegében a csatlakozott népbiztosságok ügykörét vette át. Tagjai, a nyolc főosztály vezetői, többnyire egyúttal népbiztosok voltak.

A választmány létszámát a rendelet 50 főben állapította meg és kimondta, hogy tagjait a Szakszervezeti Tanács, az egyes szakszervezetek és a kerületi termelési tanácsok delegálják. A rendelet hangsúlyozta: „A Népgazdasági Tanács elnöksége a választmány véleményét minden fontosabb ügyben meghallgatja. A választmány saját kezdeményezéséből is tehet az elnökségnek javaslatokat”. A Népgazdasági Tanács elnöksége a főosztályok havi jelentéseit „haladéktalanul közli a választmánnyal tárgyalás és megvitatás céljából”.

A kormányhatározathoz képest valószínűleg azért is lett egyértelműbb a rendelet, mert a Kormányzótanács tagjai, elsősorban Kun Béla, de Varga Jenő is, éppen a két esemény között sűrűn találkoztak a szakszervezetek vezető- és közép-szintű funkcionáriusaival az említett előadássorozaton, valamint a Tanácsköztársaság jobboldali szakszervezeti ellenzéke által szervezett tárgyalásokon is. Varga Jenő, a rendelet végleges változatának „atyja”, egyébként is híve volt a szakszervezetek bekapcsolásának a gazdaságirányítás munkájába. Ilyen értelemben nyilatkozott a Kormányzótanács április 2-i és 8-i ülésén. Kun pedig nemcsak a szakszervezeti funkcionáriusok előtt, hanem a kormány május 17-i ülésén is kifejezést adott véleményének, hogy a termelés munkásigazgatásának megjavítását a szakszervezetek bevonásával lehet elérni.

A tanácskongresszus már a némiképp kialakult gyakorlatot is minősíthette, amikor elfogadta a Tanácsköztársaság Alkot-

mányát, s abban a gazdaságirányítás csúcsszervének a Népgazdasági Tanácsot jelölte meg. Ugyancsak az Alkotmányban rögzítette a szakszervezetek részvételét a Népgazdasági Tanácsba (l. az Alkotmány 36. és 37. §-át). A Tanács munkája azonban még az „alkotmányos rendezés” előtt 1919. június 2-án megkezdődött.

Varga Jenő, az NT elnöke, megnyitójában ismertette e gazdasági csúcsszerv felépítését, hangsúlyozta, hogy az általa előadott szervezeti séma (elnökség, választmány és a helyi gazdasági tanácsok) „alkotja Tanács-Magyarország gazdasági szervezetének végleges rendjét”. A választmányról részletesebben szólva elmondotta, hogy itt „a döntő szerep a szakszervezeteknek jut”. A választmány mind a döntésekben, mind a felelősségben osztozik a tanács elnökségével, s így „nem jöhetnek létre oly gazdasági rendszabályok, amelyekkel a szakszervezetek nem értenek egyet”. Közölte továbbá, hogy a helyi gazdasági tanácsokban is képviselve lesznek – a kerületi ipari termelési tanácsok, a helyi tanácsok, a szövetkezetek képviselői mellett – a szakszervezetek. (A helyi gazdasági tanácsokat a június 15-én kiadott rendelettel hozták létre, de a Kormányzótanács alig egy hónap múlva megszüntette őket, mert neheztették a hatékony ügyintézkést, s helyükre a Népgazdasági Tanácsnak alárendelt gazdasági hivatalokat állította.)

A választmány első ülésén a munkabérek, a munkateljesítmény és a munkanélküli-segély problémáját vitatták meg. Varga Jenő javasolta, hogy a munkabérek egységes rendezésére, a vitás problémák megoldására a Népgazdasági Tanács keretén belül hozzanak létre állandó munkabérhivatalt. Javasolta továbbá, hogy ennek vezetőjét a Szakszervezeti Tanács delegálja azzal az 5–7 tagú bizottsággal együtt, amelynek feladata a hivatal munkáját ellenőrizni. A választmány ebben az értelemben határozott azzal a kiegészítéssel, hogy szükséges esetekben a vidéki szakszervezeti küldöttek véleményét is ki kell kérni.

Nagyobb vitát váltott ki a minimális munkateljesítmények megállapítására, illetve a munkafegyelem javítására vonatko-

zó javaslat. A Tanácsköztársaság kikiáltása után az iparban általánosan eltörölték a teljesítménybérezést, a munkabéreket pedig az áprilisi rendezésk során jelentősen felemelték. A termelés viszont – mint Varga Jenő megállapította – a diktatúra kezdeti szakaszában „eleinte nemcsak hogy nem emelkedik, hanem szükségszerűen csökken”. Varga ennek okát a tőkés üzemvezetés kényszerfegyelmének megszűnésével (amelyet csak idővel válthat fel az új önkéntes munkafegyelm), a forradalmat kísérő természetes politikai mozgalmakkal, a munkásság jelentős részének katonai mozgósításával, s az imperialista blokádnak következményeivel magyarázta.

Természetes volt viszont az is, hogy a termelés konszolidálását haladéktalanul megkezdjék. A vitában felszólalók általában szükségesnek tartották egy teljesítménymínimum megállapítását, csak Vanczák János tiltakozott, mondván, hogy a szakszervezet nem vállalhatja a kapitalisták munkáját, azaz nem állapíthatja meg a minimális munkateljesítményt. Vanczák felszólalását Bokányi Dezső utasította el hevesen, hangsúlyozva: „A szakszervezeteknek a kormányzás szcrepe jut, de ezzel együtt jár a felelősség is. Eléggé nem hangsúlyozható az a tény, hogy a szakszervezet . . . uralkodó, kormányzó testületté vált . . . , amelynek hivatása tudatára kell ébrednie . . .”

A vita során szó esett arról, hogy az üzemi munkástanácsok és termelőbiztosok működése nem megfelelő, túlságosan függenek az adott üzem kollektívájától, s nem képesek egyeztetni a helyi és általános érdekeket.

Az NT választmánya hosszas vita után egyhangúan úgy határozott, hogy utasítja az üzemi munkástanácsokat: mindennütt, ahol március 21-e óta a termelés csökkent, szabják meg a minimális teljesítményt. A határozat felkérte a szakszervezeteket, segítsék az üzemi tanácsokat és a termelőbiztosokat ebben a törekvésükben, és delegáljanak egy-egy megbízottat a nagyobb üzemek munkástanácsaiba a termelés ellenőrzésére. Az ilyen módon delegált szakszervezeti megbízott Varga Jenő szavai szerint „...az egész proletárközösség érdekét fogja

képviselni az egyes üzem munkásságának speciális érdekeivel szemben”.

Az ülés harmadik napirendi pontjaként megvitatták a munkanélküliek állami segélyezésének reformját olyanképpen, hogy alkalmas hadköteles munkanélküliek jelentkezzenek a hadseregbe; továbbá, hogy az új rendszer ösztönözze a munkaerő átáramlását azokba az iparágakba, ahol hiány van munkákészben. Határozatot hoztak egy olyan intézmény szervezésére, amely a munkakeresletet és kínálatot kiegyenlítve helyezi el a munkásfelesleget. Varga Jenő javaslatára ezt az ún. Munkáselosztó Hivatalt is a Szakszervezeti Tanács megbízottja vezette egy ugyancsak a szakszervezetekből delegált bizottság segítségével.

A következő két hónapban a gazdasági irányítás feladatát lényegében az első választmányi ülésen felvetődött problémák gyakorlati megvalósítása jelentette. Bár röviddel a választmány ülése után Varga Jenő arról írt, hogy „a szakszervezeteknek mint a termelést irányító tényezőknek a szerepe csak most van kialakulóban”, s egyelőre ez a szerepük csak a Népgazdasági Tanácson keresztül érvényesül, az élet a rendelkezésre álló rövid idő alatt az irányítás és ellenőrzés számos új formáját alakította ki.

A szakszervezetek feladatköre korántsem szorítkozott a központilag megjelölt teendőkre. A MÉMOSZ építész szakosztálya javasolta a szövetség elnökségének, hogy hozzon létre egy olyan testületet, amely hatósági jogkörrel az építészet minden szakágát felölelő általános állami tervezőintézet funkcióját töltené be.

A Tanácsok Országos Gyűlésén Hevesi Gyula tovább kívánta bővíteni a szakszervezetek jogkörét az egyes üzemek igazgatásában. Javasolta, hogy az üzemi termelőbiztosok a továbbiakban ne az államnak, hanem a szakszervezeteknek tartozzanak felelősséggel, feladatuk pedig a munkafegyelem fenntartása legyen. Az üzemek műszaki vezetését műszaki biztos végezze, aki a megfelelő állami szervnek legyen felelős. Hogy az ellenőrző munkástanács a műszaki vezetés kont-

rollját is elláthassa – Hevesi javaslata szerint –, munkásiskolákban kell biztosítani számukra a szükséges képzést.

A munkástanácsok szükséges átalakítására vonatkozó rendeletet csak július 9-én adták ki. A rendelet értelmében az üzemek munkateljesítményének és munkafegyelemének ellenőrzésére a szakszervezetek bizottságokat alakítottak, amelyek észrevételeikről értesítették az illető üzem ellenőrző munkástanácsát és a Népgazdasági Tanácsot. A valóság némiképp más módon alakult, mint ahogy a rendelet szabályozta. A szakszervezetek ún. repülőbizottságai már júniusban megalkultak, s szükség esetén maguk hoztak operatív intézkedéseket.

Nemcsak a gazdaságos termelés szempontjai, hanem – sőt elsősorban – a rendelkezésre álló nyersanyag és energia szükségessége tette nélkülözhetetlenné az azonos típusú üzemek összevonását, vagy ahogy akkor nevezték, rajonírozását. Ez a munka valójában a Tanácsköztársaság utolsó napjaiban lendült föl, így erről viszonylag keveset tudunk, s történeti irodalmunk sem szokta ezzel kapcsolatban érinteni a szakszervezetek szerepét. A vasasszakszervezet a diktatúra megdöntése után keletkezett szabadszervezeti jelentése erről szólva megállapította: „A szocializálások terén különösen az egytípusú műhelyek, illetőleg az azonos gyártmányok egy üzemben való koncentrálása idézett elő nagyobb munkálatokat, mert mind ezen munkálatok végrehajtása előtt... szövetségünknek kellett megtenni ez irányban a szakszerű javaslatokat...” A vas- és ércöntők szervező bizottsága 1919. július 25-i ülésén vitatta meg a budapesti öntödék összevonásából eredő teendőket a szervező bizottság egyik tagjának jelentése alapján, aki valószínűleg részt vett ebben a munkában. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy az összevonás nyomán szükséges elbocsátásokról először a szakszervezet döntött, s csak utána fordult jóváhagyásért a Népgazdasági Tanácshoz.

A legnehezebb feladat, amely a szakszervezetekre új szerepkörükben hárult, a munkafegyelem megszilárdítása volt, adott esetben – adminisztratív eszközökkel is. A Kormányzó-

tanács vezetői, a Népgazdasági Tanács elnöke több ízben is leszögezték, hogy ez elsősorban a szakszervezetek feladata, mégis itt kellett a legnagyobb ellenállással megküzdeni, nemcsak a szervezett munkások jelentős részénél, hanem egyes szakszervezeti vezetőknel is. Itt volt a legnagyobb távolság a szakszervezetek új és régi feladatköre között, bár Varga Jenő a vonakodóknak találóan írta, hogy hasonló feladatokat a kapitalizmusban is elláttak, hiszen a kollektív szerződések által „a szakszervezet volt az, amely a tőkéseknek igen sok esetben egy bizonyos munkafegyelmet biztosított”.

A Népgazdasági Tanács választmányának 1919. június 11-i ülése elvileg kimondotta, hogy a munkafegyelem megerősítése a szakszervezetek feladata, de konkrét intézkedéseket még nem tett. A konkrét intézkedések ellenzőinek véleményét fejezte ki a *Vas- és Fémmunkások Lapja* 1919. július 4-i számában megjelent, aláírás nélküli, szerkesztőségi cikk (szerzője valószínűleg Vanczák János volt). Ez volt egyébként az egyetlen (a korábbiakhoz képest sokkal mérsékeltebb) ellenzéki hangvételű írás a szaklapban a Népgazdasági Tanács megalakulása óta. Az anonim szerző azt vallotta, hogy a munkafegyelem „elsősorban öntudatosság dolga és nem olyan fegyelmi rendszabályoké, amelyekben bőven volt részünk a kapitalista termelésben, ami pedig a szakszervezeteket illeti, rájuk nem szabad olyan feladatokat róni, amelyek ellenkeznek az addigi nevelő munkájukkal”.

A szakszervezeti vezetők többsége azonban nem osztotta ezeket a nézeteket. Ez nemcsak a Népgazdasági Tanács fentebb említett döntéséből tűnt ki. A könyvkötők szervező bizottsága 1919. július 3-ra hívta össze a szakma fővárosban dolgozó munkásait. A gyűlés napirendjén a szokásos politikai beszámoló mellett a munkafegyelem kérdésének megvitatása szerepelt. A gyűlésre hívó röpirat hangoztatta: „teljes erővel hozzá kell látnunk az építő- és termelőmunkához. A szocializmus új világát csak úgy tudjuk felépíteni, ha mindenki teljes odaadással dolgozik és teljesíti kötelességét!”. A vegyipari munkások szakszervezetének 1919. július 27-i közgyűlésén

(amelyet a szakma országos tanácsa ülésének neveztek) a titkári beszámoló felszólította a küldötteket: „kíméletlenül el kell takarítani az útból azokat, akik tudatlanságuk vagy rosszindulatuk folytán a zavartalan termelés útjában állnak”. A nyomdászszakszervezet új szervezeti szabályzata, amelyet az 1919 augusztusában összehívandó szakmai kongresszus elő kívántak terjeszteni, ugyancsak a szakszervezetek köteleességévé tette a munkafegyelem erősítését és meghatározta az ellenőrző munkástanácsok fegyelmi jogkörét.

A hivatalos rendezést a Népgazdasági Tanács 1919. július 19-én kelt, 90. NT sz. rendelete jelentette. A munkafegyelem megsértő munkásokkal szemben az ellenőrző munkástanácsból alakított fegyelmi bizottság hét fokozatban szabhatott ki büntetést: nyilvános szóbeli feddés, nyilvános írásbeli megrovás (gyári hirdetőtáblán), áthelyezés, a munkabérnek a tényleges teljesítményhez történő arányosítása, azonnali elbocsátás, szocializált üzemben való alkalmaztatás tilalma meghatározott időre és indítvány a szakszervezetből való kizárásra.

Súlyosabb fegyelmi határozat esetén az érintettnek joga volt a munkaügyi bírósághoz fordulni, amely már 1919 áprilisától kizárólag szakszervezeti küldöttekből állt. A szocializálás után u.i. a munkáltatói ülnökök szerepe megszűnt, és a bíróságon az államnak mint munkaadónak sem volt képviselője. A fegyelmi ügyek intézésére a bíróságok mellett speciális osztályt szerveztek, amelynek vezetőjét és ülnökét a szakszervezetek javaslatára a Népgazdasági Tanács nevezte ki. Ítéletük, amelyet azzal is súlyosbíthattak, hogy az elmarasztaltat kizárhatták a munkanélküli-segélyből, jogerős, megfellebbezhetetlen volt.

Még bonyolultabb problémának bizonyult a teljesítménybérezés újabb bevezetése, hiszen az akkordot évtizedes küzdelem eredményeként épp a márciusi forradalom előtt, illetve közvetlenül utána sikerült megszüntetni, s ebben a harcban 1918 végén, 1919 elején épp a kommunisták jártak az élen. A Népgazdasági Tanács választmányának első ülésén is fel-

merült ez a kérdés, a vitában a legnagyobb szakszervezet, a Vas- és Fémmunkások Szövetségét képviselő Vanczák János elutasította a teljesítménybérezésre való visszatérést. A *Vas- és Fémmunkások Lapja* már említett július 4-i cikke hangsúlyozta: „...nem a kapitalista termelés módszereivel, nem akkordmunkával, jutalmakkal vagy a kapitalista érdekeket szolgáló, ún. tudományos munkarendszerekkel, hanem a dolgozók fölvilágosításával, élettigényeik lehető kielégítésével” lehet csak biztosítani a munkateljesítmények növekedését. Számos üzem, szakma és iparág munkáskollektívája is foglalkozott a bérezés problémájával: számukra világos volt, hogy először a termelést kell növelni, s csak utána lehet szó az „élettigények” kielégítéséről. Az előbbi biztosítására a nevelés, a fegyelmezés mellett a legbiztosabb eszköz a munkateljesítmény szerinti bérezés bevezetése. Ezt felismerve a téglagyári munkások – a szakszervezet egyetértésével – 1919 júliusában, a központi intézkedések előtt, a teljesítménybérek visszaállítása mellett döntöttek, hasonló döntésre jutottak a budapesti esztergályosok, a csepeli Weiss Manfréd-gyár, az Albertfalvai Repülőgépgyár dolgozói is.

Vanczák fellépésével szemben arra is találhatunk példát, hogy a teljesítménybérezéshez való visszatérés szószólói főleg régi szakszervezeti vezetők voltak. Így az Építőmunkás Szövetség kőfaragó szakosztályának elnöke már 1919. május végén, a Vas- és Fémmunkások Szövetségében az öntők szervező bizottságának elnöke és titkára 1919. július elején kezdeményezte az akkordra való visszatérést.

A Népgazdasági Tanács választmánya július 7-én határozatot hozott a teljesítménybérekhez való visszatérésről. A határozatot hosszú vita után egyhangúlag hozták meg. Az előzetes viták hatására még a *Vas- és Fémmunkások Lapja* is sürgősen szükségesnek nyilvánította, hogy a munkásság és a tanácsállam érdekében „a tiszta időbérrendszer helyett a munkateljesítmény fokozását biztosító prémiumos és darabbérrendszert vezessék be”.

A rendelet részleteinek kidolgozása folyamatban volt már

július folyamán, de Varga Jenő, Kun Béla, Hevesi Gyula közlései arról tanúskodnak, hogy a termelés általánosan emelkedni kezdett még a bérintézkedések életbe léptetése előtt. Ez a munkásság öntudatát, felelősségérzetét, s annak a rendszernek hatékonyságát mutatta, amelyet a fentiekben vázoltunk, s amelyben jelentős szerepük volt a szakszervezeteknek.

Figyelemre méltó – s a fenti törekvések sikerére utal – az is, hogy a június elején elcsitult-elcsitított szakszervezeti ellenzék mint mozgalom többé nem jelentkezett, noha a tanácsállam külső és belső helyzete 1919. június végétől igen nehéz volt. Tanúsítja ezt többek között Propper Sándornak, a fém munkásmozgalom történetéről írott kézírata. (A mű a harmincas évek végén íródott, amikor szívesen kerestek elő jobboldali „érdemeket” – ha voltak.) Propper a proletárdiktatúra eseményeit a szakszervezeti jobboldal szemszögéből ábrázolta, s így az alábbi néhány sor értékes vallomás az 1919. június–júliusi helyzetről:

„A diktatúra további menetében szakszervezeti szempontból nem sok feljegyezni való akadt. A szakszervezetek, miután április–júniusi kibontakozási akciójuk csődöt mondott, visszahúzódtak szakmai működési területükre.”

A vasas bizalmi testület, amelyben június elején a leghévesebb csaták zajlottak, és olyan kijelentések hangzottak el, amelyeket ellenforradalmi izgatásnak lehetett volna minősíteni, 1919. július 21-én határozatot hozott „a proletárdiktatúra erélyesebb kezeléséről”, s erről értesítette a Kormányzótanácsot. Számottevő ellenzéki hangulatot ekkor csupán a nyomdászoknál lehetett tapasztalni, ahol a szakma baloldali vezetői állami vonalon dolgoztak, a munkásság körében viszont a papírhány, valamint számos újság megszűnése aggodalmat, bizonytalanságot váltott ki.

Bontakoztak a szocialista tervgazdaság körvonalai. 1919 nyarán a *Szociális Termelés* című folyóiratban rendre jelentek meg a legjobb szakemberek tollából reálisan megalapozott tudományos tervek az ország víz- és energiagazdálkodásával, villamosításával kapcsolatban. Szinte a diktatúra utolsó nap-

jaiban alakult meg számos kiváló polgári szakember részvételével a Műszaki Tudományos Tanács, és úgy fogott munkához, mintha döntései évtizedekre szólnának, ám július derekától nemhogy évek, hanem napok adattak már csak meg a magyar Kommünnek.

A szlovákiai visszavonulás után Stromfeld Aurél vezérkari főnök, aki irányítója volt a Vörös Hadsereg diadalmas északi hadjáratának, lemondott beosztásáról. Távozása a vezérkar éléről a hadsereg politikai és katonai vezetését egyaránt sújtotta. Július elején távozott a hadsereg főparancsnoki posztjáról Böhm Vilmos némiképp más indítékok alapján. Ő a visszavonulás után, bizalmát a forradalom jövőjében elveszítve megkísérelte a volt szociáldemokrata hadtestparancsnokok (Haubrich, Landler, Pogány) segítségével elmozdítani a tanácskormányt. A megbeszélések kudarca után elvállalta a Tanácsköztársaság bécsi követségének vezetését s itteni tevékenysége nem annyira a diplomáciai eszközökkel való időnyerést szolgálta (erre egyre kevesebb lehetőség volt, hisz az imperialista nagyhatalmak a német békeszerződés után elhatározták: mindenképp leszámolnak a Tanácsköztársasággal), mint inkább a szociáldemokrácia vezetésével végbemenő politikai kibontakozás útját követte. A visszavonulás nyomán kialakult helyzetben a hadsereg alakulatai – különösen a munkásezredek – körében elkeseredettség, levertség uralkodott. A frontról visszavont munkásalakulatokat a Dunántúlon karhatalmi célokra használták fel, ami még inkább kedvezőtlenül hatott. A tisztikar azon része, amelyet pusztán nacionalista beállítottsága kapcsolt a május–júniusi hadjárat idején a forradalomhoz, végleg elfordult a proletárdiktatúrától. Érezhetően csökkent a proletárdiktatúra tömegbázisa mindenekelőtt a polgári és kispolgári rétegek között. Amíg a hadsereg sikereket ért el, a hátszág könnyebben vette tudomásul, hogy sok mindenről le kell mondania. Most minden áldozat hiábavalónak tűnt.

A Vörös Hadsereg visszavonása utáni hetekben a proletárdiktatúra kommunista vezetői erőteljesen szorgalmazták a

hadsereg és az egész hadszervezés új alapokra fektetését. Ennek jegyében július 12-én a Kormányzótanács elrendelte az általános védkötelezettséget, valamint a tartalékos tisztek mozgósítását.

Az új vezérkari főnök Julier Ferenc, volt hivatásos tiszttá lett. Julier irányításával és támogatásával azonban a vezérkar hamarosan az ellenforradalmár katonatisztek egyik gyülekező- és búvóhelyévé vált. Ezek a tisztek céltudatosan a proletárdiktatúra megdöntésére törekedtek. Számukra jó alkalomként kínálkozott a tanácskormány vezetőinek döntése a Tiszántúl felszabadítását célzó hadművelet előkészítéséről. A tanácsállam vezetői megkísérelték elérni korábban a kiürítés biztosítását diplomáciai eszközökkel, ám a győztesek leplezetlen cinizmussal elutasították ígéreteik teljesítését. Mikor ez nyilvánvalóvá vált, a tanácskormány és a vezérkar meghozta a döntést a románok elleni offenzíváról. A hadjárat sikere legalábbis kétséges volt a román hadsereg túlereje és a csehszlovákokhoz képest nagyobb fegyelmezettsége miatt. A tanácskormány vezetői azonban úgy vélték, hogy a belső nehézségek következtében jelentkező feszültséget csak katonai sikerek oldhatják fel, s emellett szükség volt a Tiszántúl élelmiszer-tartalékaira is. A kockázatos vállalkozásba szinte beugratta a kormányt az új vezérkari főnök Julier is. Julier az északi hadjárat idején a Landler-hadtest vezérkari főnöke volt és lojalitása a Tanácsköztársaság iránt megszűnt Szlovákia kiürítésével, sőt új pozícióját igyekezett felhasználni a proletárállam megdöntésére. Ez irányú terveiben fontos szerepet játszott az offenzíva. Úgy vélte, hogy vereség esetén elkerülhetetlen lesz a tanácskormány távozása, míg az esetleges győzelem esetén a hadsereg bonapartista puccsot hajthatna végre.

A támadást úgy időzítették, hogy egybeessék a Szovjet-Oroszország és Tanács-Magyarország védelmére indított világsztrájkjal. Az akció – bár részleges sikercket ért el – nem vezetett olyan demonstrációhoz, amely lényegesen befolyásolta volna a Tanácsköztársaság helyzetét.

Július 20-án a Vörös Hadsereg átkelt a Tiszán és Tokajnál,

Szolnoknál, valamint Csongrádnál hidfőt létesítve folytatta az előnyomulást. A támadás 3 napon át csaknem zavartalanul haladt előre. A szolnoki csoport mélyen benyomult a Tiszántúlra s a másik két csoport is – bár kevesebb sikerrel – haladt előre. Felszabadult Csongrád, Hódmezővásárhely, Szentés és az előretolt egységek elérték Karcagot, Mezőtúrt, Túrkevét. Július 24-én viszont megindult a román ellentámadás, s az el-lenséges túlerő láttán a vezérkar hivatásos tisztjei már csak a vereségre játszottak, s elrendelték a Tiszántúl kiürítését. Ez július 26-án megtörtént. A visszavonulókat követték a román csapatok, amelyek július 27-én megkezdték a tiszai átkelés előkészítését és 29-én jelentékeny erőkkel át is keltek a Tiszán. A vezérkar árulói ekkor már nyíltan felleptek a tanács-kormány távozásának követelésével, a katonai csődben a pa-rancsnokló tisztek jó része magára hagyta a megzavarodott katonákat.

A vörös Budapest sajtójában nem tükröződött a forradal-mat fenyegető veszély. Miközben a Tiszához szorítva vergőd-tek a Vörös Hadsereg utóvédjei, s a román csapatok megkezd-ték az átkelést a folyón, cikkek jelentek meg a proletárgyer-meknek üdüléséről, az élelmiszer-ellátásról, a pártiskola első kurzusának eredményes befejezéséről, a tudományos iroda-lom fejlesztéséről. Ezalatt Bécsben az antantmegbízottak és a Bécsbe érkező hazai szociáldemokrata megbízottak már a munkáshatalom felszámolásának módozatait tárgyalták. Tár-gyalni csak a módozatokról lehetett, hiszen a Tanácsköztársaság megdöntését már korábban elhatározták.

Kun Bélát a bécsi megbeszélésekről július 30-án a királyhi-dai határállomáson tájékoztatta Böhm Vilmos, Peyer Károly és Weltner Jakab, s egyúttal arra akarták rávenni, hogy kapi-tuláljon. Kun Béla ezt határozottan elutasította, mert bízott a májusi fordulat megismétlődésében. Táviratban kérte Lenint a besszarábiai erőfeszítések fokozására, és mozgósítani akarta a budapesti munkásságot. Az adott helyzetben – éppen Uk-rajna kiürítése került napirendre Gyenyikin és az ukrán na-cionalisták offenzívája miatt – az orosz segítség lehetetlen

43-44. Mindent a gyerekekéért. Uzsonnaosztás egy „szocializált” magánkertben. A Balatonra induló munkásgyerekek egy csoportja

volt, s azok a szociáldemokrata népbiztosok, szakszervezeti vezetők, akik már nem bíztak az ellenállás eredményességében, megtagadták a munkásosztály újbóli mozgósítását s a Vasashadosztály frontra vitelét.

Szolnok környékén még tartott az ellenállás, de az átmeneti sikereknek sem lélektani, sem katonai hatása nem volt. A tiszántúli csatákban elvérzett, szétzilálódott hadsereg már

nem volt képes komolyabb ellenállásra. A Kormányzótanács utolsó ülésén, amelyen a párt- és a szakszervezeti vezetők is részt vettek, Kun Béla még előterjesztette az ellenállásra vonatkozó javaslatát, de azt csak Szántó Béla és Szamuely Tibor támogatta. A jelenlevő szociáldemokraták valamennyien a tanácskormány lemondása mellett voltak, és támogatta őket néhány kommunista vezető is. Az ellenállás hívei elsősorban a forradalom iránti hűségből, semmint a körülményeket mérlegelve kívánták a harcot folytatni. Az 500-as tanács ülése – ahol bejelentették a tanácskormány lemondását és a szakszervezeti kormány megalakulását – ünnepelte Kun Bélát, de a helyzet megfordítására – úgy mint májusban, már nem tu-

NÉPSZAVA

1919. augusztus 2. KEDDÉN
TITKOS SZERKESZTŐ: DR. SZILÁGYI ZSÓFIA
FŐMUNKATARTÓ: DR. SZILÁGYI ZSÓFIA
FŐMUNKATARTÓ: DR. SZILÁGYI ZSÓFIA
FŐMUNKATARTÓ: DR. SZILÁGYI ZSÓFIA

Magyarország népéhez!

Az újabb híradások alapján meg kell állapítani, hogy a tanácsrendszer alapjai már kezdve helyesek, a hatalom átadását és a békételvezetést.

a békételvezetés

megkezdését. A Magyarországi Szocialista Szövetség Tanácskormány-Államkormány egy-
tül, hogy az új rendszer az új hatalom átadását és a békételvezetést csak a tanács-
rendszerrel kezdheti, és a békételvezetést.

**Az ország ideiglenes kormányzása a központi Munkástanács megbízásából
átvette a fegyverkezelt és fölfegyverzett magyarországi szakszervezetek
vezetőiből alakult új kormány.**

Az új kormány az országos, szakszervezeti munkásság egyetemes tanácskodik

Célja a rend fenntartása és az éntánttal való tárgyalások megkezdése.

Köztársasági hatalomunk. Erősen tartjuk a Tanácskormányt, hiszen az fegyverkezelt
Munkástanácsunk szakszervezete. Az új kormány békételvezetést.

**a szervezett munkásság nem küli sem az ellenforradalmároknak, sem a
feszítőknek, járészakodóknak.**

Az új kormány békételvezetést. Munkástanácsunk, hogy a békétel terror-puszításkor és a
tanácskodik, a tanácskodik, hogy a tanácskodik, hogy a tanácskodik, hogy a tanácskodik.

**a kormány költözte Magyarországi népet, hogy fegyverkezett vársz be az
ellenforradalmi és föltétlenül engedelmessé tegye a kormány rendelkezésének.**

Munkástanácsunk békételvezetést. A munkástanácsunk és a tanácskodik, hogy a tanácskodik.

A rend és a fegyverkezelt munkásság a kormány teljes erővel fog kezdeni.

A rend és a fegyverkezelt munkásság a kormány teljes erővel fog kezdeni.

Az új kormány békételvezetést. Munkástanácsunk, hogy a tanácskodik, hogy a tanácskodik.

Magyarország népet csak a rend, csak a fegyverkezelt munkásság a tanácskodik.

Budapest, 1919. augusztus 1-én.

Pécsi Gyula a k. munkástanácskodik.	Kisfalussy Gyula a k. munkástanácskodik.
Agoston Péter a k. munkástanácskodik.	Kisfalussy Gyula a k. munkástanácskodik.
Derecskei Antal a k. munkástanácskodik.	Kisfalussy Gyula a k. munkástanácskodik.
Budapesti Munkástanácskodik.	Kisfalussy Gyula a k. munkástanácskodik.
Budapesti Munkástanácskodik.	Kisfalussy Gyula a k. munkástanácskodik.
Budapesti Munkástanácskodik.	Kisfalussy Gyula a k. munkástanácskodik.

Közzétett a tanácskodik.

45. Az ún. szakszervezeti kormány proklamációja a tanácskormány lemondásáról és a hatalom átvételéről

dott vállalkozni. A kommunisták utolsó szava, amint ezt Kun Béla és a tanács elnöke, Biermann István megfogalmazta, a harc újrakezdésének, a visszatérésnek a fogadalma volt. Az ülés után a kommunista s a baloldali szocialista népbiztosok egy csoportja Ausztriába emigrált, élve az osztrák kormány biztosította menedékjoggal, ahol viszont internálták őket.

A dicső harc dicstelen epilógusaként megalakult tiszavirág-életű szakszervezeti kormány – amely garanciát vállalt a proletárdiktatúra alapvető vívmányainak fenntartására és a békés, demokratikus kibontakozásra. A szakszervezeti kormány azért vette át a hatalmat, mert bízott az antanthatalmak ígéretében, hogy megállítják Budapest előtt a román csapatokat, s így alkalom adódik tényleges céljukat: a kapitalizmus restaurációját polgári demokratikus keretek között megvalósítani. Ezért – előzetes ígéreteikkel ellentétben – hozzáláttak a Tanácsköztársaság vívmányainak felszámolásához és a munkásság lefegyverzéséhez.

A vöröségek sokan nem tudtak belenyugodni. A Vörös Hadsereg, a karhatalom alakulatai a Dunántúlon még fegyverüket használták a túl hamar előmerészkedő fehércekkel szemben. Augusztus első napjaiban még itt-ott elzavarták azokat a jegyzőket, akik a hivatalokból el akarták távolítani Marx és Lenin képeit. A fővárosban még fel-felhangzott az utcán az Internacionálé, s az új kormánynak külön rendeletet kellett hozni a vörös zászlók eltávolításáról. Az utolsó közülük a volt Szovjetház, a Hungária-szálló közelében horgonyzó Szamos monitoron lobogott. A Peidl-kormány utasítását a zászló bevonására a legénység először megtagadta, s csak a megbízottak hosszas kapacitálására bocsátották le az árbocról. Ezután szétvágták a hadilobogót, s ereklyeként a matrózok mindegyike magával vitte annak egy-egy darabját. Így tűnt el Budapestről az utolsó vörös zászló. Mindez azonban csak utóvédharc volt. Az események alakulását eldöntötte, hogy augusztus 4-én bevonultak Budapestre a román királyi csapatok, s két napra rá egy általuk támogatott puccs résztvevői elzavarták a szakszervezeti kormányt. Beh bizonyosodott, hogy a szo-

46. A királyi román hadsereg bevonulása Budapestre

ciáldemokraták tévedtek: a levert szocialista forradalmat nem követhette polgári demokrácia, csak az ellenforradalom, csak a fehérterror.

Az ellenforradalmi rendszer nyitánya kisszerűséggel az operettek világára emlékeztetett. A román megszálló csapatok szuronyainak támogatásával egy szakasz rendőr fedezete mellett vonultak fel a „nemzeti” és „keresztény” politika képviselői: a jelentéktelen budai fogorvos, Csilléry András és az ambiciózus önjelölt vezér, Friedrich István, hogy végrehajtsák a „nemzeti” fordulatot. A „nemzeti gondolat” kormányzóje-

lőltje, Habsburg József főherceg a Bristol-szállóban várakozott a győzelem hírére.

A megbuktatottak sem voltak tragikus hősök. A Peidl-kormány minisztereinek többsége jobboldali szakszervezeti vezetők közül került ki, akik míg állt a Tanácsköztársaság, nem szüntek támadni a proletárdiktatúrát, s augusztus 2-a után szüntelenül csak engedményeket tettek a megszállóknak és a burzsoáziának. Ám az osztályellenség nem volt hálás, és a szakszervezeti kormány tagjainak látniuk kellett, hogy a diktatúra alatt pisszenni is gyáva ellenforradalmi „hősök” könyörtelenül elzavarják az „enyhe kezelés” szószólóit a bársonyszékekből. Aki pedig nem futott elég gyorsan külföldre, megismerkedhetett az ellenforradalom börtöncével, bíróságaival is. Mert a folytatás már nem volt komikus...

A Tanácsköztársaság vívmányainak felszámolásával – az első lépéseket ez irányban megtette már a szakszervezeti kormány is – néhány nap alatt végzett Friedrich István kormánya, s így hozzáfoghatott másik fő feladatához: a megtorláshoz.

Az egyik legelső rendelet a tanácsköztársasági ügyekben eljáró különbíróságok, az ún. ötös tanácsok megszervezéséről intézkedett. Ezek a bíróságok gyorsított eljárással ítélték meg nemcsak a Tanácsköztársaság vezetői, hanem mindazok felett is, akik szóban vagy írásban rokonszenvüket nyilvánították a proletárdiktatúra ügyével. Így kerültek bíróság elé – és kaptak különösen eleinte súlyos büntetést – katonák, párt- és állami funkcionáriusok mellett százával házbizalmiak, alkalmi előadásokat tartó tanítók, sőt papok is. Az ellenforradalmi jogszemlélet talán legnagyobb galádsága volt, hogy a Tanácsköztársaságot nem államnak, hanem „bűncselekmények elkövetésére” szövetkezett személyek tömörülésének tekintette, s így a normális állami tevékenység minden megnyilvánulása közönséges bűncselekménynek minősült. Eszerint az egyszerű tanácstag – hivatalos hatalommal élt vissza; a pénzbírságot vagy szabadságvesztést kiszabó forradalmi törvényszéki tag zsarolt, a személyi szabadságot sértette meg,

a legindokoltabb esetben (gyilkosság, hazaárulás stb.) kiszabott halálbüntetések – gyilkosságnak minősültek; s a Vörös Hadsereg magasabb parancsnokait, pl. Stromfeld Auréli felségsértésért és hűtlenségért (!) vonták felelősségre.

A népbiztosok „bűnlajstromán” pedig a következő büntettek álltak:

1. felségsértés és lázadás;
2. 167 rendbeli gyilkosságra való felbujtás;
3. több rendbeli zsarolás és lopás;
4. pénzhamisítás.

Az első pontban foglaltakat a Tanácsköztársaság kikiáltásával követték el (hogyan is, mennyire volt „lázas”, az közhely), a másodikat azzal, hogy létrehozták a forradalmi törvényeséket, amely 167 esetben hozott halálos ítéletet fegyveres ellenforradalmi lázadók ellen. Lopás, rablás, zsarolás volt a szocializálási rendeletek meghozatalában és végrehajtásában való közreműködés. A pénzhamisítás a tanácsállam bankjegyének, az ún. „fehérpénznek” a kinyomtatása volt. Ilyen „közönséges bűnözők” voltak: Ágoston Péter egyetemi tanár, Kelen József nemzetközi hírnévű mérnök, Szabados Sándor, az Országos Munkásbiztosító Pénztár aligazgatója, Bajáki Ferenc, Bokányi Dezső, Dovcsák Antal, Haubrich József, Kalmár Henrik, Nyisztor György, Vántus Károly egyéni becsületükben megtámadhatatlan kommunista és szociáldemokrata munkásvezetők – a Tanácsköztársaság népbiztosai.

Az igazságügy-minisztérium 1920 nyarán megállapította, hogy egy év alatt 53 304 személy ellen indítottak eljárást tanácsköztársasági tevékenység miatt. Nem tekinthető túlzásnak, ha az eljárás alá vont személyek számát kb. 60 000-re becsüljük, hiszen 1925-ig még tömegesen folytak ilyen perek. A kiszabott börtönbüntetések időtartama a *Világosság* című emigráns lap 1920. decemberi töredékes adatai alapján is meghaladta a 3200 évet. A különbíróság melletti „áldás” az internálás intézményének bevezetése volt. Az „állam és társadalom érdekeire, a közrendre és közbiztonságra veszélyes, aggályos vagy gyanús személyeket” minden előzetes eljárás nél-

kül a rendőri és közigazgatási hatóságok döntése alapján táborokba (a legismertebb volt a hajmáskéri és a zalaegerszegi) gyűjtötték. Itt ezernyi politikai foglyot, köztük nőket és gyermekeket is őriztek. Sokan büntetésük kitöltése után kerültek ide, szabadlábra helyezés helyett, másokat az ellenforradalmi bíróságok is ártatlannak minősítettek, mégis internálták őket. A bánásmód, az ellátás a táborokban botrányos volt, az őrszemélyzet számos internáltat meggyilkolt. A nemzetközi tiltakozás, s a hazai parlamenti viták csak 1925-ben értek célta. Ekkor oszlatták fel az utolsó, a leghírhedtebb táborat Zalaegerszegeu.

A megtorlás logikájából következett, hogy a diktatúra alatt kinevezett egyetemi tanárokat megfosztották katedrájuktaól, s a szerepet vállalt művészek közül Gellért Oszkárt, Kassák Lajost, Móricz Zsigmondta letartóztatták. A haladó magyar irodalom esztendőkre elnémult itthon.

Az ellenforradalom nem állt meg a Tanácsköztársaság intézményeinek szétzúzásaánál, a szereplők üldözésénél. Megsemmisítették a polgári demokratikus forradalom vívmányait: a sajtószabadságot, a demokratikus választójogta, a szabad egyesülés és gyülekezés jogát. A forradalmi fellendülés idején alakult szakszervezeteket: a vasúti és villamosalkalmazottakét, a közalkalmazottakét, a pedagógusokét, a műszaki tisztviselőkéta feloszlatták, vagyonukat elkobozták. Megszüntették a munkásbiztosítás és a hatósági munkaközvetítés autonómiáját, mert ezekben a testületekben még a Monarchia idején számottevő befolýásra tettek szert a munkásszervezetek.

A „törvényes” megtorlás mellett folyt a megszálló hatóságoknak, az ellenforradalmi terroralakulatoknak az előbbit méreteiben sokszorososan meghaladó külön vérbosszúja.

Az ellenforradalmi rendszer hírhedt főügyésze, Váry Albert a vörösteror „rémtetteit” vizsgálva (s beleszámítva a közönséges bűncselekményért elítélteket, sőt az ismeretlen tettesek által ismeretlen módon meggyilkoltakat is) alig tud 550 „áldozatot” felsorolni.

Ezt a számat legalább 8–10-szeresen felülmúltá a fehérter-

ror. Hiszen százakra rúgott a megszállók által kivégzett tanácsfunkcionáriusok és hadifogságba esett vöröskatonák száma. Az 1919 augusztusában Dunántúlra szabadított „nemzeti” hadsereg devccseri, kaposvári, marcali, siófoki, szekszárdi tömeggyilkosságai közismertek. A „nemzeti” hadsereg diadalútját Celldömölkön, Sümegen, Tapolcán véres pogromok jelezték. Budapesten és környékén, ahol a Friedrich-kormány karhatalmi közegei állították helyre a „rendet”, a börtönökben, a rendőrkapitányságokon olyan állapotok voltak, hogy azokat még a kommunistabarátsággal igazán nem vádolható román hatóságok is megsokallták.

Amikor 1919 novemberében a román csapatok kiűritették Budapestet és a Duna–Tisza közét, a magyar uralom helyreállítását a kecskeméti és szolnoki tömeggyilkosságok, a Prónay- és az Ostenburg-különítmény budapesti garázdálkodásai jelezték. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy az utoljára kiűritett baranyai háromszög – Pécs–Baja–Mohács – lakossága kétségbeesett kísérleteket tett, hogy megakadályozza 1921 augusztusában a jugoszláv csapatok távozását és a „nemzeti” hadsereg bevonulását.

Aki nem tudott vagy nem akart a fehér Magyarországon élni, az külföldre ment, menekült. A Tanácsköztársaság megdöntését követően kirajzott politikai emigránsok száma tízezrekre becsülhető. Az ellenforradalom nemcsak a munkásmozgalmi harcosokat, kommunistákat és szociáldemokratákat, hanem baloldali polgárokat, politikusokat, írókat, újságírókat is menekülésre kényszerített. A 20-as években Bécsben, Párizsban, Moszkvában elevenebb, gazdagabb magyar irodalmi élet volt, mint ugyanakkor Magyarországon. De nemcsak írók, hanem más alkotók, tudósok is elhagyták az országot. Elmentek a később világhírűvé vált filmeseink (Forró Pál, Korda Sándor, Vajda László), képzőművészeink (Bíró Mihály, Ferenczi Béni és Noémi, Moholy Nagy László, Uitz Béla, Vértés Marcell nevét csak kiragadott példaként említjük meg), tudósaink: biológusok, filozófusok, fizikusok, matematikusok, művészettörténészek, a névsor még példaként is

hosszú volna. Európa és Amerika egyetemei és kutatóintézetei emigráns magyar tudósokkal teltek meg, de Magyarországon, amely 1919-ben 133 napig a tudomány és a kultúra fejlődésében is élen haladt, az ellenforradalom „jóvoltából” abba az állapotba süllyedt, ahol a tudományt Habsburg József főherceg reprezentálta mint a Tudományos Akadémia címőke.

A „függöny legördülésével”, az emigrációban csakügy, mint itthon, megkezdődött az csemények értékelése. Vádak és önvádak, igazolási kísérletek láttak tucatszám napvilágot. A munkásmozgalom különböző csoportjai és pártjai, sőt a polgári demokratikus, úgynevezett októbrista emigráció is hallatta szavát ebben a kérdésben.

A kommunisták számára a Tanácsköztársaság 133 napja, a forradalom eltiprásának okai sosem voltak elméleti, történelmi problémák, hiszen szorosan összefonódtak a „hogyan tovább?” kérdésével. A diktatúra megdöntését követően megjelent első értékelések (szerzőik: Kun Béla, Rudas László, Szántó Béla, Varga Jenő) helyesen határozták meg a vereség okaiban a külső és belső tényezők arányát. Ezek az írások bőven szóltak a szociáldemokraták ingadozásáról, egyes jobboldali vezetők árulásáról, a parasztság jelentős rétegeinek passzivitásáról, a belső ellenforradalom szerepéről, de a bukás alapvető legfontosabb okát a nemzetközi helyzet kedvezőtlen fordulatában, az intervenciós hadseregek túlcresztésében látták.

A későbbiek során változásokat tapasztalhatunk a Tanácsköztársaság értékelésében. Az 1920-as évek végére a magyar kommunista sajtóban olyan írások jelentek meg, amelyek – csetenként egyoldalúan – szinte a vereség egyetlen okát a szociáldemokraták magatartásában látták. A kommunista szerzők írásai kezdettől tartalmaztak önkritikus elemeket. Ilyen vonatkozásban foglalkoztak az agrárkérdés 1919-es megoldásával, a pártegyesüléssel stb. A 30-as évek végétől ezek az önkritikus jellegű írások sajátos szintet kaptak: a kritikát egyes személyekhez kezdték kötni, majd a hibák körét – és

a felelősök körét is – szélesítve, kialakult utólag a „belső ellen-ség” csoportjának koncepciója.

Ez a koncepció érvényesült Magyarországon a személyi kultusz körülményei között, kiegészülve Rákosi Mátyás 1919-es szerepének mértéktelen eltúlzásával. Akik ezekben az esztendőkből jártak iskolába, azoknak a Tanácsköztársaságról elsősorban bukásának, vereségének tényleges vagy utólag konstruált okai jutnak az eszébe.

Csak 1957 óta kapott tudományosan megalapozott értékelést a Tanácsköztársaság történelme, és tekintjük annak, ami volt, jelenlegi politikai gyakorlatunk közvetlen elődjének. A forradalom belső problémái, az ellenforradalmi erők támadásai önmagukban nem ingatták volna meg a Tanácsköztársaságot. A ténylegesen elkövetett hibák (például az agrárkérdésben) olyan gyermekbetegségek voltak, amelyekből valószínűleg kigyógyult volna a magyar kommun.

A Tanácsköztársaság megdöntésével a szocialista forradalom európai továbbterjedésének legfontosabb lehetősége semmisült meg. Az intervenció győzelme akadályozta meg a kelet-európai nemzetiségi kérdés eddig elvileg legkövetkezetesebb szocialista megoldását. A Magyarországi Szövetséges Tanácsköztársaság helyére az antanthatalmak segítségével felkapaszkodó ellenforradalmi rendszer nacionalizmusával csakhamar hatalomra segítői ellen fordult. Félretekelt revíziós propagandája, sovíniszta uszítása a népek közötti gyűlölködés új magvait hintette el, s hozzájárult a második világháború előkészítéséhez. A Tanácsköztársaság tanulságai nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi munkásmozgalom harci tapasztalatait is gyarapították.

A Tanácsköztársaság hagyományai nagy szerepet játszottak a kommunisták és a baloldali szocialisták együttműködésében az ellenforradalom egész időszakában, s a felszabadulás után megkönnyítették a kommunista és szociáldemokrata munkásmozgalmak egymásra találását, a munkásegység megteremtését, amely előfeltétele volt a szocialista forradalomnak.

Irodalom

- A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai.
4/B. köt. 1969., 5. köt. Bp. 1956., 6/A–B. Bp. 1959.
- „Mindenki újakra készül”. . . Az 1918–19-es forradalmak irodalma.
Szerk.: József Farkas. 1–4 köt. Bp. 1959–1967.
- Lenin: Magyarországról. Bp. 1978.
- A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1976.
- Magyarország története 7. köt. Főszerk.: Hanák Péter. Bp. 1978.
- Magyarország története 8. köt. Főszerk.: Ránki György. Bp. 1976.
- Farkas Márton: Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. A hadsereg szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában. Bp. 1969.
- Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968.
- Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Bp. 1978.
- Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969.
- Hetcs Tibor: Stromfeld Aurél. Bp. 1969.
- Hevesi Gyula: Szociális termelés. A Magyar Tanácsköztársaság iparpolitikája. Bp. 1959.
- Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen. Bp. 1965.
- Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Bp. 1977.
- Kövágó László: Internacionalisták a Tanácsköztársaságért. Bp. 1969.
- Kun Béla: Válogatott írások és beszédek. 1–2. köt. Bp. 1966.
- Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság. Bp. 1979.
- Liptai Ervin: Vöröskatonák, előre! Bp. 1969.
- Lukács György: Történelem és osztálytudat. Bp. 1971.
- A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga. Bp. 1959.
- Mérei Gyula: A magyar októberi forradalom és a polgári pártok. Bp. 1969.
- L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1918–1919. Bp. 1965.

Schönwald Pál : A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései. Bp. 1969.

Siklós András : Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Bp. 1966.

Siklós András : Magyarország 1918–1919. Bp. 1978.

Varga Jenő : A proletárdiktatúra gazdaságpolitikája. Bp. 1976.

A képek jegyzéke

1. 1917. november 25. A budapesti munkásság nagygyűlése üdvözlí a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat
- 2-3. A forradalmi szocialisták vezetői, Duczynska Ilona és Sugár Tivadar a budapesti honvédtörvényszék előtt
4. Károlyi Mihály az 1918-as polgári demokratikus forradalom vezetője
5. Szántó Béla, „a forradalom vezérkari főnöke”
6. A forradalom katonái
7. Hullanak a császári-királyi sapkarózsák
8. A frontról hazatérő katonák a Keleti pályaudvaron
9. Pogány József, a katonatanácsok kormánybiztosa
10. 1918. november 16. A köztársaság kikiáltása. Az I. néptörvényt Bokányi Dezső hirdeti ki
11. A Vörös Újság első száma
12. Az új forradalom rikkancsai
13. 1919. január. Kommunista népgyűlés Budapesten, a szónok Vágó Béla
14. Károlyi Mihály földet oszt Kápolnán
15. Provokáció készül. Fegyveres készültség a Népszava szerkesztősége előtt 1919. február 20-án
16. A KMP titkárság feldúlt helyisége
17. Kommunista népgyűlés 1919 márciusában Budapesten
18. Az antanthatalmak katonai missziója, előtérben Vix alezredes
19. A Károlyi Mihály nevében kiadott lemondó nyilatkozat, amely átadja a hatalmat „Magyarország népei proletariátusának”
20. Kun Béla külügyi népbiztos, a Tanácsköztársaság tényleges vezetője
21. Garbai Sándor a Forradalmi Kormányzótanács elnöke
22. Győzött a proletárdiktatúra. Budapesti utcakép 1919 márciusában

23. 1919. április 7. Tanácsválasztások. Ekkor szavazhattak először a nők
24. Újságírók a somogyi termelőszövetkezetek munkájával ismerkednek. Középen, az előtérben ül Hamburger Jenő és Latinca Sándor. Az utóbbi mögött balra áll Móricz Zsigmond
25. Lukács György közoktatásügyi népbiztos
26. Ifjómunkásgyűlés a Múzeum kertben
- 27-28-29. A Tanácsköztársaság zenei direktóriumának vezetői Reimtz Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán
30. A Tanácsköztársaság vezetői a munkásezredek 1919. ápr. 23-i szemléjén (A kép közepén Garbai Sándor, Kun Béla, Haubrich József és Szántó Béla)
31. Lenin és Szamuely Tibor Moszkvában, a Vörös téren
32. Stromfeld Aurél, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke
33. Ülészék az egyesült párt kongresszusa
34. Lékai János, a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetségének vezetője
35. A hadsereg főparancsnokságán (Az előtérben Stromfeld Aurél, Haubrich József és Böhm Vilmos)
- A Vörös Hadsereg északi hadjárata
36. Harcálláspont az északi fronton
37. A Vörös Hadsereg bevonul Kassára
38. A gödöllői főhadiszálláson átadják a Vörös Hadseregnek a budapesti Munkás- és Katonatanács zászlaját (Az előtérben, háttal Böhm Vilmos, szemben Bokányi Dezső és jobbra Landler Jenő)
39. A Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása Eperjesen
40. Landler Jenő a Tanácsok Országos Gyűlése küldöttei között
- 41-42. A tanácsállam gazdaságának irányítói: Varga Jenő, Hevesi Gyula népbiztosok
- 43-44. Mindent a gyerekekért. Uzsonmaosztás egy „szocializált” magánkertben. A Balatonra induló munkásgyerekek egy csoportja
45. Az ún. szakszervezeti kormány proklamációja a tanácskormány lemondásáról és a hatalom átvételéről
46. A királyi román hadsereg bevonulása Budapestre

Tartalom

„Rohanunk a forradalomba”	7. old.
A forradalom válaszüton	70. old.
Keresztútúzen a polgári demokrácia	92. old.
Tavaszi Magyarországon 1919-ben	122. old.
Fegyverbe!	163. old.

Térképek

A demarkációs vonal változásai (1918. november–1919. március)	124
A Vörös Hadsereg északi hadjárata	184

A 2. és a 3. képet az *Lisztendők* c. folyóirat 1919. januári számából hozzuk, a többi kép a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteményében található.

600 ✓

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

Készült a Zrínyi Nyomdában

791028 1-4052 rotációs ofszet nyomással

Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató

Budapest, 1979

Felelős szerkesztő: Sólyom Gáborné

Műszaki vezető: Gonda Pál

Műszaki szerkesztő: Tóbi Attila

A fedél Murányi István munkája

Megjelent 25 000 példányban 11,6 (A:5) ív terjedelemben

Ez a könyv az MSZ. 5601-59 és 5602-55 szabvány szerint készült

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (79.8650/80)

15,- Ft

KOMMUNISTA

KÖLTARSZÁJÁGOT

